

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijel Reberšak

Vloga vojaškega vrha JLA v napadu na Slovenijo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijel Reberšak

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Vloga vojaškega vrha JLA v napadu na Slovenijo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Zahvala

Zahvaljujem se vsem, ki so me spodbujali pri pisanju diplomske naloge, mentorju doc. dr. Damijanu Guštinu, svoji družini, moji Jani, Maji, Tanji, Antonu, Bojanu, Milošu, Roku, in Urošu. Prav tako bi se zahvalil tudi vsem, ki niso verjeli vame; bili ste super motivacija.

Vloga vojaškega vrha JLA v napadu na Slovenijo

Vojaški vrh JLA je v SFRJ sestavljala majhna skupina generalov in admiralov, ki so bili zasedali najvišje vodstvene položaje v JLA. V obdobju vladavine Josipa Broza – Tita je bil vojaški vrh podrejen le njemu. Po njegovi smrti je vojaški vrh JLA ostal brez edine avtoritete, ki jo je priznaval. Kljub formalni vlogi zveznega predsedstva kot vrhovnega poveljnika, ga vojaški vrh ni priznaval v enaki meri kot Tita. Jugoslovanska kriza, ki se je s začetkom 90. let vedno bolj poglobljala, je na politično prizorišče potisnila tudi vojaški vrh. Le-ta je z reorganizacijo OS in podreditvijo republiških TO želel krojiti usodo države na svoj način. Z normativni predpisi za uporabo JLA v notranje-političnih situacijah je vojaški vrh poskrbel, da se je vloga JLA za obrambo pred zunanjim sovražnikom zmanjšala, povečala pa se je njena vloga pri urejanju notranje-političnih razmerah.

V odnosih med Slovenijo in JLA so vedno obstajala določena nasprotja, ki so bila občasno bolj intenzivna in jih moral reševati tudi Josip Broz – Tito, vendar vedno v korist slednje. V drugi polovici 80. let je Slovenija prišla v konflikt z armado, zlasti z obrambnim ministrom Mamulo. Slovenske kritike in napadi na armado, njeno vlogo v družbi in odpiranje do takrat tabu vprašanj so za vojaški vrh pomenile udarec v same temelje NOB-ja. Reorganizacija OS, sojenje proti četverici, načrtovanje vojaškega udara, konflikti glede urjenja slovenskih nabornikov in načrtovanje slovenske samostojnosti so pripeljali do uresničitve konstantnih groženj armade s posredovanjem sile. Z razglasitvijo slovenske samostojnosti je vojaški vrh z mandatom zvezne vlade začel napad na Slovenijo, ki je bil začetek spopadov na jugoslovanskih tleh od leta 1991 do 1999 in je pomenil konec JLA.

Ključne besede: vojaški vrh, JLA, osamosvojitve, jugoslovanska kriza.

The role of the JNA leadership in the attack on Slovenia

Leadership of the Yugoslav People's Army in Yugoslavia represented a narrow group of generals and admirals, who was subordinate only to Josip Broz – Tito until his death in 1980. Their determination to continue his legacy and ideology became clear in the second half of the 80s. The crackdown of the Kosovo demonstration meant that the army would also be used in regulating the internal political situation. The Yugoslav crisis, which was increasingly deepening in the beginning of the 90s, established the military authorities as an important political factor. With the reorganization of the Armed force and the subordination of republican Territorial defenses, generals wanted to decide the fate of the country in their own way.

Relations between Slovenia and the Yugoslav People's Army have always been intense with occasional conflicts which have always been dealt by Josip Broz –Tito, always in favor of the latter. In the second half of the 80s Slovenia came in conflict with the army again, especially with defense minister Mamula. Slovenian criticism regarding the army's role in Yugoslav society and opening taboo issues for general's elite represented a shock in the very foundations of the National Liberation War. Reorganisation of the Armed Forces, the Trial against the Four, planning a military coup, conflicts over recruits issue and planning Slovenian independence led to the realization of the constant threats made by the Army's elite. By the time of the proclamation of Slovenian independence the Army general's launched an attack on Slovenia with the mandate of the federal government, which was the prelude to the conflict in Yugoslavia from 1991 to 1999 and marked the end of the JLA.

Key terms: Military leadership, Yugoslav People's Army, Slovenian independence, Yugoslav crisis.

Kazalo

1 Uvod	8
2 Metodološko – hipotetični okvir	11
2.1 Opredelitev predmeta preučevanja	11
2.2 Cilji preučevanja.....	11
2.3 Uporabljena metodologija	11
2.4 Hipoteze.....	11
3 Temeljni pojmi	12
4 Poglavitna nasprotja in razlike med JLA in Slovenijo	22
5 Izkušnje JLA s posredovanjem v dogodkih znotraj države	27
5.1 Demonstracije na Kosovu leta 1968.....	28
5.2 »Cestna afer« v Sloveniji.....	29
5.3 Maspok na Hrvaškem	29
5.4 Vojaško-policijska akcija Raduša.....	30
5.5 Demonstracije na Kosovu leta 1981.....	30
5.6 Spopad v Pakracu 1991	31
5.7 Demonstracije v Beogradu 9. marca 1991	32
5.8 Oboroženi spopad na Plitvicah aprila 1991	33
5.9 Obkolitev vasi Kijevo aprila 1991.....	34
5.10 Oborožen spopad v Borovem Selu maja 1991	34
5.11 Poskus razorožitve učnega centra TO Slovenija Pekre maja 1991.....	35
6 Začetki in glavne značilnosti JLA	37
6.1 JLA po Titovi smrti	38
7 Naraščajoče kritike vojaškega vrha v 80. letih 20. stoletja	41
7.1 Poskusi reševanja nesoglasij s slovenskim vodstvom	41
7.2 Prilaščanje odgovornosti vojaškega vrha za prihodnost države	42
7.3 Članki v Mladini in reakcije vojaškega vrha	44
7.4 Načrtovanje vojaškega udara in posledice sojenja četverici	46
8 Preustroj OS SFRJ in razdelitev vojskovališč	49
8.1 Načrtovanje reorganizacije.....	49
8.2 Načrt »Enotnost«.....	51
9 Družbeno politični dogodki v Jugoslaviji konec 80. let in v začetku 90. let.....	55
9.1 Kosovske demonstracije konec 80. let	55

9.2 Srbska gospodarska blokada Slovenije	56
9.3 Razpad ZKJ - 14. Izredni kongres ZKJ maja 1990	56
9.4 Poskus podreditve TO in razorožitev TO	58
10 Poskus razorožitve Slovenije in Hrvaške	62
10.1 Sklepi Predsedstva za razorožitev paravojaških skupin	62
10.2 Slovensko-hrvaški obrambni sporazum	63
10.3 Propadli načrt za razorožitev	64
10.4 Načrti vojaškega vrha za posredovanju v Sloveniji.....	65
11 Seja štaba vrhovnega poveljstva.....	67
11.1 Iskanje podpore v Sovjetski zvezi, 13. 3. 1991	69
11.2 Nadaljevanje seje, 14. 3. 1991	69
12 Priprave vojaškega vrha na posredovanje	72
12.1 Stopnjevanje pritiska	75
12.2 Uvod v spopad.....	78
13 Zaključek in verifikacija hipotez.....	81
14 Literatura	85

SEZNAM KRATIC

CK	Centralni komite
GŠ	Generalštab
Informbiro	Informacijski biro komunističnih in delavskih partij
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
KOS	Kontraobveščajna služba
NOB	Narodnoosvobodilni boj
OS	Oborožene sile
POJ	Partizanski odredi Jugoslavije
SAP	Socialistična avtonomna pokrajina
SDV	Služba državne varnosti
SLO in DS	Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SRS	Socialistična republika Slovenija
SSNO	Savezni sekretariat narodne odbrane
ŠVP	Štab vrhovnega poveljstva
TO	Teritorialna obramba
VO	Vojaško območje
VP	Vrhovno poveljstvo
VŠ NOVJ	Vrhovni štab Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije
ZIS	Zvezni izvršni svet
ZSLO	Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo
ZKJ	Zveza komunistov Jugoslavije

1 Uvod

Jugoslovanska ljudska armada je imela v jugoslovanski družbi poseben status. Predvsem zaradi svoje vloge v NOB ter njenega edinega poveljnika maršala Josipa Broza – Tita. Priviligiran položaj je imel s tem tudi vojaški vrh JLA. Čeprav je bila JLA od ustanovitve TO le del dvokomponentnih OS, je bila v primerjavi s TO zelo privilegirana.

V SFRJ je bila JLA obravnavana kot kovačnica bratstva in edinstva jugoslovanskih narodov. Svojo podobo osvoboditeljske vojske je skrbno negovala skupaj z njenim maršalom. Bila je nedotakljiva, njene materialne zahteve so bile pogosto uslišane, nadzor nad njo je imel lahko le njen prvi poveljnik Josip Broz – Tito. Slednji je bil od začetkov armade do svoje smrti obdan z vdanimi generali, ki jih je pogosto izbiral sam. Vsako napredovanje na vodilna mesta v armadi, zlasti na mesto načelnika GŠ ali sekretarja za LO je bilo dopuščeno s Titovo privolitvijo. S takšno prakso je vojaški vrh nadaljeval tudi po Titovi smrti.

Kljub svoji zaprtosti in nedostopnosti za zunanje dejavnike je bila JLA v civilni družbi zelo prisotna. V spominu starejših generacij so zagotovo številni vojaki v mestih po celotni Jugoslaviji, tudi na športnih prireditvah; generali so vodili celo športne klube. V 2. polovici 80. let je bila JLA poleg jugoslovanskega športa še edino vezno tkivo, ki je vedno bolj nestabilno državo držalo skupaj. Z obdobjem popuščanja v mednarodnih odnosih in demokratičnih spremembah, ki jih v svojo vlogo zagledani generali niso bili sposobni uvideti, je prišlo iz Slovenije do pozivov po podobnih spremembah. Pravzaprav je bila Slovenija osamljena v teh pozivih, ki so bili vedno glasnejši. Odpiranja nekaterih že starih, a nerešenih vprašanj glede uporabe slovenskega jezika v vojski, služenja slovenskih vojakov bližje domu in novih vprašanj glede civilnega služenja vojaškega roka, civilnega ministra za obrambo, je vojaški vrh dojemal kot nedopustno vmešavanje in napade na armado.

Zaradi svojega »stalnega nerganja in upiranja jugoslovanski povprečnosti je Slovenija veljala za najbolj težavno republiko« (Repe v Munda 2001, 5). Nasprotja in konflikti z JLA in njenim vrhom so se začela že med NOB. Večina teh je bila zglajenih in rešenih s Titovim posredovanjem, ki je Sloveniji oz. njenemu vodstvu zagrozil tudi z uporabo sile, če se le-ta ne bi podredila zveznim interesom. Ob izbruhu »cestne afere« leta 1969, ki je sledila skaljenim odnosom med Beogradom in Ljubljano zaradi odobritve slovenske vlade desničarskemu emigrantu Cirilu Žebotu za obisk Slovenije, je Josip Broz – Tito obsodil ravnanje slovenske vlade. Za zagotovitev reda bi po njegovem bilo potrebno uporabiti nedemokratična sredstva, ali pa da bi lahko prišlo do policijskega terorja ali ponovitve madžarskih in češkoslovaških dogodkov (Pirjevec 2011, 543 – 547).

Po Titovi smrti je vojska demonstrirala svojo silo med demonstracijami na leta 1981. Z obvladovanjem nemirov je vojaški vrh pokazal, na kakšen način bo reševala konflikte v prihodnje. Kljub temu pa je drugo nevarnost videl v slovenskih zahtevah in obtožbah na račun JLA. Pozivi so prihajali iz civilne sfere, medijev in naraščajoče opozicije, svoje je dodalo tudi novo slovensko politično vodstvo, ki se ni postavilo na stran armade. V odnosih JLA – Slovenija je bilo prelomno leto 1988 z obtožbo slovenske strani, da vojaški vrh pripravlja vojaški udar ter s procesom proti četverici. Razkorak med federacijo in Slovenijo se je poglobil, vedno bolj pogosti so bili pozivi po slovenski neodvisnosti. Vojaški vrh je imel pred seboj le en cilj – ohraniti federalno in socialistično Jugoslavijo in tako ni bil pripravljen na kakršenkoli kompromis s slovensko stranjo. Zato je začel načrtovati zaustavitev »nemilih dogodkov«, namesto da bi z dialogom reševal nastalo situacijo. Padla je odločitev, da bodo generali branili Jugoslavijo in samoupravni socializem tudi za ceno vojaškega udara (Mamula 2000, 101 – 102).

Vojaški udar, ki je kot Damoklejev meč visel nad Jugoslavijo, je obstajal kot potencialna grožnja vsaj 4 leta, a ga vojska ni izvedla. Vseeno pa je vojaški vrh načrtoval vojaško intervencijo na podlagi normativnih predpisov in po ukazu predsedstva. Kolektivno Predsedstvo, ki je prevzelo vodenje države po Titovi smrti, armadi ni predstavljalo enake avtoritete kot pokojni maršal. Po razpadu ZKJ je vojaški vrh osvojil politično samostojnost, ki jo je kasneje izvrševal s političnim pritiskom na republiške oblasti in kasneje tudi na zvezne institucije.

Na vrhuncu krize je vojaški vrh želel izsiliti ukaz Predsedstva za prevzem oblasti. Člane Predsedstva so generali iz vojaškega vrha marca 1991 postavili pred dejstvo, da država razpada in da je armada edina, ki še lahko obrzda naraščajoče nacionalne težnje ter pozive k samostojnosti republik. Vendar pa razcepljeno Predsedstvo ni odobrilo vojaške intervencije, kar je prisililo vojaški vrh k iskanju alternativ. Medtem je prihajalo do prvih oboroženih spopadov med Hrvati in Srbi na hrvaškem ozemlju, kjer je armada posredovala tudi z oblikovanjem tampon cone za razdvoji sprte strani in predvsem zaščititi srbske prebivalce.

V iskanju zaveznika se je vojaški vrh zblížal s srbskim vodstvom, ki je JLA videl kot zaščitnico srbskega prebivalstva, ki je živelo izven matične Srbije. V srbskem vodstvu pa so generali videli zaveznika v izvrševanju svoje ustavne vloge, ki je zaščita ustavnega reda in ozemeljske celovitosti.

Intervencija JLA po razglasitvi neodvisnosti Slovenije je pomenila zadnje možno dejanje vojaškega vrha, da reši obstoječo Jugoslavijo in prepreči njen razpad. Z napadom na Slovenijo je vojaški vrh pokazal, da je podcenjeval Slovence, njihovo odločnost obraniti samostojnost in

da je precenjeval sposobnosti lastnih nemotiviranih vojakov. Vojaški vrh je veliko stavil na zastraševanje Slovencev predvsem z demonstracijo vojaške sile, podobno kot na Kosovu, kar pa se je izjalovilo. Generali bi morali vedeti, da so o obstoju države odločali ljudje in ne tanki. Morebitnemu uspehu armade bi po načrtih armade sledila vojaška uprava v Sloveniji in aretacije slovenskega vodstva. To bi bil tudi zgled za ravnanje z ostalimi republikami, ki bi želele iti po slovenski poti, predvsem Hrvaški.

2 Metodološko – hipotetični okvir

2.1 Opredelitev predmeta preučevanja

V diplomskem delu Vloga vojaškega vrha JLA pri napadu na Slovenijo preučujem dogajanje v času jugoslovanske krize in obdobju slovenske osamosvojitve. Podrobneje preučujem delovanje vojaškega vrha JLA od konca 80. let do njenega napada na Slovenijo junija 1991.

2.2 Cilji preučevanja

Cilj diplomskega dela je analizirati vlogo in delovanje vojaškega vrha JLA v zaostrovanju jugoslovanske krize, ki je skozi vrsto sledečih si trenj konec 80. let in v začetku 90. pripeljala do napada na Slovenijo ob razglasitvi neodvisnosti.

2.3 Uporabljena metodologija

Pri pisanju diplomskega dela je uporabljena metoda zbiranja virov, analiza in interpretacija primarnih in sekundarnih virov ter zgodovinska metoda, s pomočjo katerih bo mogoče potrditi ali ovreči postavljene hipoteze.

2.4 Hipoteze

- 1 Vojaški vrh JLA se je razglasil za edinega varuha države in možnega rešitelja jugoslovanske krize, zaradi tega je na osnovi ustavnih določil želel prevzeti oblast v državi in rešiti krizo na svoj način.
- 2 Med slovenskim republiškim vodstvom in vojaškim vrhom je v 80. letih vedno bolj prihajalo do konfrontacij in groženj s silo s strani vojaškega vrha JLA, kar se je uresničilo po razglasitvi samostojnosti.
- 3 Vojaški vrh JLA je v slovenski osamosvojitvi videl grožnjo obstoju SFRJ in s tem tudi obstoju JLA. Zaradi nasprotovanja demokratičnim spremembam je vojaški vrh želel obdržati obstoječi družbeni red, tudi z izpeljavo vojaškega udara.

3 Temeljni pojmi

Štab Vrhovnega poveljstva

Vojna enciklopedija definira ŠVP kot poseben organ ene ali več zavezniških držav za upravljanje in poveljevanje oboroženim silam na enem delu ali po celotnem vojskovališču. V nekaterih obdobjih in nekaterih državah so vrhovna poveljstva imele vlogo kolegialnega vodstvenega telesa oboroženih sil z odrejenimi pristojnostmi. Nadalje je opisan kot poseben organ vrhovnega poveljnika, ki potrebuje čim bolj racionalno vodenje oboroženih sil in njihovo najbolj učinkovito uporabo. Oblikuje se načelno samo v vojni, oziroma ob mobilizaciji. V miru najpogosteje ne obstaja; vrhovni poveljnik (šef države) vodi oborožene sile obstoječih državnih in vojaških organov (ministrstva) (VE 1975, 620).

Po zveznem zakonu o ljudski obrambi se Štab vrhovnega poveljstva oblikuje v neposredni nevarnosti pred napadom na SFRJ. Poveljuje mu minister za obrambo, sestavljajo ga GŠ in del ZSLO, drugi večji del ZSLO ostane organ zvezne vlade. Tako oblikovan ŠVP je ustanovljen, da Predsedstvo SFRJ med obrambo države pred napadom poveljuje OS (Nanut 2005, 78). Odločitev za oblikovanje ŠVP sprejme Predsedstvo SFRJ. Bebler piše, da ustava iz leta 1974 tega telesa ni predvidevala. Nadalje navaja, da gre za jasen prvi znak, da se je vojska znebila nadzora civilnih institucij in začela odkrito delovati kot popolnoma samostojna politična institucija (Bebler 1992, 54).

Marijan navaja, da je bil namen ŠVP preusmeritev poveljevanja najvišje ravni s Predsedstva SFRJ na zveznega sekretarja. ŠVP je bil oblikovan že globoko v gospodarski in politični krizi SFRJ. Oblikovanje štaba vrhovnega poveljstva pomeni največji dokaz politične samostojnosti JLA (Marijan 2009, 675).

Natančni podatki o tem, kdaj se je oblikoval ŠVP, niso dostopni. Brigović in Nazor pišeta, da je institucija ŠVP obstajala že v 70. letih in da je bila reorganizirana in ponovno vpeljana v 80. letih pod vodstvom Mamule v poveljniško – štabni vaji Sloga – 83. Po Strategiji oboroženega boja iz leta 1983 Predsedstvo SFRJ v vojni opravlja svojo funkcijo v okviru Vrhovnega poveljstva OS SFRJ, štabne posle vrhovnega poveljstva pa opravlja zvezni sekretariat za LO (Brigović in Nazor 2010, 182).

Kadijević piše, da je bil kot zvezni sekretar za ljudsko obrambo istočasno načelnik ŠVP skozi celoten mandat od 15. maja 1988 do 6. januarja 1992. Po podatkih iz njegove knjige je ŠVP bil oblikovan najmanj eno leto preden je prevzel sekretariat za LO, torej pod vodstvom admirala Mamule. V tem času je ŠVP spremljal in ocenjeval vse dejavnike, ki so vplivali na varnost države, na podlagi teh ocen je predlagal odločitve Predsedstvu kot vrhovnemu

poveljniku. Pod vodstvom Kadijevića je to delo ŠVP opravljal stalno ne glede na polno ali okrnjeno sestavo zveznega Predsedstva (Kadijević 1993). Špegelj pa govori, da je ŠVP neustavno oblikoval Kadijević ob reorganizaciji ustroja OS leta 1988 (Špegelj 2001, 92).

Vrhovni poveljnik

Vrhovni poveljnik je oseba, ki poveljuje celotnim oboroženim silam neke države. Funkcija VP lahko obstaja v miru ali vojni, ali samo v vojni. V miru vojske običajno nimajo svojega posebnega organa za vodenje oboroženih sil. V vojni ima lahko vojska poseben organ preko katerega neposredno vodi operacije, lahko pa to opravlja tudi preko mirnodobnih vojaških institucij, ki tudi v vojni nadaljujejo svoje delo v drugačnih razmerah in z drugačno organizacijsko strukturo (vrhovno poveljstvo) (VE 1975, 622). V SFRJ je z ustavo iz leta 1974 predsednik republike istočasno predsednik Predsedstva SFRJ in vrhovni poveljnik oboroženih sil.

Z reorganizacijo oboroženih sil leta 1988 je vrhovno poveljstvo postalo najvišji poveljevalni nivo, ki je bil sestavljen iz Predsedstva SFRJ in novo nastalega ŠVP (Marijan 2006, 40). V funkciji vrhovnega poveljstva se je predsedstvo SFRJ sestalo trikrat; vse tri seje so bile 12., 14. in 15. marca na poveljniškem mestu OS SFRJ (Brigović in Nazor 2010, 178).

Dizdarević glede vprašanj o vojski in vojaškem faktorju determinira zvezno Predsedstvo kot vrhovno poveljstvo po ustavni vlogi. Predsedstvo je sprejemalo odločitve o vseh vprašanih glede obrambe države. Po potrebi so se vršili formalni in neformalni sestanki Predsedstva in vojaškega vrha. Pogosti so bili sestanki predsednika Predsedstva in zveznega sekretarja za ljudsko obrambo, ki je predsedniku posredoval vse potrebne informacije, analize in ocene za odločanje. Na ta način je bilo Predsedstvo v vlogi vrhovnega poveljstva (Dizdarević 1999, 399 – 400).

Predsedstvo SFRJ

Ustavni zakon iz leta 1953 je uvedel funkcijo predsednika republike, ki je hkrati postal vrhovni poveljnik OS, kar je bilo potrjeno tudi v ustavi iz leta 1963. Z ustavnimi amandmaji leta 1971 je bila v sistemu vodenja in poveljevanja OS uvedena funkcija zveznega kolektivnega Predsedstva. Vrhovni poveljnik OS je postal predsednik zveznega Predsedstva. Tovrstna rešitev je bila zapisana tudi v ustavi iz leta 1974. Hkrati je ustava določila, da do Titove smrti Predsedstvo ne opravlja svojih dolžnosti in pravic. S prenehanjem funkcije predsednika republike je Predsedstvo lahko opravljal svoje pravice in dolžnosti, vključno z vodenjem in poveljevanjem OS SFRJ (Marijan 2009, 666).

Predsedstvo je bilo zadolženo tudi za usklajevanje skupnih interesov republik in pokrajin, predstavljanje države v tujini, za spremljanje razmer v zunanji politiki, državni varnosti in za dajanje pobud glede ukrepov na teh področjih (Brigović in Nazor 2010, 177).

Ustava je določila delovanje Predsedstva na podlagi konsenza. V primeru, da konsenz ni bil mogoč, je vsak član Predsedstva lahko zahteval glasovanje, kjer se je upoštevalo večino glasov. Kvalificirana večina je sestavljala pet glasov, seje pa ni bilo mogoče začeti brez kvoruma. Kljub temu so bili nekateri člani Predsedstva, predvsem na vrhuncu jugoslovanske krize, mnenja, da bi se seja lahko začela brez kvoruma, vendar Predsedstvo ne bi moglo sprejemati odločitev. V obdobju od smrti Josipa Broza – Tita do maja 1989 je Predsedstvo sestavljalo 9 članov; en član iz vsake republike in avtonomne pokrajine ter predsednik ZKJ. Svoje predstavnike so republike in pokrajini izbirale v svojih skupščinah s tajnim glasovanjem¹ (Brigović in Nazor 2010, 178).

Marca 1989 in septembra 1990 je bil ustavni položaj Predsedstva SFRJ porušen s spremembami srbske republiške ustave, po katerih je imela Srbija v Predsedstvu 3 člane, česar ji ni dajal noben ustavno-pravni temelj. Prav srbski blok je maja 1991 blokiral rutinsko izvolitev hrvaškega člana Predsedstva Stipeta Mesića za predsednika Predsedstva namesto dotedanega srbskega člana Borisava Jovića. Posledično je to pripeljalo do blokade delovanja Predsedstva, Mesić je bil izvoljen šele po pritisku mednarodne skupnosti 1. julija (Brigović in Nazor 2010, 179).

V prvi polovici marca 1991 se je Predsedstvo med sejo vrhovnega poveljstva razklalo na dve struji, od katerih nobena ni dosegla premoči. V tej situaciji je vojaški vrh člane Predsedstva obravnaval na zaupanja in nezaupanja vredne (Marijan 2008, 426). Vojaški vrh JLA je najbolj zaupal Joviću, saj se je kot popredsednik Predsedstva srečeval s Kadrijevićem vse od novembra 1989 naprej. Le ta ga je na sestankih podrobno seznanjal z analizami vojaškega vrha. Srečanja so postala bolj intenzivna z začetkom Jovićevega predsedniškega mandata, hkrati se je teh srečanj udeleževal tudi srbski predsednik Slobodan Milošević, ki pa nad JLA ni imel nobenih zakonskih pooblastil (Brigović in Nazor 2010, 180).

Vojaški vrh

Kolšek vojaški vrh označi kot najožji del vrhovnega vojaškega poveljstva, ki vodi celotno vojaško politiko in jo povezuje z državno, zavzema stališča in daje smernice, pomembne za obrambo ter JLA kot celoto. Običajno ga sestavljajo zvezni sekretar za ljudsko obrambo,

¹ Izjema je bil slovenski član Predsedstva dr. Janez Drnovšek, ki je bil izvoljen med dvema kandidatoma kot neodvisni kandidat.

načelnik generalštaba oboroženih sil, namestnik zveznega sekretarja in podsekretar. Termin je bil uveljavljen v vojaško politični praksi, vendar vojaški vrh kot institucija ni predviden z normativnimi akti (Kolšek 2001, 23). Prav tako vojaški vrh ni bil uradna institucija, na njegove ocene in odločitve so v obravnavanem obdobju vplivali še nekateri pomembni upokojeni oficirji, zlasti nekdanji zvezni sekretar za ljudsko obrambo Branko Mamula (Repe 2005, 7). Bivši hrvaški obrambni minister Martin Špegelj termin vojaški vrh zamenja z besedo upravljalni vrh (Špegelj 2001, 75). Marković uporablja termin jugoslovanska vojaška elita, ki je na podlagi tedanjega enopartijskega političnega sistema tudi del politične elite (Marković 2007, 95). Kadijević kot pripadnik vojaškega vrha JLA uporablja pojem vojaško rokovodstvo (Kadijević 1993, 27).

Hadžić poleg termina vojaški vrh uporablja tudi termin generalska elita kot pomemben center odločevanja v vojni in načinu udejstvovanja JLA (Hadžić 2001, 46).

Različni avtorji so vodstveno vojaško strukturo SFRJ oz. vojaški vrh različno poimenovali; generali, armadni vrh, vojaška elita, armadni generali, generaliteta, itd. Nekateri avtorji tudi razlikujejo pojem JLA od njenega vojaškega vrha. Marijan s pojmom JLA razume vojsko, njeno uradno politiko in kot njen najožji vojaški vrh, ki je to politiko uresničeval (Marijan 2008, 11). Po drugi strani Hadžić meni, da pojem JLA prikazuje in hkrati prikriva stvarne akterje vojne. V prvi vrsti zaradi tega, ker ne govori o distribuciji moči znotraj vojske, iz nje ni razvidno vojaško in politično vedenje različnih vojaških akterjev, ne govori o spletu medpersonalnih, interesnih in drugih odnosov v vojski, kar otežuje odkrivanje osnovnih motivov njenih pripadnikov za (ne)udeležbo v vojni. (Hadžić 2004, 14).

V diplomskem delu sem zaradi doslednosti uporabil termin vojaški vrh, ki ga Kolšek in Hadžić najbolj uporabljata.

V obdobju, ki ga obravnava to diplomsko delo, so vojaški vrh sestavljali spodaj naštetih naslednji častniki:

Admiral Branko Mamula, ki je bil zvezni obrambni minister med leti 1982 in 1988. Leta 1979 je postal načelnik GŠ JLA še z odobritvijo Josip Broz – Tita, kar mu je med mandatom dalo avreolo Titovega generala, zaradi česar so ga mediji doma in predvsem v tujini videli kot njegovega naslednika. Bil je avtor preustroja OS z načrtom *Enotnost* in je kljub upokojitvi maja 1988 ostal aktiven. Znan je bil kot zagovornik trde linije, želel je ohraniti Jugoslavijo tudi za ceno vojaškega udara, a se je hkrati opredeljeval proti srbskemu nacionalizmu. Za ohranitev vpliva v armadi in političnih odločitvah je sam izbral oba naslednika. Upe je zlasti polagal na generala Kadijevića, ki ga je izbral na podlagi njegovega vojaškega in psihološkega profila. Ta mu je ob upokojitvi zagotovil, da se brez njega ne bo sprejelo nobene

pomembne odločitve. Pod vodstvom Mamule je postajal vojaški vrh JLA samostojen političen dejavnik, ki se je vmešal v notranjepolitične zadeve države, kar se je po njegovem odhodu stopnjevalo.

General Veljko Kadijević je bil izbran kot Mamulin naslednik, kljub temu, da je kmalu po prevzemu mandata izpolnjeval pogoje za upokojitev. Veljal je za enega strpnejših in liberalnejših generalov, predvsem v primerjavi s svojim predhodnikom. Na vrhuncu krize se je približal srbskemu vodstvu, kljub temu da je vseskozi zagovarjalo avnojsko Jugoslavijo. Čeprav je bil osebni izbor Mamule, ni izpolnil njegovih pričakovanj in njegovih načrtov za prihodnost države v kriznih trenutkih, saj je vedno bolj padal pod vpliv velikosrbske politike. Mamula ga je v svojih spominih označil kot »generala izvršitve« ne kot »generala odločitve«, saj v najbolj ključnih trenutkih, ko je bilo zvezno Predsedstvo blokirano, z JLA ni prevzel oblasti.

Admiral Stane Brovet, Slovenec, je bil Kadijevićev namestnik oz. njegov podsekretar. Na vrhuncu jugoslovanske krize se je udeleževal sej ZIS-a namesto Kadijevića in sodeloval v pogajanjih s slovenskim republiškim vodstvom. Pred tem je vodil vojaško protiobveščevalno službo (KOS), zaradi česar je bil kasneje eden najbolj obveščenih častnikov v vojaškem vrhu. Bil je soavtor sprememb zakona o vojaški obveznosti in zakona o ljudski obrambi, s katerimi je vojaški vrh želel pridobiti vse pristojnosti o vojaških zadevah in si v celoti podrediti TO.

Generalpolkovnik Blagoje Adžić je bil v tem obdobju načelnik GŠ JLA. Znan je bil kot militantnejši in trši v vodilnem dvojcu armade. Ko je armada 9. marca posredovala v Beogradu, je vojakom dajal še dodatna navodila kako fizično obračunati z demonstranti. Med oboroženim spopadom je zagovarjal odločno uporabo vseh sredstev proti Sloveniji (Brigović in Nazor 2010, 137; Vasle 1991, 3; Mamula 2001, 159).

Pomembna lastnost vojaškega vrha je bila tudi njegova kontinuiteta. Medtem ko je zvezno Predsedstvo vsako leto menjalo svojega predsednika, je vojaški vrh personalno ostal nespremenjen in je zaradi tega še povečeval svoj vpliv v politiki. Nekateri generali so po koncu vojaške kariere prevzeli nekatere funkcije v zveznih institucijah in organih. Najbolj znan primer takšne prakse je general Nikola Ljubičić, ki je bil Mamulin predhodnik na mestu zveznega sekretarja za LO. Po koncu svojega 15-letnega mandata je leta 1982 postal član srbskega republiškega Predsedstva, kasneje pa celo član zveznega Predsedstva. Poleg obrambnega sekretarja je imel generalski čin tudi sekretar za notranje zadeve, general Petar Gračanin.

Vojaški vrh je namreč skoraj 40 let priznaval in poznal le eno avtoriteto – Tita. Kako je vojaški vrh videl kolektivno vodstvo kot vrhovnega poveljnika govori primerjava Mamule; da

je bil kolektivni vrhovni poveljnik tridesetih oseb nič drugega kot kreature, s katero se je JLA srečala Titovi smrti. Mamula je okrivil kolektivno Predsedstvo za vnos neenotnosti, nemoči in nasprotnih interesov republik v armado, zaradi česar ni mogla izvesti svojih ustavnih obveznosti (Mamula 2001, 14 – 15).

Leta 1992 je bil skoraj celoten jugoslovanski vojaški vrh upokojen in je s tem tudi izgubil svojo neformalno moč. Na udaru so bili predvsem nesrbski generali, ki so svojo vojaško kariero začeli že v NOB. Hadžić in Marijan sta mnenja, da je obstajala majhna verjetnost, da bi se v vojaškem vrhu JLA znašli zelo drugačni generali oz. admirali od naštetih, saj bi bili rezultat istega sistema (Hadžić 2004, 14) (Marijan 2008, 68).

Izredne razmere

Po *Strategiji SLO in DS SFRJ* so »izredne razmere družbena stanja, ki nastanejo na manjšem ali večjem delu ali celotnem teritoriju SFRJ« z delovanjem notranjega in zunanjega sovražnika, ki s pomočjo specialne vojne načrtuje destabilizacijo družbenega sistema ali njegovo popolno paraliziranje, s čimer se »neposredno ogroža neodvisnost, suverenost, ozemeljska celovitost in ustavna ureditev SFRJ« (SSNO 1987, 132).

Ugotavljanje in sprejemanje izrednega stanja je bilo z ustavo in zveznim zakonom izključno v pristojnosti Predsedstva SFRJ. V primeru, da bi bilo potrebno braniti obstoječi ustavni red z OS, bi bila prvenstveno angažirana TO, v skrajnem primeru tudi enote JLA. Uporaba JLA je bila predvidena na dva načina; z demonstracijo sile in z grožnjo njene uporabe. V primeru izrednih razmer je uporabo JLA ukazal zvezni sekretar za ljudsko obrambo na podlagi odločitve Predsedstva o uporabi OS v konkretnih izrednih razmerah (SSNO 1987, 150).

19. julija 1989 je Predsedstvo sprejelo nove »Smernice za eliminiranje izrednih razmer«. Izrednega stanja Predsedstvo ni moglo razglasiti brez soglasja o izrednih razmerah. Z oceno o neposredni ogroženosti in ustavnega reda je Predsedstvo SFRJ ugotovilo obstoj izrednih razmer in sprejelo odločitev o izrednem stanju. Izredne razmere so lahko obsegale celotno ozemlje SFRJ ali posamezne dele po predhodni iniciativi republiških predsedstev in zveznega izvršnega sveta. Prva se je tem predpisom zoperstavila Slovenija z amandmaji republiške ustave septembra 1987, po katerih je bilo izredne razmere razglasiti samo v soglasju s slovensko skupščino (Marijan 2008, 114).

Marijan navaja, da je bila definicija izrednih razmer iz *Strategije SLO in DS SFRJ* izpodbijana s strani armade, ki je leta 1990 izredne razmere opisovala »kot spremenjene družbene odnose v delu ali celotnem ozemlju SFRJ, ki se izpolnjujejo v nemogočih ali vidno oteženih pogojih funkcioniranja družbeno-političnega ali ekonomskega sistema ter s tem neposredno v

neposrednem ogrožanju integritete ali ustavnega reda SFRJ«. Marijan dodaja, da je bila definicija izdelana decembra 1990, pred republiški parlamentarni volitvami, za katere je vojaški vrh predvideval, da bodo republiške ZK izgubile² (Marijan 2002, 9).

Kljub ustavnim določilom, da bi se morala v izrednih razmerah prvenstveno uporabiti TO, je bila ta iz takšnih situacij izključena v 80. letih v obeh primerih na Kosovu, ko je obakrat posredovala armada. Po 15. maju 1990 tudi ni bilo mogoče, da bi bila TO uporabljena v izrednih razmerah, saj so bile vse republiške TO razorožene.

Komisija za vodenje in poveljevanje OS (»vojaška komisija«)

Delovno telo zveznega Predsedstva, ki so ga sestavljali podpredsednik Predsedstva, en član Predsedstva in zvezni sekretar za ljudsko obrambo, vodil ga je predsednik Predsedstva. V večini primerov so bili na sestanke Komisije povabljeni tudi funkcionarji vojaškega vrha, ki so se ukvarjali z vprašanji, ki jih je komisija obravnavala (Dizdarević 1999, 399).

Zvezni svet za obrambo

Po ustavi je Predsedstvo imelo tudi Zvezni svet za obrambo kot svetovalni organ v širši sestavi. Sestavljali so ga najodgovornejši državni in politični funkcionarji federacije, republik in pokrajin, vojaški vrh skupaj še z nekaterimi pomembnimi političnimi in vojaškimi osebnostmi. Svet je obravnaval najpomembnejša konceptualna in strateška vprašanja obrambe (Dizdarević 1999, 399).

Vojaški svet

Vojaški svet je bil posvetovalni organ ZSLO, ki je obravnaval vprašanja priprav in izgradnje OS in SLO iz delovnega področja ZSLO. Sestavljale so ga vojaške starešine, imenovane s strani zveznega sekretarja za LO (Vojni Leksikon 1981, 693).

Definiran je bil tudi kot strokovni posvetovalni organ ZSLO, ki ga sestavlja širši vojaški vrh (Dizdarević 1999, 242).

Kljub temu, da ni imel formalnih pristojnosti, je imel velik vpliv, saj ga je sestavljala večina vojaškega vrha, poveljniki armad in poveljniki republiških TO. Nanj so imeli vpliv tudi nekateri upokojeni generali JLA (Repe 2002, 215).

² V opombah avtor navaja, da je definicijo izdelal Inštitut za strateške raziskave Centra visokih vojaških šol OS SFRJ konec leta 1990 ali v začetku leta 1991. Po njegovem gre za študijo o uporabi oboroženih sil v izrednih razmerah (državna, notranja vojna) z vsemi strateškimi, operativnimi in taktičnimi napotki, ki je bila narejena pred razpadom Jugoslavije ter kasneje sploh ni bila upoštevana v oboroženem spopadu v Sloveniji in kasneje na Hrvaškem (Marijan 2002, 9).

Oborožene sile SFRJ

Oborožene sile SFRJ so bile enotna vojaška sila SFRJ, organizirane in opremljene za vodenje oboroženega boja in obrambo njene neodvisnosti, suverenosti in samoupravne socialistične družbeno-politične ureditve. Sestavljene so bile iz Jugoslovanske ljudske armade in teritorialne obrambe SFRJ (VE 1973, 454). Pripadnik oboroženih sil je bil vsak državljan, ki je z orožjem ali na drug način sodeloval v boju ali odporu proti agresorju. JLA je bila skupna oborožena sila vseh narodov in narodnosti ter vseh delovnih ljudi in državljanov SFRJ – za razliko od teritorialne obrambe, ki je predstavljala najširšo obliko množičnega delovnih ljudi in državljanov za obrambo države. TO se je organizirala na teritorialno-proizvodnem principu v enote različnih vrst in različnih velikosti (VE 1973, 729). Namen oboroženih sil je bila zaščita svobode, neodvisnosti, suverenosti, ozemeljske celovitosti in ustavne ureditve SFRJ (SSNO 1987, 55).

JLA je bila operativna vojska, katere mirnodobni del so sestavljali profesionalna starešinska sestava, vojaki na služenju vojnega roka in civilisti. Naloga mirnodobne JLA je bila preprečitev strateškega presenečenja, omogočenje mobilizacije vojnega dela oboroženih sil in prehod družbe v vojno. Namen TO je bil nadzor območja in prisotnost na celotnem ozemlju države. Lahko je delovala samostojno ali skupaj s JLA. Ker je imela v miru samo štabe, je bila njena mirnodobna vrednost majhna (Marijan 2009, 661).

Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo

Zvezni organ uprave, ki je bil pristojen za posle federacije v zadevah ljudske obrambe. Istočasno je bil najvišji štabni in strokovni organ vrhovnega poveljstva in Predsedstva SFRJ za vodenje in poveljevanje OS SFRJ. Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo je vodil zvezni sekretar. Nekatero posle iz domene poveljevanja OS SFRJ mu je lahko predal vrhovni poveljnik oz. Predsedstvo SFRJ. Za delo sekretariata kot zveznega organa je bil sekretar odgovoren skupščini SFRJ, zveznemu izvršnemu svetu, medtem ko je bil za posle poveljevanja, ki jih je nanj preneslo vrhovno poveljstvo, odgovoren slednjemu (VE 1974, 480). V obdobju zadnje reorganizacije oboroženih sil je SSLO sestavljal GŠ OS, 4 sektorji, 3 uprave, 2 oddelka in 3 druge organizacijske enote. Od leta 1953 je bil zvezni sekretar za ljudsko obrambo aktivni general³ (Marijan 2006, 34).

³ Do leta 1953 je bil obrambni minister Josip Broz – Tito, nato pa so se zvrstili Ivan Gošnjak (1953-1967), Nikola Ljubičić (1967-1982), Branko Mamula (1982-1988), Veljko Kadijević (1988-1992). Minister za obrambo ni nikoli prihajal iz Slovenije, Bosne in Hercegovine, Črne Gore in Makedonije.

Marijan navaja kot posebnost jugoslovanskega zveznega sekretarja za obrambo njegov višji položaj kot je bilo določeno z ustavo in zakonom. Zvezni sekretar je bil vedno oseba, ki jo je imenoval Josip Broz – Tito in ki mu je bila privržena. Ta prenos oblasti je bil dominanten in iz dokumentov ni razviden (Marijan 2009, 669). Takšna konstantna oblika prenosa oblasti je bila vidna po Titovi smrti na podoben način; naslednji sekretar je postal dotedanji načelnik GŠ⁴.

Položaj sekretarja se je v jugoslovanskem obrambnem sistemu skozi čas spreminjal, nespremenjena je bila rast njegovega vpliva in moči. Že pod Titom se je začela leta 1963 zakonsko utemeljena praksa prenosa dela njegovih pooblastil in dolžnosti na sekretarja. Ustava iz leta 1974 je omogočila, da vrhovni poveljnik prenese del svojih obveznosti in dolžnosti vodenja in poveljevanja OS na zveznega sekretarja (Brigović in Nazor 2010, 180).

Vojaški udar

Državni udar je neustavna zamenjava vlade z nasilnim prevzemom oblasti neke skupine, ponavadi vojske (VE 1971, 565).

Državni udar je strmoglavljenje konstituirane vlade s strani majhne skupine, običajno znotraj državnih oboroženih sil. Le-ti so redko krvavi, saj ena od vpletenih strani kapitulira brez boja, operativno pa so sestavljeni iz simultanih aretacij, iz zasedbe ključnih ustanov in blokade oboroženih sil lojalnih režimu. Državni udari se politično razlikujejo od ostalih nasilnih metod strmoglavjenja vlade, saj ne vključujejo celotne populacije (Koehl in Luttwak 1991, 147).

Krunič opisuje državni udar kot možno idealno sredstvo strategije posrednega nastopanja. Z državnim udarom lahko subjekt strategije posrednega nastopanja prikrije svoj obstoj in pravi cilj udara. Dejanje nasilne menjave oblasti pa se prikaže kot rezultat notranjih družbenih protislovij (Krunič 1997, 143).

Državni udar je poskus zamenjav vlade z grožnjo ali uporabo sile, ponavadi (a ne vedno) v povezavi z vojsko. Prav pripravljenost in sposobnost vojske (ali odsotnost teh lastnosti) branjenja vlade v državnem udaru odločilna. V večini primerov je državni udar namenjen odstranitvi ene skupine voditeljev, ponavadi civilnih, in uvedbi vodstva alternativne skupine, ki je ponavadi vojaška (Holmes 2001, 232).

Državni udar je neustavna sprememba vladavine, skoraj vedno z grožnjo ali uporabo sile. Rezultat državnega udara pogosto rezultira v oblikovanju vlade, ki je podrejena neposredno

⁴ V času Titove vladavine sta bila samo dva obrambna ministra, Ivan Gošnjak in Nikola Ljubičić. To je zgovoren dokaz, da je upravljanje vojske ohranil pod svojim nadzorom do smrti (Pirjevec 2011, 533).

oboroženim silam ali pa je pod nadzorom civilnih oblasti, ki so zavezniki vojske (Dupuy 1993, 664).

4 Poglavitna nasprotja in razlike med JLA in Slovenijo

Nesoglasja med Slovenijo in JLA imajo korenine še iz časov NOB-ja. Skozi povojno obdobje so nesoglasja rasla; povečini zaradi razlik v pogledih na pristojnosti republike (Slovenije) glede oborožene sile. Po Titovi smrti pa so nasprotja postala še bolj očitna, saj se je Slovenija politično eksponirani vojaški eliti zoperstavila bolj odkrito in intenzivneje. Kranjc za prvi spor šteje prihod srbskih in črnogorskih častnikov v enot NOV Slovenije, Guštin pa opozarja na sistemske vzroke v času NOB, ko se je razmerje med nacionalno / federalno in centralno vojaško strukturo šele oblikovalo, od vključevanja slovenskih partizanskih enot v jugoslovanske jeseni 1941 do mirnodobne reorganizacije Jugoslovanske armade julija 1945.

- Slovenska partizanska vojska, ki je bila razumljena in propagirana kot zametek nacionalne vojske, se je razvijala skoraj neodvisno od partizanske vojske, ki jo je vodil VŠ NOV in POJ. Glavni razlog za to so bili predvsem redki in oteženi stiki med slovenskim in osrednjim vojaško-političnim vodstvom. Medtem, ko je partizansko vojsko organiziralo vodstvo KP Jugoslavije, je slovensko partizansko vojsko vsaj nazivno organizirala in vodila Osvobodilna fronta, kjer je KP Slovenije prevladala šele marca 1943 z Dolomitsko izjavo (Godeša in Guštin 2005, 671).
- Leta 1942 je Josip Broz – Tito na prošnjo slovenskega vodstva v Slovenijo poslal 12 izkušenih partizanskih poveljnikov iz Srbije in Črne gore skupaj z načelnikom NOV Jugoslavije Arso Jovanovićem. Slednji je hotel reorganizirati slovensko NOV, zaradi česar je najprej prišlo do manjših konfliktov, ki so kasneje prerasli v bolj resne. Načelnik je bil odpoklican na Kardeljevo zahtevo⁵ (Kranjc 2008, 60). Spomladi leta 1943 je Jovanović Titu podal oceno, da Slovenci ne delujejo skladno s strateškim revolucionarnim delovanjem Vrhovnega štaba (Kavčič 1996, 316).
- Leta 1944 je glavni štab Slovenije sprejel angleško posojilo za nakup modernejšega orožja. Angleški kapetan slovenskih korenin naj bi iz patriotskih vzgibov pomagal Slovencem kompenzirati pri zavlačevanju Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije kar se tiče denarne pomoči. Ko je slovensko partizansko vodstvo obvestilo vrhovni štab o njihovih namerah, so bile reakcije zelo ostre. VŠ je Slovencem očital samostojno povezovanje z zavezniki, napovedana je bila celo komisija, ki naj bi celotno zadevo

⁵ Jovanović naj bi bil precej bahav, saj je hotel reorganizirati NOV Slovenije, prav tako ni razumel politične vloge OF in je priznaval samo KPJ. (Kranjc 2008, 60).

raziskala, z dolžnosti pa so za nekaj dni suspendirali političnega komisarja glavnega štaba NOV Slovenije, Borisa Kidriča⁶ (Kranjc 2008, 60 – 61).

- S preimenovanjem in preoblikovanjem NOV in POJ v Jugoslovansko armado 1. marca 1945 je bila ukinjena slovenska partizanska vojska. Celotno slovensko partijsko vodstvo je ukinitvev slovenske partizanske vojske sprejelo kot nacionalni poraz (Namorš 1987, 111). Na drugem zasedanju AVNOJ-a leta 1943 je slovenska delegacija z generalom Avšičem dobila zagotovilo Josipa Broza – Tita o obstoju slovenske vojske in slovenskem poveljevalnem jeziku. Slovenski jezik so v vojski uporabljali tudi po vključitvi slovenskih korpusov v sestavo Jugoslovanske armade⁷. Leta 1946 so enote z administrativnim odlokom narodnostno pomešali, posledično skupaj z uvedbo srbskega oz. srbohrvaškega jezika kot edinega uradnega jezika v armadi⁸ (Janša 1986, 12). Celotno slovensko partijsko vodstvo je ukinitvev slovenske partizanske vojske sprejelo kot nacionalni poraz (Namorš 1987, 111). Nekatere zahteve in pobude glede slovenskega jezika so posamezniki iz slovenskega vodstva neuspešno naslavljali na zvezno vodstvo od 60. let dalje, kar pa je vojaški vrh zavračal. Te zahteve so prišle v javnost v 80. letih in so se še okrepile (Repe 2002, 201). Leta 1969 je zvezna skupščina sicer sprejela resolucijo o enakopravnosti jezikov v JLA, a ni spremenila določila ustave iz leta 1963, ki je predpisovalo izjemo v enakopravnosti jezikov JLA⁹. Glavni argument vojaškega vrha ni bil jezik, ampak »razbijanje« na nacionalno homogene enote (Kranjc 2008, 62). Ustava iz leta 1974 ni prinesla velikih sprememb glede jezikov v JLA. Spremenjena je bila dikcija glede rabe srbohrvaščine, ki je bila v ustavi opredeljena kot »eden izmed jezikov narodov Jugoslavije« (Korošec 1998, 64). Slovenski jezik se je uveljavil v novonastali Teritorialni obrambi, kjer je bil po slovenski ustavi določen slovenski jezik, v posameznih enotah glede na njihovo sestavo pa se je lahko uporabljal tudi jezik narodov in narodnosti Jugoslavije (Janša 1986, 13).
- Po Sovjetski intervenciji na ČSFR leta 1968, je zvezna skupščina februarja 1969 sprejela Zakon o splošni ljudski obrambi, ki je uvedel TO kot komponento enotnega

⁶ Kranjc govori, da naj šlo za maščevanje Lole Ribarja in Arse Jovanovića (Kranjc 2008, 60).

⁷ Maja 1943 je komandant Franc Rozman Stane izdal formalni odlok o slovenskem poveljevanju. Poudaril je, da bo imela narodnoosvobodilna vojska slovenska povelja in da ne bo ošibila udarne moči in spodobnosti skupni jugoslovanski vojski. Zaradi razumljivosti povelij borcu bo moč in sposobnost vojske večja. Odlok je bil odrejen v skladu z razvojem in potrebami NOV in je bil napravljen v duhu sklepov AVNOJ in z izrednim Titovim pristankom. (Janša 1986, 11).

⁸ Takšni odločitvi naj bi po nekaterih dokumentih iz tistega časa botroval zgled sovjetske Rdeče armade (Janša 1986, 12).

⁹ Izvzeto je bilo poveljevanje, vojaški pouk in administracija (Janša 1986, 23).

systema obrambe in OS SFRJ. To je bil koncept, o katerem so razmišljali že med Informbirojem, a so ga opustili po izboljšanju razmer s SZ. Ko je spet postal aktualen, so bili Josip Broz – Tito in drugi prepričani, da morajo TO in občine imeti tudi lahko protioklepno orožje, lahko artilerijo, minomete, netrzajne topove in lahke protiletalske topove. Slovenija je v TO videla možnost za ponovno zasnovo lastne vojske (Repe 2005, 5).

Tovrstna organiziranost OS je v vrstah JLA naletela na neodobranje, češ da omejuje pristojnosti armade. Za ustanavljanje in oskrbovanje TO so bile odgovorne republike in občine. Financiranje je bilo zakonsko določeno z 0,5% družbenega proizvoda za posamezno občino, del sredstev je zakonsko namenjala tudi republika. Vodstvo TO Slovenije je odgovarjalo republiškemu vodstvu, posledično je potekalo poveljevanje v slovenskem jeziku, uniforme pa so bile drugačne od JLA. Zato jo je večina Slovencev imela za slovensko vojsko, naslednico slovenske partizanske vojske, ki je bila ukinjena kljub obljubam in dogovorom leta 1945 (Munda 2001, 27).

Za modernejše orožje se je vodstvo TO obrnilo v tujino, saj ji je bilo dodeljeno le trofejno orožje, s čimer je poseglo v pristojnosti posebnega organa ZSLO.¹⁰ S pomočjo nekaterih pripadnikov SDV so kupovali orožje preko različnih posrednikov, ki so imeli zveze z jugoslovanskimi in tujimi obveščevalnimi službami. Devize so pridobili pri Ljubljanski banki in s preprodajo cigaret (Guštin 2010, 288). To ni ostalo skrito Kontraobveščevalni službi in srbski SDV. Slednja je z operativno akcijo Vrh preiskovala oboroževanje in opremljanje slovenske TO, prav tako tudi najvišje slovenske voditelje (Repe 1992, 864).

- Akcija Vrh je razkrila ilegalno kupovanje orožja slovenske TO brez vednosti zveznih organov, najemanje tujih kreditov in oblikovanje črnih fondov, sodelovanje z emigranti in tujimi obveščevalnimi službami. Glavni cilj slovenskih organov bi naj bil odcepitev in vzpostavitev Slovenije kot samostojne države. Posledično je bilo z dolžnosti razrešeno skoraj celotno vodstvo slovenske TO¹¹ (Kranjc 2008, 71- 72). Po njihovih ocenah naj bi vsa dejavnost z zvezi z oboroževanjem¹² odraz teženj po

¹⁰ Tedanji zvezni sekretar za LO general Nikola Ljubičić je svoj odklonilni odnos do TO izkazoval tako, da je JLA raje prodajala svoje orožje v arabske države, kot pa slovenski TO (Munda 2001, 27).

¹¹ Poveljnik TO Slovenije; general major Bojan Polak – Stjenka, generalni direktor Ljubljanske banke; Niko Kavčič, predsednik komisije SLO pri CK; polkovnik Albert Jakopič, vodja varnostne službe TO; Oskar Mahnič (Kranjc 2008, 72).

¹² Akcija za oboroževanje teritorialnih enot, ustvarjanje nelegalnih sredstev za to, razhajanje med slovenskim GŠ za SLO in JLA in podobno (Repe 1992, 866).

odcepitvi. Večina obtožb na račun Slovenije je bila zbrana v »Zeleni knjigi«, kjer je precejšen del obtožb temeljil na pridobljenih depešah avstrijskega vojaškega atašeja. Namen dosjeja je bilo vnašanje nezaupanja v medrepubliške odnose, med varnostne službe in organe za notranje zadeve, tudi v odnose med JLA in Slovenijo. Prav slednja težnja je bila precej očitna in namreč, da se skalijo odnosi med Slovenijo in njenim vodstvom ter JLA in njenim vodstvom (Repe 1992, 866). Slovenski politiki so menili, da je šlo za montirano vohunsko afero, s katero naj bi obračunali s slovenskim separatizmom (Kranjc 2008, 71).

- Leta 1988 pride do enega najhujših odkritih sporov med Slovenijo in tedaj že najmočnejšo federalno institucijo JLA in Slovenijo. Zgodovinsko pogojen spor z globljim ozadjem je nastal s procesom proti četverici (Repe 2001a, 155).

Zaradi kraje in posedovanja tajnega vojaškega dokumenta¹³ so bili formalno obtoženi trije civilisti in en podčastnik JLA. Obsojeni so bili na zaporne kazni, ki so jih slovenske oblasti čim dlje odlagale v danih zakonskih možnostih. Dogajanje v zvezi s procesom je bilo osrednja tema poročanja vseh slovenskih medijev, največ je bilo kritik glede ravnanja JLA. Med sojenjem se je oblikoval Odbor za zaščito človekovih pravic¹⁴. V času sojenja so pred sodiščem potekali shodi v podporo obtožencem, vrh so dosegli z zborovanjem 21. junija na Kongresnem trgu, ko se je zbralo nekaj deset tisoč ljudi. Vojska je grobo kršila pravice obtožencev s sojenjem v srbohrvaškem jeziku, brez navzočnosti pravnih strokovnjakov in brez možnosti, da bi obtožene branili civilni strokovnjaki. Hkrati je obtoževala Slovenijo, da je na delu kontrarevolucija, da slovenska oblast razmer ne obvladuje ter da se spogleduje s slovenskim separatizmom in nacionalizmom. Obtožbe na račun Slovenije so prihajale tudi z zveznega Predsedstva. Večina članov Predsedstva je ocenjevala, da je v Sloveniji specialna vojna. Vojaški vrh pa je ocenjeval, da je Slovenija v drugi polovici

¹³ Zaupen dokument št. 5044-3 z dne 8. januarja 1988 z oznako vojaške skrivnosti in podpisom poveljnika ljubljanskega armadnega območja generala Višnjića. Dokument je vseboval ukrepe za dvig in preverjanje bojne pripravljenosti v garnizonih JLA po Sloveniji, o vojaško-strokovnem usposabljanju enot, ki lahko opravljajo enote vojaške policije, vojaško-politično ocena stanja v njihovih conah odgovornosti, analizo potencialnih žarišč sovražnega delovanja, torej mirnih ali nemirnih demonstracij, ki bi lahko ogrozile varnost vojaških enot. Omenjeno je bilo tudi sodelovanje in izmenjava informacij z notranjim sekretariatom Slovenije (Dizdarević 1999, 249).

¹⁴ Odbor je sestavljalo več kot 1000 različnih organizacij in čez 100.000 individualnih članov. Pod vodstvom Igorja Bavčarja je postal najmočnejša organizacija civilne družbe v času t.i. slovenske pomladi in je združil veliko ljudi različnih nazorov. Deloval je od začetka junija 1988 do aprila 1990 in se vzpostavil kot enakopraven dejavnik v razmerju do oblasti (Repe 2001a, 156).

leta 1988 postala »drugo Kosovo«. Po procesu je vojska v javnosti nastopala manj agresivno, vendar svojih ciljev ni opustila (Repe 2002, 222 – 227).

Od procesa proti četverici dalje je vojaški vrh razmišljala o uvedbi izrednega stanja v državi, o tem kasneje tudi razpravljala, a se za to ni odločila zaradi pomanjkljivega ustavnega kritja (Repe 2001a, 171).

5 Izkušnje JLA s posredovanjem v dogodkih znotraj države

Rendulić poudarja, da je bila SFRJ v tem delu Evrope edina neblokavska država. Lahko bi bila podvržena agresiji enega ali drugega bloka in prav zaradi tega je treba upoštevati količino in vrsto orožja, ki ga je zvezna armada posedovala in izdelovala. Kot možne situacije zunanje agresije na SFRJ navaja sledeče primere.

1. Neposredno po resoluciji Informbiroja obstaja nevarnost invazije Varšavskega pakta.
2. Tržaška kriza 1953 predstavlja kratko nevarnost s strani Zahoda, vendar ne z radikalnim ciljem. Po tej krizi naj ne bi bilo več teoretičnega ali praktičnega motiva za napad Zahoda¹⁵.
3. Vstaja na Madžarskem leta 1956 ponovno predstavlja kratko nevarnost s strani Varšavskega pakta¹⁶.
4. Praška pomlad leta 1968 predstavlja najresnejšo nevarnost z vzhodne strani, ko Brežnjev razglasi teorijo omejene suverenosti držav Varšavskega pakta¹⁷. Jugoslavija naj bi bila glavni krivec, da se ne more uresničiti.
5. Izza Blatnega jezera je stalno nameščena velika tankovska in motomehanizirana sovjetska operativna skupina, ki je sposobna v 12 urah doseči meje SFRJ in jih na želeni smeri prebiti. Njen obstoj je bil glavni razlog, da je koncept TO-ja resno sprejet.
6. Obstoj dveh zgodovinsko invazivnih smeri v bivši SFRJ. Prva od Vojvodine, preko doline Morave in Vardarja do Egejskega morja, po kateri agresorja ne bili bili sposobni zaustaviti¹⁸. Druga smer Zagreb – Karlovac – Reka pa bi služila samo za oviranje vstopa v »bastion¹⁹« (Rendulić 2001, 146 – 147).

¹⁵ Po koncu Tržaške krize naj ne bi več obstajala realna nevarnost za napad z Zahoda. Avtor pravi, da se Zahodu takšen cilj ni izplačal, ker bi izgubili tisoče vojakov samo za pokoritev dela naše države. Tako kot SFRJ so se bali napada s strani daleč močnejše armade sovjetskih kopenskih sil, ki bi ga lahko preprečili samo s jedrskim napadom (Rendulić 2001, 152).

¹⁶ Večjo in realnejšo nevarnost predstavlja napad s sovjetske strani, zlasti v primeru, da oblast prevzame radikalnejša struja. Sovjeti so SFRJ videli kot slab vzor za vzhodni blok in vzrok nestabilnosti za države vzhodnega bloka. (Rendulić 2001, 152).

¹⁷ Po Brežnjevi teoriji omejene suverenosti je bila samostojnost komunističnih partij držav vzhodnega bloka omejena. Predvidevala je uporabo vojaške sile s strani Sovjetske Zveze za obrambo socializma v vzhodnem bloku (wikipedia 2015, 11. marec 2015).

¹⁸ Obramba pred agresorjem po tej smeri ni spadala v koncept strateške obrambe, saj se od tu ni mogla prebiti v »bastion« med rekama Vrbas in Drina, kjer bi operativno-manevrska skupina popolnoma izgubila svojo učinkovitost. Že od Informbiroja je bila na območje BiH preseljena vojna industrija (Rendulić 2001, 147).

¹⁹ Pojem bastion se je začel interno uporabljati z odločitvijo o preselitvi zrakoplovne industrije iz Beograda v BiH. Avtor kot »bastion« misli območje BiH, kot zadnjo strateško linijo obrambe pred zunanjo agresijo, ki zaradi svojih geografskih značilnosti izniči vrednost tankovskih in oklepnih enot (Rendulić 2001, 145 – 147).

V načrtih JLA je Slovenija veljala za tisto območje Jugoslavije, ki bi bil izrabljen v potencialnem globalnem ali omejenem spopadu med obema blokoma. Smer južna Madžarska-Zagreb-Ljubljana-Furlanija je skupaj z vzporedno smerjo zahodna Madžarska-Gradec-Celovec-Trbiž-Furlanija veljala za pomožno bojišče svetovne ali evropske vojne med obema vojaškima zvezama (Guštin 2010, 284).

Po drugi strani se je Jugoslavija začela pojavljati v obrambnih načrtih Zahoda po sporu s SZ. Leta 1951 so ameriški strategji predpostavljali, da bi izguba Jugoslavije in Grčije v primeru napada Varšavskega pakta pomenila zlom obrambe zahodnih sil. Po strategiji periferialne obrambe ZDA in evropskih zaveznikov je bilo evropsko bojišče kot t.i. podaljšan vrat steklenice, katere največji del in jedro je ozemeljsko predstavljala SZ, sočasno je vrat steklenice predstavljala Zahodna Nemčija, njen rob pa Španija. Ker je evropska morja okoli celine nadzoroval Nato, bi bila SZ prisiljena izvesti kopensko invazijo, ki bi jo morali ustaviti okrepljeni krili z napadom v bok. Zaradi tega je bil položaj Jugoslavije za zahodno zavezništvo izjemnega strateškega pomena (Guštin in Prebilič 2010, 876 – 877).

Posredovanje JLA v Sloveniji je za izvršni svet SFRJ predstavljalo notranje politično dejanje zavarovanja državnih meja. Za ohranitev ozemeljske celovitosti je izvršni svet pooblastil JLA, da zavaruje državne meje oz. da zasede mejne prehode z Italijo, Avstrijo in Madžarsko, v skladu z njenimi ustavnimi dolžnostmi.

Vojaški vrh je začel snovati novo strategijo SLO in DS v soglasju z različnimi skupinami in jo maja 1986 predstavil Predsedstvu SFRJ. V tem dokumentu je bilo definirano, da je JLA lahko uporabljena tudi za neposredno angažiranje v notranjih odnosih (Radaković 1997, 252).

Kljub temu je bila že večkrat uporabljena kot instrument notranje politike.

5.1 Demonstracije na Kosovu leta 1968

Prvi izmed mnogih mednacionalnih in etničnih konfliktov v bivši Jugoslaviji so bile študentske demonstracije in nacionalni nemiri na Kosovu. Oblasti so ukazale štabu 3. armade²⁰ demonstracijo sile in intervencijo oklepne brigade (Jaklič 1994, 7). JLA je prvič po II. svetovni vojni spoznala, da bo morala posredovati in morda streljati na svoje ljudstvo (Repe 2006, 6). Prav kosovski problem je kasneje postal usodna točka, kjer je odpovedal koncept ureditve mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji. Poveljniki so podvomili, kasneje pa

²⁰ JLA je bila do konca 80. let razdeljena na 6 armadnih območij oz. armad in 1 vojaško-pomorsko oblast. 3. armada je imela sedež v Skopju in se je ujemala z republiškimi mejami Makedonije (Repe 2002, 228)

sprejeli odločitev, da bodo za demonstracijo moči uporabili samo tankovsko in pehotno četo namesto načrtovane brigade. Za podobne primere v prihodnosti so na predlog štaba 3. armade oblikovali zvezno brigado milice (Jakljič 1994, 7).

5.2 »Cestna afera« v Sloveniji

Leta 1969 je bil »cestna afera«²¹ na višku. Prvič po ustanovitvi SFRJ se je zgodilo, da je neka republika javno nasprotovala sklepu federacije. Tito je slovenskemu političnemu vodstvu očital rušenje monolitnosti države. Če bi se cestna afera nadaljevala ali razširila na kakšno drugo republiko, bi morali ukrepati s silo (Repe 1992, 770). JLA ni posredovala, a je Kardelj opozoril slovensko vodstvo, da bi lahko praksa podobnih političnih pritiskov spodbudila uporabo nedemokratskih metod za rešitev politične krize, kar bi utegnilo pripeljati do izgube med 2. sv. vojno pridobljenih pridobitev slovenskega naroda (Bilandžić 1980, 354).

5.3 Maspok na Hrvaškem²²

Množično gibanje na Hrvaškem v začetku 70. let je zahtevalo večjo avtonomijo SR Hrvaške. Novembra 1971 je JLA na Titov ukaz zasedla nekatere strateške točke na Hrvaške, pokazala svojo moč in tako omejila oziroma preprečila demonstracije (Repe 2006, 6). Med sestankom Josipa Broza – Tita in hrvaškega političnega vodstva je imela JLA pripravljene 2 tankovski enoti (Jastrebarsko in Dugo selo) za interveniranje v Zagrebu. Ostale enote JLA niso bile v povečane zvišanja bojne pripravljenosti (Jakljič 1994, 7). Kasneje je bila opravljena čistka v armadi, ki je »odnesla« 20 generalov in polkovnikov hrvaške narodnosti. Štab hrvaške TO je bil suspendiran, sama TO pa delno razorožena (Jakljič 1994, 7)²³.

²¹ Slovenska vlada je dalj časa načrtovala avtocestno povezavo od Šentilja do Nove Gorice in Kopra, da poveže Slovenijo z zahodno in srednjo Evropo in spodbudi slovensko gospodarstvo. Projekt je utemeljevala s tem, da poteka preko njenega ozemlja dobrih 94% jugoslovanskega prometa, od zveznega sklada za ceste pa je v desetletju 1956-1965 prejela le 3,4% razpoložljivih sredstev. Večino sredstev za avtocesto bi Slovenija zbrala sama, preostala pa bi prispevala Mednarodna banka za obnovo in razvoj. Vendar je zvezna vlada Mitje Ribičiča podala Mednarodni banki predlog samo za gradnjo odsekov Beograd – Novi sad, Sarajevo – Zenica, Bar – Ulcinj in Peč – Niš – Priština. Iz Slovenije je prišlo ostro pismo za ponovno preučitev zahtev. Slovenska skupščina je zahtevala celo Ribičičev odstop. V štiridesetih občinah, ki so bile zainteresirane za projekt je prišlo celo do protestov in pouličnih manifestacij s separatističnimi poudarki (Pirjevec 2011, 546). Josip Broz – Tito je slovenskemu vodstvu očital rušenje enotnosti in spodbujanje očitkov, da se Sloveniji krade. Sklep zvezne vlade se ni spremenil, afera je omejila vpliv predsednika slovenske vlade Staneta Kavčiča, hkrati je bilo zaradi poročanja o aferi zamenjanih in odstavljenih nekaj urednikov v slovenskih medijih (Wikipedia 2011a, 9. maj 2011).

²² Maspok (hrvaško masovni pokret) je bilo množično gibanje za večjo samostojnost Hrvaške. V njem so sodelovali vidni politiki, ki so bili pozneje odstranjeni iz javnega življenja pa tudi opozicijski intelektualci in študentje, katerih najbolj skrajna zahteva je bila samostojna Hrvaška (Repe 2002, 19).

²³ Večinoma so bili upokojeni, vključno s poveljnikom 5. armadne oblasti, Jankom Bobetkom (Wikipedia 2011b, 9. maj) Nekateri so bili aretirani in obsojeni (Repe 2005, 6).

5.4 Vojaško-policijska akcija Raduša

Leto dni po koncu maspoka se je preko avstrijske meje v Jugoslavijo infiltrirala teroristična skupina Feniks²⁴. 19 njenih pripadnikov je z ukradenim tovornjakom preko Hrvaške nadaljevalo pot v BiH do planine Raduša. Njen cilj je bil vzpodbuditev in razširitev hrvaške pomladi z vojaško akcijo²⁵ (Kranjc 2004, 355). V prvem spopadu s teroristi je četa vojaške policije izgubila 2 pripadnika, več jih je bilo ranjenih. Na sedežu 7. armadnega območja v Sarajevu je bila ustanovljena posebna skupina za spremljanje situacije. JLA je nato bojno delovanje prepustila TO BiH. Iz enot TO je bila oblikovana enota za hitro intervencijo, ki je nato skupino uničila (Jakljič 1994, 8). Celotna akcija skupine je razkrila neustrezno izurjenost enot JLA za protiteroristične akcije. Po analizi napak in šibkih točk so policija, JLA in TO ustanovile enote za protispecialno delovanje (Munda 2001, 43).

5.5 Demonstracije na Kosovu leta 1981

Marca 1981 so na Kosovu ponovno izbruhnile množične demonstracije, na katerih so študentje zahtevali republiški status²⁶. Po treh tednih nasilnih protestov²⁷ sta Predsedstvo in predsedstvo CK ZKJ 2. aprila razglasili krizno situacijo na ozemlju SAP Kosovo. Prav tako je bilo razglašeno izredno stanje tudi za prištinsko občino (Đaković 1984, 296 – 299).

Generalštab je za reševanje problemov uporabil JLA namesto TO. Prav tako so se generali v vojaškem vrhu JLA odločili za hitro posredovanje sil, ki so morale težave s popolnjevanjem in logistike reševati med pohodom. Ena izmed glavnih nalog je bila takojšnji nadzor nad skladišči orožja in opreme TO Kosova, kjer naj bi bilo okoli 60 tisoč pušk, nekaj 100 minometov in protiolepnega orožja s pripadajočim strelivom. Poleg teh skladišč so bila še večja skladišča JLA, ki so bila enako ogrožena v novo nastali situaciji. 12 ur po ukazu za premik so poslali na Kosovo enote iz Skopja, Niša, Valjeva, Kraljeva in Raške. Dan kasneje so izbruhnili oboroženi spopadi, ki so se tekom naslednje noči razširili na večji del Kosova. V Prištini je prišlo do intervencije oklepnih in pehotnih enot, vendar so se zbrane množice

²⁴ Skupina Feniks je ime hrvaške paravojaške skupine, ki prišla na jugoslovansko ozemlje 20. Junija 1972. Njen cilj je bil začeti upor in zrušenje Jugoslavije. Skupino je organizirala tajna organizacija Hrvaško revolucionarno bratsvo, ki je bila ustanovljena leta 1961 v Avstraliji. Osnovni cilj HRB-a je bila odcepitev Hrvaške od Jugoslavije (Wikipedia 2011c).

²⁵ Istočasno sta bili načrtovani še dve vzporedni akciji; »Matilda« (miniranje glavnega transformatorja v Zagrebu) in »Kuga« (zastripitev vodovoda v Beogradu) (Kranjc 2004, 355).

²⁶ Med parolami, ki so jih Albanci vzklikali so bil najpogostejše »Hočemo republiko!«, »Mi smo Albanci, ne Jugoslovani!«, »Mi smo otroci Skender-bega, vojska Enver Hodže!«, »Živela republika Kosovo!«, »Trepča dela, Srbija koristi!« (Đaković 1984, 296 – 299).

²⁷ V več kosovskih mestih je bilo ranjenih okoli 70 ljudi med demonstranti in miličniki. Obe strani sta uporabljali tudi strelno orožje (Đaković 1984, 294 – 298).

razbežale, ko je v mesto prišla kolona tankov (Mamula 2000, 38 – 39). Zvezne oblasti so med krizo vztrajno skrivale dejansko stanje na Kosovu. Med dogodki na Kosovu je bila vzpostavljena cenzura, ne samo za zunanji svet, ampak tudi za državljane drugih republik in pokrajin. (Wikipedia 2011d, 9. maj 2011). Po uradni verziji je umrlo 11 ljudi, neuradno veliko več. Po krvavem zatrtju albanskih protestov so se pojavile številne težave; poslabšali so se politični odnosi na Kosovu, prišlo je do sovražne nastrojenosti do JLA s strani Albancev, armada pa je prevzela ključno politično vlogo v pokrajini (Wikipedia 2011e, 9. maj 2011). Po spopadih so Teritorialno obrambo, ki je štela okoli 60 tisoč pripadnikov, od katerih je bilo približno 70 % albanske nacionalnosti in so sodelovali v spopadih, reorganizirali in zmanjšali število na »preverjenih« 7000 pripadnikov. Novo oblikovan korpus na Kosovu so sestavljale 3 motorizirane brigade, artilerijski, protioklepni, protizračni in inženirski polk. Z operativnim načrtom je bila predvidena okrepitev sil iz skopske, niške in beograjske armade, v kolikor bi razvoj dogodkov na in okoli Kosova to zahteval (Mamula 2000, 41).

Zaradi nezaupljivosti vodstva JLA in Srbije do Kosovskih Albancev je bilo orožje predvideno za TO Kosovo pod absolutnim nadzorom JLA. Špegelj navaja, da je GŠ JLA sredi 70. let dodatno razdelal strogo zaupen načrt o postopkih proti Albancem v primeru vojne nevarnosti ali velike notranje krize. Ta je predvideval oblikovanje polkov in brigad iz albanskih vojaških obveznikov brez orožja, ker naj bi bili rezerva in ga bodo dobili naknadno. Zatem bi jih z močnim vojaškim spremstvom premestili na sever in zahod države, v Bosansko krajino, okolico Bihača in Knina, na Svilajo in v zahodno Hercegovino, v zapuščene vojašnice in podobne ograjene prostore, kjer bi ostali do konca krize ali vojne (Špegelj 2001, 54).

5.6 Spopad v Pakracu 1991

V začetku marca 1991 se je zgodil prvi oboroženi spopad regularnih hrvaških policijskih sil z uporniškimi Srbi. Pakrac so hoteli hrvaški Srbi postaviti za središče samooklicane Republike Srbske Krajine za Zahodno Slavonijo²⁸ (Wikipedia 2011f, 9. maj 2011). Zaradi tega so sklenili, da postanejo del samostojne krajine z lastno policijo, ki za svoje delo odgovarja le centrali v Kninu. To se je zgodilo, ko so srbski policisti ob pomoči rezervistov srbske narodnosti v pakraški policijski postaji razorožili 16 policistov hrvaškega notranjega ministrstva. Le to je dan kasneje poslalo v Pakrac posebno enoto, ki je brez prelivanja krvi zavzela pakraško policijsko postajo in stavbo občinske uprave. Uporniki so zbežali v okoliške gozdove, od koder so obstreljevali specialce. Isti dan so v Pakrac prispele oklepne enote JLA.

²⁸ Republika Srbska Krajina je bila samooklicana država Srbov živečih na Hrvaškem. Nastala je leta 1991 in uradno obstajala do leta 1995 (Wikipedia 2011g).

Tja jih je napotil srbski predsednik Predsedstva SFRJ Borisav Jović (Potočnik 1991a, 1). Med stopnjevanjem napetosti je transportno vozilo hrvaške milice prvič v jugoslovanski krizi streljalo na JLA, ki je nazaj odgovorila z ognjem. Po dvodnevni pogajanji so se enote hrvaškega ministrstva za notranje zadeve umaknile, vojska pa je ostala toliko časa, da so se Srbi lahko ponovno organizirali in dodatno oborožili (Repe 2002, 262).

5.7 Demonstracije v Beogradu 9. marca 1991

Medtem, ko so se odvijali spopadi na Hrvaškem, je bilo napeto tudi v Srbiji. V Beogradu so se 9. marca začele množične demonstracije proti srbski oblasti. Demonstranti so vdirali v vladna poslopja, hoteli so vdreti tudi v generalštab in se pretepali s policijo (Repe 2002, 263). Opozicijski protesti, ki niso bili dovoljeni, so ušli izpod nadzora. V spopadih med demonstranti in policijo, ki je uporabila oklepnike, vodne topove in gumijaste naboje, sta umrla dva človeka. Srbski predsednik Milošević je napovedal uporabo vseh sredstev za obračun s protestniki²⁹ (Dukić 1991, 1). Na Miloševićevo zahtevo je predsednik Predsedstva SFRJ Borisav Jović uspel preko telefona prepričati večino članov Predsedstva³⁰, da odobrijo prihod tankov JLA na beograjske ulice³¹ (Repe 2002, 263).

Na hrvaški RTV je podpredsednik Predsedstva SFRJ Mesić izjavil, da so bile demonstracije silovite, vendar je bilo angažiranje vojske v te namene nedopustno. Med vrsticami je dal vedeti, da Predsedstvo ni bilo enotno. Prek noči je nato policija aretirala na desetine demonstrantov, ulice so bile puste, tanki so zasedli strateške točke (Dukić 1991, 1). Ker se je vojska odzvala hitro in učinkovito je samozavest vojaškemu vrhu zrasla. Tudi zaradi

²⁹ Demonstracije so potekale zaradi nezadovoljstva z Miloševićem, velike gospodarske krize, naraščajoče nezaposlenosti v Srbiji, enostranskega poročanja in monopola nad RTV Beograd in zlorabe množičnih medijev v politične namene. Policija je na mirnih protestih uporabila silo, oklepna vozila, vodne topove in gumijaste naboje. Ker je situacija ušla izpod nadzora, so na ulice Beograda poslali tanke. Milošević je zvečer na televiziji izjavil, da bodo proti »silam kaosa in nasilja uporabljena vsa sredstva« (Krajnc 2007, 27).

³⁰ Milošević je preko telefona od Jovića zahteval posredovanje vojske. Slednji je klical Kadijevića, ki pa ni bil prepričan v pravilnost odločitve, a ji ni nasprotoval, želel je da bi to bila odločitev Predsedstva. Po ponovnem telefonskem zasedanju z obema in ostalimi člani Predsedstva (Mesića in Drnovškina naj ne bi mogel dobiti preko telefona), je Jović ukazal Kadijeviću, naj vojska zasede ulice. Posredovanje naj bi odobrili šele naslednji dan na seji Predsedstva po uradni pisni zahtevi Miloševića (Jović 1996, 276).

³¹ Načelnik GŠ je dal navodila srbskemu notranjemu ministru, kako ravnati: »*Ko se vojska pojavi, naj tvoje sile krenejo v akcijo. Da se udriha do nezavesti. Brez uporabe orožja, da spremljajo vojsko in da pretepajo tudi v ostalih smereh. Da se napravi ena akcija, v kateri se juriša in udriha do onemoglosti*« (Youtube 2011).

dogodkov v Pakracu je Kadijević ukazal streljati na vsakogar, ki bi napadel starešine ali enote JLA³² (Kolšek 2001, 95).

5.8 Oboroženi spopad na Plitvicah aprila 1991

Na Veliko noč aprila je na Plitvicah prišlo do oboroženega spopada med policijo in specialno policijo Hrvaške na eni in uporniških Srbov, ki jih je podpirala JLA, na drugi strani. Incident je povzročil po eno žrtev na vsaki strani. Uvod v napetosti je bilo srbsko zavzetje nacionalnega parka Plitvička jezera, od koder so pregnali vodstvo, kraj pa pripojili Krajini. Sama regija je bila slabo poseljena in ni predstavljala nevarnosti za Srbe, vendar je imela srbska akcija strateški pomen, saj je presekala cesto, ki vodi skozi park in povezuje okoliške skupnosti srbske skupnosti. Hrvaška vlada se je odločila, da vrne park pod svojo oblast (Wikipedia 2011h).

V park so poslali avtobus hrvaških specialcev na katerega so začeli streljati kninski miličniki. Spopad je trajal 15 minut, potem pa so hrvaški policisti obvladali položaj. Nekaj ur kasneje se je spopad zopet vnel za dlje časa, po katerem so nadzor spet prevzele hrvaške sile. Predsedstvo SFRJ je sklenilo, da je treba zagotoviti popolno in brezpogojno prekinitev oboroženega spopada, zato je enotam JLA ukazalo, naj zagotovijo spoštovanje prekinitve ognja, odgovorne organe pa je pozvalo, naj takoj odpokličejo policijske enote, ki so prišle na to področje od drugod. Ustreznim enotam JLA pa je ukazal, naj v skladu z okoliščinami povečajo bojno pripravljenost (Moravček 1991a, 1). Položaje med nasprotnimi silami so zasedle močne oklepne enote JLA. Poveljujoči tej enoti je bil nezadovoljen s tem, da so umaknili le del enot hrvaških specialcev, saj je bilo to v nasprotju s sprejetimi sklepi Predsedstva. Kasneje so potekala pogajanja med Hrvati in JLA, da pripadniki vojske in hrvaških policistov ne bi merili drug v drugega (Moravček 1991b, 1). Ker bi vsako zavlačevanje zagotovo povzročilo še večje mednacionalne spopade, je zvezni sekretariat za obrambo Predsedstvu predlagal sklep, naj hrvaško vodstvo izpolni odlok o umiku vseh sil, ki so prišle od drugod. V nasprotnem primeru bo odlok izpolnila JLA. Ta bi vzdrževala red in mir na območju Plitvic, dokler ne bi bil dosežen politični dogovor o odpravi nastalih razmer. Enote JLA so okrepili še z nekaj oklepniki, saj se razmere še niso do konca umirile. Številni incidenti so se kar naprej vrstili; miniranje hiš, mostov in železniških tirov, ugrabitev turistov. Kljub temu se vseljumska vstaja še ni začela (Moravček in Potočnik 1991, 1).

³² Kadijević je izdal strogo zaupen ukaz 322-1 na podlagi 54. člena Zakona o službi v oboroženih silah. Ker se je na Hrvaškem položaj v družbi in odnosi novo izvoljenih oblasti do JLA in njenih enot poslabšal je to mejilo je že na neposredno ogroženost (Kolšek 2001, 95).

5.9 Obkolitev vasi Kijevo aprila 1991

Hrvaška oblast je ustanovila policijsko postajo v Kijevu, kjer je bilo 99,6 % hrvaškega prebivalstva. Namen novoustanovljene policije je bila obramba pred sosednjimi srbskimi vasmi, saj je bilo Kijevo obkroženo z naselji z večinskim srbskim življenjem (Wikipedia 2011j). 27. aprila 1991 so oklepniki in tanki JLA obkolili vas Kijevo. Armada ni dovolila oblikovanja novih policijskih enot, prihoda novih policistov in drugih postopkov, ki bi ogrožali mir in varnost na tem področju. Prav tako so grozili, da bodo na vsako dejanje sile odgovorili s silo. Poveljniki enot JLA so zahtevali, da hrvaški policisti zapustijo vas v 5 minutah, ti pa so prejeli ukaz, da vas branijo do zadnjega diha (C.R. in Potočnik 1991, 1). Vas je JLA nato avgusta 1991 bombardirala in požgala do tal. Podobno taktiko so Hrvatje uporabili v Polači, ko je vas nameravala s tanki zasesti JLA, a so se pred policijsko postajo postavili ženske in otroci (Potočnik 1991c, 1).

5.10 Oborožen spopad v Borovem Selu maja 1991

2. maja 1991 so srbski uporniki in prostovoljci v zasedi pobili 12 hrvaških policajev, ki so bili namenjeni rešiti dva svoja kolega, ki sta bila zajeta dan prej. Pripadniki hrvaškega ministrstva za notranje zadeve pa so že drugič v mesecu dni po Plitvicah naleteli na zasedo krajinskih Srbov. Kljub žrtvam so hrvaški policisti uspeli v zasedi organizirati obrambo. Na pomoč so jim prišli tudi policisti iz okoliških krajev, vendar so jih pred mestom na barikadah ustavili srbski uporniki. Po treh urah bojev so v mesto prispeli oklepniki JLA iz Osijeka, istočasno je prenehalo streljanje. Vojska je podobno kot v Pakracu in na Plitvicah ustvarila tamponsko cono med sprtima stranema³³. Po pričevanju naj bi iz oklepnikov streljal na tudi hrvaške policiste, za oklepniki pa naj bi se skrivali oboroženi civilisti. Kljub temu je vojska omogočila hrvaškim policistom odpeljati ranjene in pobite (Potočnik 1991č, 3). Kasneje je na sojenju v Haagu nekdanji predsednik RS Krajine priznal, da je zaseda načrtovana s strani krajinskih oblasti in JLA (Alač 2011).

Posledično se je zaradi spopada okrepila protisrbska, protijugoslovanska in protiarmadna kampanja. V Splitu je tako prišlo do demonstracij, v katerih je življenje izgubil pripadnik JLA. Prišlo je tudi do blokade pristanišča Lora in vseh dohodov do Splita (Kolšek 2001, 120). Po dogodkih v Borovem selu je načelnik GŠ general Blagoje Adžić na seji Predsedstva SFRJ izjavil, da se JLA ne bo vpletala v spopade z ljudstvom, ampak da bo odstranila tiste, ki so

³³ Marijan »tampon cono« označuje taktiko JLA pri razdvajanju dveh sprtih strani, ki jo je uporabljala na Hrvaškem spomladi leta 1991. Prvič je to taktiko uporabila prav v Pakracu. (Marijan 2008, 244, 410).

sprli narode³⁴. Med njegovimi stališči je bila trditev, da se je v Jugoslaviji že začela državljanska vojna, ker predlogi Zveznega sekretariata za obrambo niso bili sprejeti. Na temelju ustavne vloge JLA je Štab vrhovnega poveljstva zahteval od Predsedstva in vseh zveznih organov, da zagotovijo mir v državi. Vsak, ki bo napadel vojsko in jo je že, bo sprejet po pravilih bojne uporabe enot – tudi z uporabo ognja. Prav tako je Štab vrhovnega poveljstva ukazal dvig bojne pripravljenosti JLA in mobilizacijo določenih enot, da bi JLA zagotovila mir, če odgovorni organi federacije tega ne bi zagotovili (Jović 1996, 311).

5.11 Poskus razorožitve učnega centra TO Slovenija Pekre maja 1991

Skoraj mesec dni pred razglasitvijo slovenske samostojnosti in odcepitvijo od SFRJ je Slovenija začela uriti za vojake svoje nabornike v dveh učnih centrih na Igu in Pekrah. V jutranjih urah 23. maja so zajeli dva izvidnika JLA, ki so ju po zaslišanju izpustili. Čez nekaj ur je JLA z oklepniki obkolila center in zahtevala predajo enote, ki je zajela izvidnika skupaj z nabornimi evidencami. Vojska je okrepila enote pred centrom z oklepniki vojaške policije. Inštruktorji teritorialci pa so v oklepnike usmerili protioklepne minomete (Krajnc 2007, 44 – 45).

Do popuščanja napetosti je prišlo, ko se se predstavniki mestnih oblasti in vojske dogovorili za sestanek pri mariborski županji. Vendar je vojska med pogajanja ugrabila poveljnika TO-ja za Vzhodno Štajersko³⁵ in sodelujočega stotnika. Ponovno stopnjevanje napetosti med armado in slovenskimi oblastmi je izzvalo ogorčenje ljudi, ki so se množično začeli zbirati pred vojašnico, kjer sta bila ugrabljena zaprta. Mestno vodstvo je kot protiukrep skoraj vsem vojaškim objektom izključilo elektriko in telefon. Armada pa je odgovorila s preleti letal in helikopterjev. Kljub kasnejši izpustitvi ugrabljenega poveljnika, se množica pred vojašnico ni razšla. Zatem je pod kolesi oklepnika padla prva žrtev (Drnovšek, Rozman in Vodopivec 1997, 461).

Pekrski dogodki so nestrpnost do armade le še povečali, imeli so velike politično propagandne posledice, po nekaterih izjavah pa je šlo za začetek napada na Slovenijo³⁶ (Kolšek 2001, 134). Konec maja je v Mariboru ponovno prišlo do zapleta z armado. Republiški organi so prepovedali vstop aktivnim vojaškim osebam v uradne prostore nekaterih organov in podjetij za namensko proizvodnjo. Podjetjem je bilo naročeno, da zadržijo predajo oborožitve in

³⁴V tistem času je Kadijevića, ki je bil na zdravljenju, nadomeščal načelnik GŠ Blagoje Adžić (Kolšek 2001, 121).

³⁵ Ukaz za aretacijo je po telefonu izdal Kadijević. Kljub temu so preiskovalni organi ugotovili, da za pridržanje poveljnika ni zakonske podlage. Z njegovo izpustitvijo je bil primer »Pekre« pravno zaključek (Kolšek 2001, 133 – 134).

³⁶ Dodatno napetost je povročil drug incident istega dne, ko je vojak JLA na Ptuju ranil uslužbenca elektro podjetja (Janša 1992, 130).

vojaške opreme enotam armade. Zadržali so predajo oklepnih transporterjev izdelanih v mariborskem TAMu. Prepoved naj bi veljala, dokler ne bo zagotovljeno, da sredstva ne bodo uporabljena proti slovenskim državljanom, o čemer so obvestili tudi zvezno obrambno ministrstvo. Ponoči so iz tovarne odpeljali 4 oklepne transporterje BOV, zaradi česar je poveljstvo 5. vojaškega območja postavilo republiški vladi ultimatum (Delo 1991c, 1). Kljub nekaterim zahtevam po nasilnem odvzemu transporterjev to ni prišlo v upoštevanje, saj bi lahko šlo za nov spopad z večjimi in nezaželenimi posledicami. Oklepnike so po pogajanjih z ministrom za obrambo in pisnem zagotovitju, da ne bodo uporabljeni na slovenskem ozemlju, vrnili armadi po dvajsetih dneh (Kolšek 2001, 135).

6 Začetki in glavne značilnosti JLA

Jugoslovanska ljudska armada je nastala iz Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in partizanskih odredov. Prve partizanske odrede so ustanovili med poletjem leta 1941, prvi resnejši spopad z okupatorsko vojsko in kolaboranti je bil na začetku jeseni (Bebler 1991, 983).

Zaradi prilagajanja vojaške organizacije potrebam vojskovanja sta se NOV in POJ med vojno večkrat reorganizirali. Politični rezultati so sledili vojaškim zmagam, zato so partizanske enote potrebovale ustrezno organizacijsko obliko in ime. Januarja 1945 so bile ustanovljene 1. 2. in 3. armada, marca še 4. armada. Z ustanovitvijo slednje sta se NOV in POJ preoblikovala v Jugoslovansko armado, Vrhovni štab pa v Generalštab JA (Marković 2007, 30).

Konec II. svetovne vojne je armada štela okoli 800.000 pripadnikov, od katerih jih je bilo 70.000 članov KPJ (Marijan 2006, 26). Pečat Partije so skozi svojo celotno jugoslovansko zgodovino nosili JLA in policija. Na svojih epoletah, kapah, ramenih in gumbih pripadnikov je bila vedno rdeča peterokraka zvezda, ki je simbolizirala koministično orientiranost vojske in jo označevala kot ideološko, šele nato kot jugoslovansko (Dimitrijević, 266).

Do leta 1968 je bila JLA najpomembnejši del obrambnega sistema SFRJ. Z ustanovitvijo Teritorialne obrambe postanejo OS dvokomponentne. JLA ostanejo klasična operativna vojska, medtem ko je bila TO najširša oblika organiziranega oboroženega boja. Za financiranje JLA je bila zadolžena federacija z zveznim proračunom. Teritorialno obrambo, vseh šest republiških in dva pokrajinska štaba, so financirali proračuni družbeno-političnih skupnosti. Poleg tega je obstajalo še nekaj tisoč podjetij po celotni Jugoslaviji, ki so financirali lastne enote TO.³⁷ Marijan navaja 7 temeljnih karakteristik JLA.

- JLA je bila materialno-tehnično superiorna TO, vendar številčno bistveno šibkejša v odnosu s TO. Slednja je lahko delovala samostalno ali skupaj z enotami JLA, v določenih okoliščinah je bila lahko temeljni nosilec vojne.
- Razvoj JLA je bil v celoti od njenih začetkov do povojnega obdobja pod budnim očesom Komunistične partije Jugoslavije.
- Po vojni je bila JLA najpomembnejši varnostni temelj Jugoslavije. V 80. letih se je predstavljala kot edina vsejugoslovanska institucija. Po merilih ZKJ je imela v družbi visoko mesto in ugled. Takšen status si je izborila z zmago v II. svetovni vojni, z notranjimi krizami ga je le še utrjevala.

³⁷ Neredko so te enote imele tudi težko oborožitev (oklepni transporterji, minometi, topovi) (Marijan 2006, 26).

- Na začetku njenega obstoja do 50. let 20. stoletja se je organizirala in oblikovala po sovjetskem vzoru Rdeče armade in njeni doktrini. Kasneje je bila dovzetna za organizacijske vplive obeh svetovnih blokov.
- Približevanje obema blokoma je odsevalo tudi v oborožitvi. Vojska ni dosegla standardizacije, kakršno so imele zahodne in vzhodne vojske.³⁸
- Sistem vodenja in poveljevanja OS SFRJ se deli na dve obdobji; pred Titovo smrtjo in po njej.
- Leta 1974 je ustava uvedla določilo o enakomerni zastopanosti republik in avtonomnih pokrajin pri sestavi starešinskega kadra ter postavitvah na višje poveljniške in vodilne položaje v JLA. Kljub ustavnemu določilu zastopanost ni bila enakomerna (Marijan 2006, 25 – 35).

6.1 JLA po Titovi smrti

Za časa svoje vladavine je imel Josip Broz – Tito dve področji, ki sta bili nedotakljivi; zunanja politika in vojska. Konec 70. let je špekulacije in nezadovoljstvo glede novega zveznega sekretarja za obrambo in načelnika GŠ končal z utemeljitvijo, da je on vrhovni poveljnik in da ne bo dovolil, da se kdo vmešava v njegovo vojaško poveljstvo.³⁹ S tem je utrdil armado kot njegovo nedotakljivo domeno⁴⁰ (Despot 2009, 45 – 46). Josip Broz – Tito je imel v vojski absolutno poslušnost in najmočnejši atribut sile v državi, generali pa so imeli področje delovanja, kjer ni bilo vmešavanja, kasneje pa se je razširilo izven JLA (Marijan 2008, 36).

Že pred smrtjo jugoslovanskega predsednika Josipa Broza – Tita, ki je bil hkrati tudi vrhovni poveljnik oboroženih sil, je država zašla v krizo. Maršal Tito je državo pustil zadolženo in v globoki ideološki in gospodarski krizi (Pirjevec 2001, 33). Vsako krizo je pokojni maršal prebrodil z avtoritarno roko, ki je temeljila na močnem represivnem aparatu. Leta 1978 po

³⁸ Konec 80. let je JLA imela različne kalibre posameznih oborožitvenih sistemov obeh blokov. V pehoti je imela tri kalibre, medtem ko so ostali imeli po dva. V artileriji je imela vse kalibre obeh blokov (Marijan 2006, 29).

³⁹ Leta 1969 je izvršni komite CK ZKJ predlagal, da generala Ivana Gošnjaka na mestu zveznega sekretarja za ljudsko obrambo nasledi hrvaški general Ivan Rukavina. Na mesto načelnika generalštaba so predlagali hrvaškega Srba Bogdana Oreščanina. Josip Broz – Tito predloga ni sprejel in je namesto njiju postavil Srba Nikolo Ljubičića kot sekretarja in Hrvata Viktorja Bubnja kot načelnika. Odločitev je izvala val nezadovoljstva, na kar je Josip Broz – Tito reagiral tako, da je rekel, da nihče nima pravice komentirati razgovarjati koga bi bilo treba postaviti in koga razrešiti; da je on vrhovni poveljnik, on odloča kdo bo general, kdo bo napredoval in kdo bo premeščen in kdo ne; da ne bo dovolil vmešavanja v vojaško poveljstvo (Despot 2009, 46).

⁴⁰ JLA je imel za edino silo, ki povezuje državo in jo brani pred notranjim in zunanjim sovražnikom. Zato ni dovolil klatenja njenega proračuna, kljub temu da je bil resna ovira stabilizaciji gospodarstva (Pirjevec 2010, 291).

obisku v ZDA so ga v nekem intervjuju povprašali, kakšna bo usoda SFRJ po njegovem odhodu. Dejal je, da vodstvo SFRJ dela vse, da se nikakršno tuje vmešavanje ne bo zgodilo po njem. Ne verjame, da bi se Jugoslavijo lahko zrušilo od znotraj, niti ne zavzeti z invazijo od zunaj, zlasti s sovjetske strani. Ne glede na multinacionalnost Jugoslavije je njena enotnost čvrsta. Poleg tega ima Jugoslavija v Evropi eno največjih armad. Po konceptu splošne ljudske obrambe, kjer je uzakonjeno, da mora biti vsak posameznik sposoben braniti domovino to nanese približno 8 milijonov ljudi postavljenih na bojno polje. Zlasti, če gre za Jugoslovane, ki so se navajeni vojskovati (Youtube 2012, 10. april 2012).

Titov govor na proslavi 35. obletnice dneva JLA lahko štejemo za javni izraz policijske vloge zvezne vojske v letu 1991, prav tako so z njim armadni ideologi JLA opravičevali mnoga dejanja vojske v civilnem življenju (Jelušič 1995, 144):

Naša armada ima v prvi vrsti nalogo braniti našo državo pred zunanjim sovražnikom. Toda njena naloga je tudi v tem, da čuva in brani pridobitve naše revolucije znotraj države, če bo treba. Povem to, čeprav verjamem, da imamo dovolj sil tudi izven armade, da lahko zagotovimo naš miren razvoj, in da se nam ni treba bati nekih večjih ekscesov. Tudi če pride do najhujšega, če bo potrebno braniti zapuščino naše revolucije, je tu tudi Armada. To morajo vsi vedeti (Josip Broz – Tito v Jelušič 1995, 143).

Del navedenega govora da vedeti, kar je bilo že znano; uporaba armade kot notranjepolitičnega instrumenta z namenom ohranitve pridobitev revolucije. JLA je po vojni ohranjala mit o zmagi v revoluciji in NOB ter mit varuha mednacionalnega miru (Guštin 2005, 22)

Govor je imel Tito neposredno po zatrtju hrvaškega maspoka in v času liberalizma v Sloveniji in na Hrvaškem. Do takrat je bila armada uporabljena za demonstracijo moči in sile na Kosovu in Hrvaškem, v primeru Slovenije je šlo samo za grožnje.

S Titovo smrtjo so začeli družbeni mehanizmi nad armado slabše funkcionirati, čeprav so bili vgrajeni v sistem. V Titovem času je obstajala navada, da je za JLA Tito najvišja, če že ne edina avtoriteta, zatem ZKJ, a ne v vseh primerih. Ko se je to spremenilo, se je armada začela pojavljati kot samostojen faktor federacije (Radaković 1997, 280).

JLA je bila že 40 let vojska socialistične države, v kateri je civilni nadzor nad vojsko nadomeščal politični nadzor edine politične stranke. Generalski in častniški vrh je bil ena od skupin, ki je najbolj dosledno izpolnjevala formalna merila za članstvo v politični stranki KPJ/ZKJ; članov ZKJ je bilo med njimi več kot 90 odstotkov (Guštin 2005 23). Simbioza med partijo in armado kot tudi nekaj desetletij trajajoča indoktrinacija v njenih vrstah sta

imela izrazite posledice s propadom enopartijskega sistema. Vrh JLA se je najprej molče upiral, potem pa odkrito in ostro kritiziral trende detitoizacije, liberalizacije in pluralizacije jugoslovanske politike, ki naj bi pripeljali do medetničnih spopadov in kapitalizma (Bebler 1992, 49).

Armada je posedovala tudi lasten industrijski kompleks, ki je pokrival vse od kmetijstva do izdelave najsodobnejšega orožja⁴¹. V 80. letih je ta sistem dobival ogromne razsežnosti z razvojem in proizvodnjo modernih tankov in oklepnikov, helikopterjev, podmornic, šolskih letal in nadzvočnega letala (Špegelj 2001, 67)⁴². Z veliki projekti je vojaški vrh videl priložnost za ohranitev in okrepitev proračunskih sredstev, hkrati je v vodilni vlogi vojske v znanosti in gospodarstvu videl novo družbeno moč, ki je pred tem temeljila na Titovi dediščini in ideologiji. Načrti novih vojaških projektov so bili v kriznem gospodarskem obdobju vabljeni za slovenska podjetja. Pri sprejemanju zveznega proračuna, zlasti pri postavkah za armado, je slovensko vodstvo večkrat nasprotovalo. Zaradi tega so na Slovenijo leteli očitki, da JLA zaradi tega ne more opravljati obrambne funkcije in da bodo posledice vidne tudi pri slovenskih podjetjih⁴³ (Repe 2002, 202).

Vojaški vrh je zahodni republiko krivil tudi za gospodarsko in upravno krizo SFRJ. Menil je, da ju je treba pokoriti s povezovanjem v čvrst sistem vojaškonamenskih projektov. Slovenija se je tem namenom vojske uspešno obranila. Po drugi strani je Bosna in Hercegovina postala »ujetnik« vojaškoindustrijskih projektov vojaško namenske proizvodnje (Špegelj 2001, 95). Konec 80. let je jugoslovanska vojaška industrija zaposlovala okoli 70.000 zaposlenih v okoli 56 podjetjih, od katerih so bile štiri petine ravno v BiH (Meier 1999, 5).

⁴¹ Špegelj omenja Zeleni plan, s katerim je JLA pospešeno razvijala kmetijstvo, od gojenja krompirja in sladkorne pese, do govedoreje in konjereje. Prihajalo je do primerov, ko je bilo samo v 5. armadi okoli 3000 vojakov zaposleno v Zelenem planu (Špegelj 2001 67- 68).

⁴² Orožje je bilo večinoma izdelano po sovjetskih licencah.

⁴³ V začetku 90. let je 20% izvoza jugoslovanske vojaške industrije predstavljal slovenski delež. V Sloveniji je bila skoncentrirana zelo zahtevna elektronska in laserska tehnika. Osamosvojitve je predstavljala hud udarec slovenskemu gospodarstvu, saj je takrat od dela v namenski proizvodnji živelo okoli 8000 slovenskih delavcev (Križnik in Šoštarič 1991, 3).

7 Naraščajoče kritike vojaškega vrha v 80. letih 20. stoletja

V 80. letih je vojaški vrh vedno bolj motilo poročanje slovenskih medijev o JLA. Zaradi tega so predstavniki ali zagovorniki vojske v organih federacije⁴⁴ na to reagirali in zahtevali ustrezne ukrepe. Po izidu 61. in 62. številke Nove revije je vojaški vrh v pismu obvestil Predsedstvo SFRJ, da se v Sloveniji krepijo odprti napadi na JLA. Sledili so trije sestanki slovenskega in armadnega vodstva⁴⁵, na katerih so dosegli načelen dogovor, da bodo o kritikah JLA razpravljali znotraj političnih institucij. Slovensko vodstvo ni imelo namena zaostrovati odnosov z JLA, vendar nekaterih problematičnih točk niso mogli prezreti. Za Slovence sta bili najbolj sporni vprašanji financiranja armade in uvedbe bojevališč, dotaknili so se tudi zahteve mladinske organizacije glede civilnega služenja vojaškega roka. Poleg tega so armadi očitali negativno prikazovanje Slovenije v vseh varnostnih ocenah, šikaniranje slovenskih fantov med služenjem vojaškega roka, prepoved branja slovenskih časopisov v vojašnicah⁴⁶ (Repe 2002, 205 – 206).

7.1 Poskusi reševanja nesoglasij s slovenskim vodstvom

Armadna delegacija je kritizirala mirovna gibanja, da hočejo vplivati na obrambno politiko. Hkrati so opozorili, da negativno pisanje o vojski vpliva na zavračanje orožje s strani vedno večje množice ljudi. K temu bi naj pripomogle tudi negativne izjave o JLA nekaterih slovenskih politikov in javnih delavcev⁴⁷. Motilo jih je tudi nereagiranje na teze o unitarističnosti, konzervativnosti vojske, ki naj bi bila zaprta za družbene vplive in nima pravice vmešavanja v rešitev konfliktov družbe (Repe 2002, 206). Posamezna vojaška vprašanja niso bila rešena, čeprav bi naj bila armadna stran pripravljena na kompromise. Nikakor niso bili pripravljeni sprejeti civilnega služenja vojaškega roka in spremembe vodenja in poveljevanja OS⁴⁸. Kljub temu so našli skupne točke v dislociranju nekaterih vojaških šol v Ljubljano, dodatek plačam vojaških starešin zaradi življenjskega standarda v

⁴⁴ Zvezna skupščina, Predsedstvo in ostali zvezni organi.

⁴⁵ Slovensko delegacijo je vodil Milan Kučan, armadno delegacijo pa minister za obrambo admiral Branko Mamula (Repe 2002, 206).

⁴⁶ Med očitki je bilo tudi, da je Slovincem v vojski prepovedano peti slovenske pesmi ter prepoved branja tednika Mladina (Repe 2002, 206)

⁴⁷ Med njimi so bili Milan Kučan, Mitja Ribičič, Anton Bebler, Marko Bulc, Ivan Dolničar in Dimitrij Rupel (Repe 2002, 206).

⁴⁸ Mamula pravi, da kljub reorganizaciji sil in sistema poveljevanja niso mogli ukiniti zakonsko dveh vzporednih vojsk. Okoli tega so bili stalno spori, pri čemer je Slovenija prednjačila in zato niso sestanki ničesar rešili (Mamula 1999, 111)

Sloveniji ter zvišanje določenega odstotka vojaških starešin slovenske nacionalnosti za službovanje v Sloveniji⁴⁹ (Mamula 1999, 111).

Poleg medsebojnih sestankov so imeli oboji od leta 1989 pogovore s skupino slovenskih upokojenih generalov⁵⁰. Cilj je bil prepričati generale o pravilnosti svoje politike. Poleg tega je slovenska politika poskušala od njih dobiti čimveč informacij o razmerah v armadi in uporabiti njihove vojaške izkušnje. Kljub privrženosti socializmu so sprejeli spremembo družbenega sistema in so ga branili pred predstavniki JLA. Kritični so bili do JLA, češ da zastruje odnose s Slovenijo, se noče prilagoditi družbenim spremembam ter ne upošteva vloge TO⁵¹. Istočasno jim vojaški vrh ni zaupal (Repe 2002, 208).

Hadžić argumentira, da so se s kritikami na račun armade vojaškemu vrhu začeli rušiti še dovcerajšnje ideološke svetinje. Prvič so se morali soočiti z možnostjo, da ne bodo dobili zahtevanih finančnih sredstev. Hkrati se je začela rušiti politična in ideološka nedotakljivost armade, za kar je bilo krivo slovensko in potem hrvaško finančno brzdavanje armade. Dodaten udarec so armadi povzročila alternativna gibanja s svojim zahtevami po depolitizaciji in deideologizaciji armade. S tem so bili načeti miti o revoluciji, partiji, Titu in socializmu, s čimer so bili trajno načeti politični temelji armade (Hadžić 2004, 47).

7.2 Prilaščanje odgovornosti vojaškega vrha za prihodnost države

Pred zadnjim srečanjem slovenske delegacije in armadnega vrha 18. septembra 1987 je prišlo do incidenta v vojašnici v Paraćinu v Srbiji⁵². Sledila je zaprta seja predsedstva ZKJ, kjer so razpravljali o Paraćinu. Sekretar za obrambo admiral Mamula je dogodek komentiral izrazito politično. Streljanje je komaj omenil, govoril je o napadih na enopartijski sistem in o tem da Jugoslavija nima učinkovite politične sile, ki bi jo sedaj najbolj potrebovala; da sredstva javnega obveščanja postajajo vse bolj samostojen političen faktor. Ta naj bi s svojimi namigovanji odločilno vplivala na vodenje državne in partijske politike, češ da so pod vplivom antikomunističnih in nacionalističnih sil. Malo naj bi bilo objektivnih medijev, ki so podpirali politiko obrambe enotnosti Jugoslavije. Na plečih JLA bi naj bila celotna družbena

⁴⁹ Nadpovprečno glede na ostale republike (Mamula 1999, 111).

⁵⁰ Med njimi so bivši načelnik GŠ JLA Stane Potočar, bivši poveljnik Ljubljanskega armadnega območja Franc Tavčar, Franc Poglajen, Branko Jerkič, Edo Pavčič, Lado Kocijan in drugi (Radaković 1997, 224).

⁵¹ Generali, tesno povezani z razvojem TO, so zelo jezno reagirali na zasedbo RŠTO in odvzem orožja TO (Repe 2002, 208).

⁵² 3. Septembra 1987 je med spanjem Albanec Aziz Kelmendi ubil štiri vojake, pet jih ranil in ustrelil še sebe. Srbski častnik Politika je to označil kot »strel v Jugoslavijo«. Zaradi incidenta so se pojavili komentarji, da je armada nesposobna in vprašanja, kako bo naredila red v Jugoslaviji, če ga ne more v lastnih enotah in kako bo zaščitila ostale vojake (Repe 2002, 208).

kriza. Jugoslovansko politično vodstvo je počasi izgubljalo nadzor nad dogajanjem, ogrožena je bila ozemeljska integriteta in obstoječi družbeni red (Mamula 1999, 103 – 104).

23. septembra je zasedal Komite ZKJ v JLA, kjer je Mamula ponovil stališča s seje predsedstva CK ZKJ. Namen vojaškega vodstva je bil obvestiti in pripraviti javnost na morebiten odločen korak JLA. Tuji mediji so bili prepričani, da bo šla vojska iz vojašnic, kar je Mamula razumel kot nesposobnost državnih institucij, da razrešijo jugoslovansko krizo in da JLA prevzame odgovornost za usodo države. Istočasno je v srbskem vodstvu ZKJ potekal obračun med Slobodanom Miloševićem in njegovim mentorjem Ivanom Stambolićem⁵³. Nova revija je odgovorila Mamuli, da je skrajni čas, da se preneha tabuizirati JLA; ki da se mora prenehati obnašati kot država v državi; ki da je izven kritike javnosti in njene kontrole. Izrazili so zaskrbljenost zaradi političnih ambicij vojske; da je prekoračila svoje ustavne pristojnosti, saj nima zakonske podlage odločati, kdaj je jugoslovanska družba v nevarnosti. Če je res ljudska armada, potem mora prepustiti takšne odločitve organom civilne oblasti, predvsem skupščini. Nasprotno so reagirali srbski novinarji, ki so branili zveznega ministra⁵⁴ (Mamula 1999, 106 – 107).

Sledila je reakcija zveznega Predsedstva SFRJ, ki je pred posebno komisijo poklicalo na zagovor vojaški vrh JLA⁵⁵. Mamula je pričakoval resna nesoglasja, njihovo aretacijo in razrešitev z dolžnosti, vendar do tega ni prišlo⁵⁶. Zaradi tega so se počutili svobodnejši v njihovih postopkih in pripravah (Mamula 1999, 108).

Rezultat vsega je bil dvig samozavesti vojaškega vrha. Mamula navaja, da je vojska iz situacije v zvezi s Paraćinom izšla okrepljena, vendar sta Slovenija s svojim »demokratskim avantgardizmom⁵⁷« in Srbija z birokratsko revolucijo⁵⁸ razbijali državo. Hkrati ocenjuje, da je

⁵³ Armadne ocene glede Kosova so razlagali kot podporo Miloševiću in njegovi politiki (Repe 2002, 210).

⁵⁴ Nekateri so Mamulo postavljali na čelo demokratske struje skupaj z ZKJ (Mamula 199, 107).

⁵⁵ Komisijo so sestavljali predsednik Predsedstva Lazar Mojsov, predsednik predsedstva CK ZKJ Boško Krunic in član Predsedstva SFRJ Nikola Ljubičić, zadolžen za vojaška vprašanja. Ljubičić je bil predhodnik Mamule na mestu ministra za obrambo. Zagovarjati so se morali obrambni minister admiral Mamula, njegov namestnik general Veljko Kadrijević in predsednik komiteja ZKJ v JLA general Georgije Jovičić (Repe 2002, 210).

⁵⁶ Mamula je zaradi strahu pred aretacijo ali razrešitvijo v okolico mesta Predsedstva namestil okrepljen vod vojaških specialcev v civilu (Mamula 1999, 108).

⁵⁷ S tem je Mamula mislil na vedno glasnejše slovenske zahteve po demokratičnih spremembah.

⁵⁸ Mamula je mislil na »antibirokratsko revolucijo« v drugi polovici 1988 in prvi polovici 1989, pri kateri je šlo za množico protestov in z njimi povezane politične dogodke. Po vseh večjih mestih v Srbiji in Črni Gori je ljudstvo protestiralo in izražalo solidarnost s Srbi s Kosova. Posledično so bila zrušena partijska in državna vodstva Črne Gore, SAP Kosova in SAP Vojvodine ter zamenjana s prosrbskimi kadri. S tem je Srbija dobila 4 od 8 glasov v jugoslovanski federaciji in ZKJ, hkrati je bila ukinjena avtonomija Kosovu in Vojvodini. Drastično se je zamenjalo ravotežje politične moči v zveznih organih, katerih odziv na to je bil zelo mlačen. Hkrati so se poslabšali odnosi med posameznimi republikami, okrepil se je tudi

položaj armade v novih okoliščinah postal težji, njen imperativ moči in ugleda je bil obdržati splošno jugoslovansko usmeritev ter njeno moč in vpliv kot neobhoden pogoj za prevzemanje odgovornost za prihodnost države (Mamula 1999, 109).

Mamula je zavrnil odgovornost vojske za dogodke v Paraćinu, za to je vojska krivila mednacionalne odnose na Kosovu in državi. Celotna situacija je pripeljala do odločitve vojske, da brani Jugoslavijo in socializem za ceno vojaškega udara. Vojaški vrh JLA je imel osnovne načrte in enote za to pripravljene skupaj z ukrepi za uvedbo izrednih razmer. Enote so bile pripravljene v Beogradu, republiških in pokrajinskih centrih (Mamula 1999, 102).

7.3 Članki v Mladini in reakcije vojaškega vrha

Februarja 1988 so slovenski tiskani mediji poročali o Mamulinem obisku v Etiopiji v zvezi s prodajo orožja⁵⁹. Zatem je v Mladini izšel še članek o gradnji njegove vile v Opatiji⁶⁰. Spori z armado so prešli tudi na osebno raven. Zaradi tega je vojaški vrh zahteval od Predsedstva razpravo o napadih na JLA v sredstvih javnega obveščanja, kjer so napade obsodili. Predsedstvo je zahtevalo ukrepanje civilnih, po potrebi tudi vojaških organov. Razprava se je razširila na predsedstvo CK ZKJ, kjer so imenovali delovno skupino za pripravo informacije ocene o napadih na JLA. Delovna skupina je pripravila informacijo o napadih, kjer je kritizirala slovenska občila⁶¹, da najbolj enostransko, tendenciozno in družbeno nesprejemljivo obravnavajo JLA. Informacija je obtoževala slovensko politično vodstvo, da na napade ne reagira, da deli ista mišljenja kot pisci in da so podobnega mnenja slovenski javni delavci (Repe 2002, 213).

Sledil je odgovor obravnavanih revij in časopisov, kjer so JLA nasprotovali, bila je prikazana kot sedma republika, nenadzorovana konzervativna sila s stalinističnim sistemom. Istočasno so zahtevali zmanjšanje sredstev zanjo, uvedbo nacionalno homogenih enot, poveljevanje v jezikih narodov. Reagiralo je tudi vodstvo slovenskih komunistov, ki je na seji obsodilo očitke vojske. (Repe 2002, 213).

nacionalizem. Dogodke okoli antibirokratske revolucije lahko razumemo kot neke vrste državni udara, saj so bile zrušene zakonite oblasti v posameznih republikah in pokrajinah (Wikipedia 2014).

⁵⁹ V Delu so objavili članek z naslovom »Admiral sredi lakote«, komentar v Mladini je bil naslovljen z »Mamula go home!« Tema je bila prodaja jugoslovanskega orožja v obubožano afriško državo. V dogovoru s slovenskim političnim vodstvom je ljubljansko tožilstvo zaradi žaljivega pisanja o OS SFRJ in Mamuli sprožilo kazenski postopek zoper avtorja Delovega članka in odgovornega urednika Mladine (Repe 2002, 212).

⁶⁰ Na naslovnici so bili narisani egipčanski sužnji med gradnjo piramid, kar naj bi namigovalo na to, da admiralu gradijo vilo vojaki (Repe 2002, 212).

⁶¹ Med drugimi so bili obravnavani Mladina, Katedra, Tribuna in Nova revija (Repe 2002, 213).

V spor se je vmešalo zvezno Predsedstvo, ki je želelo nesoglasja med federacijo in Slovenijo rešiti na seji. Slovensko in zvezno Predsedstvo sta se 10. marca dogovorili za sejo 14. aprila. Vendar je v času med dogovorom in sejo prišlo do novih zapletov, ki so nasprotja le še povečevali. Več zveznih organov je sprejemalo ocene glede napadov na JLA v slovenskih medijih⁶² (Repe 2002, 215).

Ključna pa je bila seja vojaškega sveta 25. marca, na kateri je svet ocenil poslabšanje stanja v državi, zlasti v Sloveniji. Napade slovenskih medijev na JLA so videli kot podaljšek politike slovenskega vodstva. Vodstvo so opozorili na rušenje ugleda JLA, da so odgovorni in da vojaški vrh tega ne bo več trpel (Mamula 1999, 124). Politični liberalizaciji v Sloveniji je bil pripisan protirevolucionaren značaj, pripravljen je bil dokument z naslovom »Informacija o napadih na zasnovo SLO, JLA in SDV«. Dokument je bil objavljen isti dan na televiziji⁶³, tiskani mediji so ga po pritisku vrha vojske povzeli dva dni kasneje⁶⁴ (Repe 2002, 215).

Dan po zasedanju vojaškega sveta je poveljnik ljubljanskega armadnega območja⁶⁵ po navodilih Mamule vprašal slovenskega notranjega ministra, ali bodo slovenski varnostni organi kos množičnim odzivom na aretacije, ki naj bi jih sprožil vojaški tožilec. V primeru javnih odzivov na demonstracije bi poveljstvo moralo zaščititi vojaške objekte in častnike z družinami. V primeru, da slovenski varnostni organi ne bi mogli poskrbeti za javni red, bi za to poskrbela vojska. Kljub temu, da je bilo Predsedstvo SFRJ vrhovni poveljnik OS, o teh sklepih ni vedelo ničesar (Repe 2002, 216).⁶⁶

Na vseh sestankih z zveznimi organi je slovensko politično vodstvo teze in ocene vojaškega sveta zavrnilo. Mamula je pred koncem svojega mandata ponovil armadne ocene na seji zveznega Predsedstva⁶⁷. Na seji je poudaril zunanjepolitične vidike nacionalizma in napadov na revolucijo, da je armada na razmere že opozorila konec februarja, da je potrebno zaščititi

⁶² 16. marca je imel sejo zvezni Svet za varstvo ustavne ureditve, 17. marca predsedstvo CK ZKJ, istega dne republiški sekretarji za notranje zadeve z zveznim sekretarjem, 25. marca seja vojaškega sveta, 29. marca predsedniki republiških svetov za varstvo ustavne ureditve z zveznim predsednikom (Repe 2002, 215).

⁶³ Na televiziji ga je prebral Mamula osebno (Mamula 1999, 124).

⁶⁴ Šlo je za načrtno plasiranje Informacije v javnost. Članek je bil napisan v političnem vodstvu JLA, ki je pritiskalo na Borbo, da članek izda. Članek je bil ponatisnjen v zagrebškem Vjesniku in slovenskem Delu, Beograjska politika je poleg članka izdala še uvod Mamule na seji vojaškega sveta (Repe 2002, 215).

⁶⁵ Poveljnik ljubljanskega armadnega območja je bil general Svetozar Višnjić, ki si je ves čas prizadeval za korektne odnose s slovenskim vodstvom (Repe 2002, 215).

⁶⁶ Predsednik slovenskega predsedstva Milan Kučan je poizvedoval pri Bošku Kruniću, ki je bil predsednik predsedstva CK ZKJ. Stane Dolanc, ki je bil v tem času zvezni notranji minister in predsednik Sveta za varstvo ustavne ureditve je iskal odgovore pri predsedniku Predsedstva SFRJ Lazarju Mojsovu (Repe 2002, 2016).

⁶⁷ Seja je potekala 4. aprila (Repe 2002, 218).

zvezne politične institucije, ki same tega niso storile. Zaradi tega je armada na seji vojaškega sveta ocenila, da gre za vprašanje obstoja države. To je prisililo armado, da je se postavila v obrambo države in opozorila slovensko vodstvo. Naslednji dan sta predsednik slovenskega predsedstva France Popit in bodoči namestnik zveznega sekretarja za LO Stane Brovet na sestanku ponovila ponovila veliko že izrečenih stališč. Vendar je Brovet poudaril, da JLA nima namena razglašati Slovenijo za kontrarevolucionarno in jo primerjati s Kosovom. Sestanek sta zaključila z ugotovitvijo, da so takšni sestanki potrebni in nujni za razčiščevanje situacij in obveščanja obeh strani. Repe piše, da se je vojaški vrh nato odločil za obračun na »najnižji« ravni s posamezniki iz vrst opozicije, pri čemer je računal na pomoč ali vsaj nevmešavanje slovenske oblasti (Repe 2002, 218).

7.4 Načrtovanje vojaškega udara in posledice sojenja četverici

10. maja je Mladina objavila članek z naslovom »Noči dolgih nožev« na podlagi razprave Milana Kučana na 72. seji CK ZKJ⁶⁸. Avtor je opozarjal na nevarnost uvedbe izrednega stanja v Sloveniji in na to, da armada v Sloveniji pripravlja državni udar⁶⁹. Zaradi tega je bila objava na opozorilo Službe državne varnosti in zahtevo tožilca umaknjena. Znova so sledile razprave o ocenah vojske in slovenski reakcijah nanje v zveznem političnem vrhu⁷⁰, v katerih se je Predsedstvo SFRJ postavilo na stran armade in zahtevalo ukrepanje glede uhajanja zaupnih dokumentov. Sledile so aretacije zaradi ukradenega stenograma in zaupnega dokumenta poveljnika Višnjića (Repe 2002, 216 – 221). Slovensko vodstvo je zahtevalo oceno ustavnosti ukradenega vojaškega dokumenta. Kljub temu da Predsedstvo za to ni bilo pristojno, je bil po njihovem mnenju ustaven in narejen na zakonit način (Dizdarević 1999, 257).

Pri procesu je šlo po mnenju vojaškega vrha za največji napad na armado po vojni, na katerega je državni, predvsem pa vojaški vrh moral reagirati. Vse seje državnega in partijskega vrha so bile zelena luč armadi za ukrepanje. Hkrati je poveljstvo ljubljanske armade okrepilo pripravljene sile že januarja 1988 (Marijan 2008, 100).

Za slovensko stran so bili dogodki zelo neprimerno časovno odmerjeni, saj je ravno v tem času potekala menjava v slovenskem in zveznem Predsedstvu. Slovenci so o sklepih

⁶⁸ Na podlagi stenograma seje z 29. marca je avtor napisal članek o načrtih armade za izvedbo vojaškega udara. V stenogramu je bilo Kučanovo pričevanje o sestanku z Višnjićem, ki je govoril o svojih nalogah glede varovanja vojašnic, vojakov, oficirjev (Micić 2004, 77).

⁶⁹ Avtor članka je bil Vlado Miheljak, podpisan je bil kot narodna heroinja Majda Vrhovnik (Repe 2002, 221).

⁷⁰ 23. maja je o tem razpravljala Komisija za vodenje in poveljevanje oboroženim silam oz. Vojaška komisija pri Predsedstvu, 25. maja je razpravljalo Predsedstvo (Repe 2002, 219).

vojaškega sveta poizvedovali v zveznem in partijskem predsedstvu, kjer pa o tem niso vedeli nič. Kljub stalnim sejam zveznih organov, kjer so obravnavali ocene armadnega vrha, so se očitki o napadih na armado stalno ponavljali (Repe 2002, 216). Armado so branili kot edinstveno OS, predvsem v zveznem Predsedstvu. Poudarjali so, da obstajajo druge institucionalne oblike reševanja pritožb glede armade (Dizdarević 1999, 262).

Sojenje četverici je ugledu vojske v Sloveniji povzročilo katastrofalne posledice. Vojska je bila soočena z mirnimi mitingi, množičnimi protesti pred poveljstvom ljubljanske armade in zgradbami vojskega sodišča. Naraslo protivojaško razpoloženje je bilo izjemno, kar je vojska potencirala, slovensko vodstvo pa poskušalo ublažiti⁷¹. Eden glavnih očitkov glede sojenja je bil, da le-to ni potekalo v slovenskem jeziku, kar je armado izučilo. Naslednje je pristala na enakopravno uporabo jezika narodov in nacionalnih manjšin v postopkih pred vojaškim sodiščem⁷² (Marijan 2008, 101).

Dizdarević je mnenja, da vojaški vrh vojaškega udara ne bi mogel izvesti. To bi pomenilo konflikt z zveznim Predsedstvom kot vrhovnim poveljnikom OS, hkrati konflikt s partijskim vodstvom in vsemi republikami in pokrajinama. Udar bi moral nekoga zamenjati in pripeljati alternativno vodstvo, ki je sam ni videl. V primeru vpeljave vojaške uprave bi to pomenilo rušenje obstoječe ureditve Jugoslavije. Prav tako bi bilo nemogoče izvesti vojaški udar v samo enem delu države. Že sama ideja o vojaškem udaru bi pomenila razkol v večnacionalnem vojaškem vrhu (Dizdarević 1997, 248).

Dogodke okoli sodnega procesa je vojaški vrh razumel kot konec upanja, da bi se bilo s slovenskim vodstvom mogoče dogovoriti glede česarkoli, kot tudi konec pričakovanja, da je slovenski politični vrh razcepljen. Vojaški vrh je Slovenijo začel obravnavati kot »drugo Kosovo«. Javno je armada sicer nastopala manj agresivno, a je svojim ciljem vseeno sledila (Repe 2002, 227).

Poleti je imel novi zvezni sekretar za obrambo general Veljko Kadrijević štiri sestanke z zveznim predsednikom Dizdarevićem, na katerih ga je obveščal o vojaških ocenah aktualne situacije v državi, stanju v vojski in sojenju četverici. V svojih ugotovitvah je vojaški vrh ocenjeval, da poglobljanje in širjenje krize ni zaustavljeno. Po njihovem država ni imela potrebne zvezne institucije za vodenje v kriznih razmerah, saj so bile pristojnosti obstoječega državnega vrha omejene. Državno Predsedstvo bi moralo biti organizirano tako, da lahko

⁷¹ Slovenska stran je poskušala protivojaško razpoloženje ublažiti s tezo, da gre samo za vprašanje kritičnega odnosa proti JLA (Marijan 2008, 101).

⁷² Pred koncem leta 1988 je uradno glasilo JLA *Narodna Armija* začelo izhajati tudi v makedonskem in slovenskem jeziku (Marijan 2008, 101).

deluje tudi v izrednih razmerah. Kadijević je ocenjeval, da bi bilo boljše delovati kot da obstaja izredno stanje, namesto da se ga razglašča. Po njegovem se širi mednacionalno sovražstvo in kontrarevolucionarne sile, opozicija deluje vse bolj uspešno. Prav tako je videl, da situacijo v državi označuje neenotnost med in v republiških odnosih. V napadih na armado je videl kontrarevolucijo, ki ogroža normalno funkcioniranje državnega sistema. To bi lahko presekala samo odločna akcija. Po njegovem Slovenija ne želi enotne Jugoslavije, zaradi tega razbija armado. Napadi na armado so izraz slovenskega separatizma. Enake ocene je vojaški vrh ponovil na sejah s Predsedstvom pred koncem leta (Dizdarević 1999, 401 – 408).

Proti koncu leta 1988 je sledila razprava o ustavnih amandmajih, kjer je bilo največ nesoglasij okoli financiranja armade. Slovenija je nasprotovala posebnemu davku za financiranje armade, ki pa je bil na koncu vseeno sprejet (Dizdarević 1991, 263).

8 Preustroj OS SFRJ in razdelitev vojskovališč

Ključno potrditev svoje samostojnosti je vojska dobila leta 1986 z soglasjem za preustroj OS. Po izkušnjah s Hrvaške leta 1971 in Kosova leta 1981 je vodstvo armade videlo potrebo, da se JLA in TO pripravi na morebitne notranje nemire in spopade. Obe komponenti OS sta bili zasnovani za obrambo države pred zunanjim napadom. V skladu s tem je bilo njuno urjenje, doktrina uporabe in oprema. Nevarnost zunanjega napada ni upadla, vendar so v Evropi potekali pogovori o razoroževanju. Po mnenju Mamule je rastla verjetnost notranjih nemirov, za kar Predsedstvo ni želelo slišati (Mamula 1999, 55).

8.1 Načrtovanje reorganizacije

Preustroj je začel vojaški vrh leta 1983. Zaradi izkušenj s Kosova je na JV države izvedel poveljniško – štabno vajo Sloga 83⁷³. V vajo je bili vključeno zvezno državno ter partijsko vodstvo in vodstva Srbije, Črne Gore, Makedonije in Kosova (Mamula 1999, 60).

Vaja je poudarila neučinkovitost sistema SLO v vojnih razmerah in primeru notranjih nemirov, iz zaključkov analize je Predsedstvo izdalo smernice za nadaljno okrepitev obrambnega sistema. Predsedstvo je podprlo tudi nadaljevanje teoretičnih raziskovanj in praktičnih rešitev na področju vodenja in poveljevanja (Marijan 2009, 674).

Zaključki vojaškega in državnega vodstva so bili, da je treba celoten sistem SLO v zahtevnih pogojih notranjih nemirov in zunanje agresije nujno izboljšati. Težje so bile spremembe v oboroženih silah, da se doseže enotno poveljevanje in iz tega izključi republiška vodstva. Reorganizacija naj bi trajala najmanj 3 leta. Armada je s to vajo dobila manevrski prostor, da lahko legalno dela na spodbujanju priprav JLA, TO in obrambi države v izrednih razmerah. Obe komponenti oboroženih sil naj bi se postopno usposabljali za reševanje kriznih situacij v državi. V roku 2 let bi naj oblikovali 12 bataljonov za takojšen boj (Mamula 2000, 61).

Za takratni vojaški vrh je največji problem predstavljala doktrina, zlasti taktična uporaba navedenih bataljonov. V družbi je še prevladovalo mišljenje, da v državi notranjih spopadov širših razsežnosti ali državljanske vojne, v katerih bi sodelovala JLA, preprosto ne more biti. Zaradi tega so morale biti spremembe neopažene. Vojaški vrh je iskal rešitev za poveljevanje TO, saj je bila v koncept SLO vgrajena ideja nacionalne, republiške vojske – teritorialne obrambe. Zaradi izkušenj iz preteklosti je Mamula videl glavno nevarnost v uporabi

⁷³ V vaji »Sloga 83« je šlo za scenarij s kombinacijo zunanje vojaške agresije in izrednih razmer na območju Črne Gore, Makedonije, Srbije in Kosova (Marijan 2008, 108). Sodelovale so poveljstva JLA in TO, Štab vrhovnega poveljstva sta sestavljala GŠ in ministrstvo za obrambo (Mamula 2000, 60).

teritorialne obrambe proti vojski ali državi. Zato je bila primarna naloga sprememb podrejanje enotnemu poveljstvu oboroženih sil na vseh ravneh, kar pomeni izključitev republiških vodstev iz sistema poveljevanja OS in oboroženega boja. Po njegovem 4 enotne strategije niso mogle biti sporne: enotnost vojskovališča, enotnost oboroženih sil, enotnost oboroženega boja in enotnost poveljevanja (Mamula 2000, 61).

Med približevanjem vrhuncu jugoslovanske krize so bila poveljstva oz. armadna območja JLA reorganizirana (Radaković 1997, 313). Do takrat je bila JLA razdeljena na 6 armad:

- 1. armada s sedežem v Beogradu
- 2. armada s sedežem v Nišu
- 3. armada s sedežem v Skopju
- 5. armada s sedežem v Zagrebu
- 7. armada s sedežem v Sarajevu
- 9. armada s sedežem v Ljubljani
- Vojaški pomorski sektor in Jugoslovanska Vojna mornarica s sedežem v Splitu in Vojno letalstvo in protiletalska obramba.

Od leta 1960 sta vrhovni poveljnik in od leta 1980 vrhovno poveljstvo imela 17 neposrednih vez s poveljstvi JLA in štabi TO. JLA je želela uvesti stalna poveljstva bojišč namesto obstoječih poveljstev armad in republiških in pokrajinskih štabov TO. Da bi dosegla ta cilj je v 80. letih razdelala tezo, da vrhovno poveljstvo OS SFRJ v primeru agresije ni sposobno koordinirati bojnega delovanja, ker bi se strateška raven vojskovodenja izgubila v množici operacij operativnih skupin. JLA je predlagala uvedbo strateške ravni poveljevanja in vodenja na bojiščih. Nastala bojišča bi združila dve ali tri armade v vojnem ali dve do tri republike v teritorialnem smislu (Marijan 2009, 676).

Vrh vojske je govoril o dograditvi in modernizaciji sistema vodenja in poveljevanja, kljub temu, da je bil namen temeljita reorganizacija sistema. Eden izmed kriterijev pri reorganizaciji, ki se jih je držala armada, je bil, da se ne smejo ogroziti ustavne pravice in odgovornosti subjektov vodenja splošne ljudske obrambe. Napovedanim spremembam se je brez uspeha zoperstavljal samo Slovenija (Marijan 2009, 676 – 678). Dizdarević navaja, da so v Sloveniji ukinitvev sedeža armade sprejeli kot znak nezaupanja v odnosu do Ljubljane. Ugovori niso bili sprejeti kljub temu, da niso bili neutemeljeni⁷⁴. Po njegovem razlogi za

⁷⁴ V nekem pogovoru naj bi mu Mamula o razlogih za reorganizacijo povedal, da je eden izmed motivov za ukinitvev armad z republiški sedeži izpostavljenost pritiskom republiških vodstev in zahtevam, da armadam poveljujejo poveljniki iz teh republik. Mamula naj ne bi skrival želje, da se ukine prav Ljubljanska armada (Dizdarević 1999, 401).

reorganizacijo niso bili izključno vojnostrateški ampak tudi politični, z mogočimi daljnosežnimi posledicami (Dizdarević 1999, 401).

8.2 Načrt »Enotnost«

Enotnost poveljevanja je armada dosegla februarja 1987, ko je Predsedstvo sprejelo *Odločitev o dograditvi organizacije OS in sistema vodenja in poveljevanja OS SFRJ*. Oktobra 1987 je bil Generalštab JLA preimenovan v Generalštab OS SFRJ (Marijan 2008, 108 – 109). S tem ukrepom so republiška predsedstva izgubila pristojnost poveljevanja teritorialni obrambi v miru in so bila neposredno podrejena GŠ OS (Špegelj 2001, 92). Slovensko vodstvo je preimenovanje označilo za neustavno spremembo koncepta SLO in DS (Repe 2002, 211).

Podrejanje TO zveznemu sekretariatu za obrambo je pomenilo podrejanje republiških TO armadi, kar je bil cilj vojaškega vrha. Že od samega začetka je vojska gledala na republiške in pokrajinske TO z nezaupanjem, saj sta dve enakopravni komponenti delili enotnost OS (Kadijević 1993, 58).

Po petih letih dela je sekretariat pripravil načrt Enotnost, ki je predvideval reorganizacijo in modernizacijo sistema vodenja in poveljevanja ter dopolnitev koncepta in organizacije OS. Načrt je ukinjal armade in divizije, oblikoval pa je poveljstva vojaških območij v miru s korpusno organizacijo brigadne sestave, ki se je do takrat že uveljavila v svetu in Jugoslaviji. Slovenija, ki je do takrat na svojem ozemlju z izjemo Slovenske Istre imela poveljstvo 9. armade je prešla pod poveljstvo 5. armadnega območja⁷⁵. Nova organizacija oboroženih sil je v skladu z odlokom Predsedstva začela veljati 1. januarja 1989 (Kolšek 2001, 62).

Cilj vojaškega vrha pod vodstvom Mamule je bil prenesti del pristojnosti z republik na zvezni sekretariat za obrambo. V ustavi iz leta 1974 je videl tri napake, ki jih je hotel odpraviti.

⁷⁵ 5. armadno območje nastalo iz 5. in 9. armade, je imelo v svoji sestavi 5 korpusov. V njegovo pristojnost so sodile državne meje z Italijo, Avstrijo, in Madžarsko v dolžini 716 km. Samo v Sloveniji je bilo 85 karav, 37 mejnih in 64 maloobmejnih prehodov. Mirnodobna sestava je štela 45.000 pripadnikov. Po konceptu SLO bi v primeru vojne 5. armadno območje razpolagalo z več kot 600.000 pripadniki OS (JLA in TO). Splošna osebna popolnjenost 15.5.1991 je znašala 91,42%, po takratnih merilih odlično. Po doktrini obrambe Jugoslavije je bil del JLA v stanju stalne bolne pripravljenosti, za preprečitev morebitnega presenečenja. V 5. VO je bilo takšnih sil 12% mirnodobne sestave, ki bi v roku 2 ur lahko začele izvajati naloge. Kopenske sile 5. VO so razpolagale s 1160 tanki in oklepnimi bojnimi vozili, več kot 3000 kosov artilerijskega orožja, minometi, večcevni raketometi, 700.000 kosi različnega pehotnega orožja in več kot 12.000 motornimi vozili raznih kategorij. Na ozemlju 5. VO je bil v celoti 5. Korpus VL in protiletalske obrambe z 200 bojnimi letali in helikopterji. Po evidenci in proračunskih podatkih se je na ozemlju 5. VO za obrambo pred napadom s katerekoli strani nahajalo 27% celotnega bojnega potenciala OS SFRJ (Kolšek 2001, 62 – 63).

1. Zvezno Predsedstvo je bilo sestavljeno iz ljudi, izvoljenimi v republikah, namesto, da bi bili izbrani v skupščini SFRJ in tudi njej odgovorni, glede na to, da je zvezno Predsedstvo vrhovni poveljnik OS.
2. Republike in pokrajini so imele pravico konsenzualnega odločanja glede obrambe in glede poveljevanja OS.
3. Republike in deloma avtonomni pokrajini so z ustavo dobile status držav ter s tem pravico do organiziranja lastne vojske, ki so jih tudi vodile (Repe 2002, 228).

Reorganizacija OS je prinesla ukinitve armadnih oblasti in titograjskega korpusa, ki so se ujemale z administrativni mejami republik. Namesto šestih armadnih oblasti so bile uvedene tri vojaške oblasti oziroma vojskovališča.⁷⁶ Republiška predsedstva so izgubila z ustavo zagotovljene pristojnosti poveljevanja TO v miru, kljub temu da ustava ni bila spremenjena. Poveljevanje nad TO so prevzela poveljstva vojskovališč, za poveljevanje v primeru je bil oblikovan Štab vrhovnega poveljstva, na katerega je Predsedstvo preneslo del svojih pristojnosti poveljevanja OS (Špegelj 2001, 92).

Vojaški analitiki so bili mnenja, da je reorganizacija imela politični značaj in ne strokovnega (Repe 2002, 228 – 229). Najbolj so proti tej reorganizaciji protestirali v Sloveniji, saj so izgubili sedež armadne oblasti, prav tako je bila ta odločitev sprejeta brez slovenskega soglasja. V Ljubljani pa so tak korak videli kot znak nezaupanja JLA. Namesto armadne oblasti so dobili Ljubljanski korpus. Kljub slovenskim protestom in zahtevam po reviziji reorganizacije, ni prišlo do tega (Marijan 2008, 110).

Z novo organizacijo je armada dobila tudi novo vojaško strategijo, ki je poudarjala mirnodobne in notranje naloge. Pred reorganizacijo je bila temeljna naloga JLA zoperstavljanje oboroženi zunanji agresiji. Poleg obstoječe naloge je z novo strategijo vojska dobila določene naloge družbene samozaščite v miru in izrednih razmerah. To je pomenilo uporabo v notranjih spopadih. Termin izredne razmere do takrat niso poznali, po novem, pa so s tem definirali oboroženo ali drugo aktivnost, ki neposredno ogroža neodvisnost, suverenost, ozemeljsko celovitost in ustavni red SFRJ. Poglobljanje krize v državi je večalo pomen izrednih razmer, ki so se pokazale kot sredstvo ene izmed nasprotujočih si elit za izboritev prevlade nad ostalimi. Kot navaja Marijan, je JLA v svoji študiji *Uporaba oboroženih sil v*

⁷⁶ Severno in centralno vojskovališče s sedežem v Beogradu je združilo prejšnjo 1. in 7. armado, severozahodno s sedežem v Zagrebu je združilo 5. in 9. armado, jugovzhodno s sedežem v Skopju pa je združilo celotno Makedonijo, del južne Srbije, Kosovo in Črno goro (Repe 2002, 229).

izrednih razmerah definirala izredne razmere kot stanje, ki ni vojna ali neposredna vojna nevarnost (Marijan 2008, 115).

Kljub temeljitim pripravam na reorganizacijo, je vojaški vrh storil veliko napako z ukinitvijo vojnih okrožij in odsekov, ki so skrbeli za mobilizacijo. Vse zadeve povezane z mobilizacijo so bile prenesene na družbeno-politične organizacije. Posledično je izgubila s tem armada neposreden vpliv na vpoklic vojakov, kar je bilo med osamosvajanjem izrednega pomena. Istočasno so bili v vojaškem vrhu JLA zaradi tega kritični do Mamule, predvsem Kadrijević in Adžić. Mamula je kasneje vseeno dvomil o uspešnosti mobilizacije JLA navkljub ohranitvi starega naborniškega sistema (Repe 2001b, 14).

Po končani reorganizaciji je vojaški vrh želel kot naslednji cilj uresničiti popolno podreditev Teritorialne obrambe zvezenemu sekretariatu za obrambo. Mamula je že pred tem uspel preprečiti zahteve TO po težkem orožju in organiziranju v korpuse. To bi po mnenju vojaškega vrha pomenilo vzporedni vojski, ob tem, da bi bila JLA številčno inferiorna proti TO. Za uresničitev podreditve republiških TO ZSLO je vojaški vrh 7. marca 1989 izdal *Informacijo o vsebini, vzrokih in ocenah napada na koncept SLO*⁷⁷ (Repe 2002, 229).

S pomočjo *Informacije* in razprave o njej v zvezni skupščini je vojaški vrh želel razvrednotiti in razveljaviti koncept SLO. S tem si je želel podrediti vse vojaške sile v okviru strategije dejanskega prevzema oblasti oz. vzpostavitve politične kontrole nad oblastjo. Pomemben pogoj za to je odvzem pravic in dolžnosti republik nad poveljevanjem TO (Špegelj 2001, 100).

Slovensko vodstvo je dokument zavrnilo kot neutemeljen, saj naj bi obravnaval izključno in samo stanje v Sloveniji. Nova zvezna vlada Anteja Markovića ni potrdila dokumenta, vseeno pa je bila mnenja, da je potrebno napade na JLA preprečiti ter za to podala šest predlogov. Slednji niso bili uresničeni. Vojaški vrh je na seji Sveta za ljudsko obrambo zveznega Predsedstva 21. in 22. aprila v obravnavo podal nov dokument *Dosežki in smeri nadaljnega razvoja koncepta SLO SFRJ*. Prejšnji dokument je bil zgolj pretveza za spremembo obrambnega koncepta. Z novim dokumentom je vojaški vrh želel doseči podreditev TO armadnemu vrhu in nadzor nad orožjem republiških TO. Proti so bili nekateri generali JLA in poveljniki TO iz BiH, Hrvaške, Makedonije in Slovenije, kar je namero JLA začasno ustavilo (Repe 2002, 230).

Vojaški vrh je začel iskati zaveznika, ki ga je našel v srbskem vodstvu. Pri tem je imel pomembno vlogo posrednika takratni podpredsednik SFRJ Borisav Jović. Avgusta 1989 so

⁷⁷ Dokument je vseboval vse opise napada, pripombe in zahteve na račun vojske in sistema obrambe (Marijan 2008, 102).

ugotovili, da imajo podobna stališča; obramba Jugoslavije za vsako ceno, učinkovita zvezna država, sprejemanje tržne usmeritve in obsojanje dogmatizma. Pri vsem tem pa mora biti jasno, da je armadi pri tem najtrdnejša opora Srbija (Jović 1996, 45).

Spomladi 1989 je Slovenija načrtovala spremembo republiške ustave. Že pred tem je marca Srbija s spremembo svoje ustave načela jugoslovanski pravni red. Sprejetjem amandmajev so nasprotovali skoraj vsi zvezni organi. Kljub temu so bili sprejeti 27. septembra. Sloveniji so omogočali več pristojnosti v odnosu do federacije. Za slovensko prihodnost v Jugoslaviji je bil najbolj pomemben 9. amandma, ki je določal pravico do samoodločbe, združevanje in ločevanje Slovenije z drugimi državami po lastni volji. Na podlagi izkušenj iz procesa proti četverici je bil zapisan amandma, s katerim so bile izredne razmere razglašene samo ob soglasju slovenske skupščine. S črtanjem določila o vodilni vlogi ZKS je bil omogočen formalni nastanek drugih političnih strank (Repe 2002, 177).

Kadijević in Jović sta ocenila, da je potrebno preprečiti rušenje ustavnega reda, kar je ustavna obveznost JLA, zvezno predsedstvo pa je vrhovni poveljnik JLA, česar po njunem ni bilo mogoče spodbijati. Armada je slovenskemu vodstvu pred sprejetjem grozila z uporabo »drugih sredstev«, predvidenih z ustavo in zakoni. Med sejo Sveta za varstvo ustavne ureditve⁷⁸ je predsedniku Predsedstva Joviću obrazložil interpretacijo vojaških pravnikov glede sprejetja amandmajev. Intervencija vojske bi bila na meji ustavnosti, popolnoma ustavna akcija pa bi bila šele po sprejetju amandmajev (Jović 1996, 49 – 54). Ker je bila vojska neodločna glede intervencije, je bila nevarnost le te v Sloveniji zmanjšana, vendar še ne odpravljena. Repe navaja, da zaradi neodločnosti vojske, Jović na seji ni upal izdati ukaza za intervencijo vojske v Sloveniji (Repe 2002, 180).

⁷⁸ Seja je potekala dva dni pred sprejetjem amandmajev v slovenski skupščini, 25. septembra (Jović 1996, 53).

9 Družbeno politični dogodki v Jugoslaviji konec 80. let in v začetku 90. let

9.1 Kosovske demonstracije konec 80. let

Zaradi antibirokratske revolucije je na Kosovu v drugi polovici novembra leta 1988 prišlo do množičnih demonstracij Albancev. Posredovale so specialne enote policije, vojska je dvignila svojo pripravljenost in poostrila varovanje najpomembnejših objektov. Glede posredovanja vojske je bil državni vrh zelo previden zaradi izkušenj iz leta 1981. Demonstracije so se 20. novembra umirile, kljub vsemu je predsednik srbskega predsedstva general Petar Gračanin⁷⁹ dejal, da na Kosovu kontrarevolucija še vedno poteka (Dizdarević 1999, 343 – 348).

Nove demonstracije so izbruhnile v prvi polovici januarja 1989 zaradi napovedanih sprememb srbske ustave, ki je ukinila kosovsko in vojvodinsko avtonomijo⁸⁰. Napetosti so dosegle vrh, ko se je 1350 rudarjev v Starem trgu odločilo za stavko v jami. To se je sprevrglo v vsesplošno stavko na Kosovu, ki je ohromila življenje v pokrajini⁸¹ (Dizdarević 1999, 354).

Zvezno Predsedstvo je 27. februarja na Kosovu uvedlo izredne razmere zaradi poslabšanja varnostno-politične situacije in dejavnosti, ki ogrožajo ustavni red SFRJ. V skladu z načrtom za izredne razmere je bil predviden prihod vojaških enot v bojni pripravljenosti, da z demonstracijo vojaške sile odvrnejo demonstrante od incidentov in nemirov. Zvezni sekretariat za obrambo je za to predvidel 4 bataljone iz Sarajeva, Zagreba, Skopja in Beograda. Predvidene so bili tudi 3 oklepne brigade, mobilizacija in demobilizacija že prisotnih enot na Kosovu ter vojaške vaje v Makedoniji za blokado Kosova in preprečitev množičnih prihodov iz Srbije in Črne Gore na Kosovo. Rudarji so isti dan prekinili stavko, vendar oblasti obljub kljub temu niso držale (Dizdarević 1999, 373 – 375).

Po sprejetju amandmajev k srbski ustavi je 27. marca ponovno prišlo do množičnih zborovanj, nasilja in celo žrtev. Vojska je spet posredovala z demonstracijo sile, kontaktom z demonstranti pa se je izogibala. Kljub umiritvi razmer je bilo izredno stanje še vedno v veljavi (Dizdarević 1999, 393).

Konec januarja 1990 so demonstracije znova izbruhnile. Albanci na Kosovu so zahtevali ukinitvev izrednih razmer in odcepitev. Znova je prišlo do žrtev med demonstranti. Jović je od načelnika GŠ OS zahteval demonstracijo sile s tanki skozi Prištino, a je slednji to zavrnil. S stopnjevanjem demonstracij je Jović ponovno zahteval posredovanje vojske, a je bila odločitev Predsedstva o uporabi vojske ukinjena. Število policijskih sil se je povečalo kljub

⁷⁹ Gračanin je bil pred tem načelnik GŠ JLA, za funkcijo predsednika Predsedstva je opravljal funkcijo zveznega ministra za notranje zadeve (http://sh.wikipedia.org/wiki/Petar_Gra%C4%8Danin).

⁸⁰ Kljub ukinitvi avtonomije sta pokrajini obdržali svoje člane zveznega Predsedstva.

⁸¹ Stavkalo je okoli 25000 do 30000 ljudi v 39 podjetjih in 20 občinah (Dizdarević 1999, 356).

temu, da Slovenija in Hrvaška tja nista želeli poslati svojih pripadnikov policije. Hkrati je policija za pomoč prosila vojsko, kar je Predsedstvo tudi odobrilo (Jović 1996, 95 – 101).

Stanje se je kasneje spet poslabšalo, posredovanje vojske je nato zahteval Milošević, ki je v nasprotnem primeru na Kosovo želel poslati prostovoljce. 20. februarja je nato Predsedstvo odobrilo uporabo sile⁸², to je pomenilo, da vojska lahko tudi strelja (Jović 1996, 114).

9.2 Srbska gospodarska blokada Slovenije

Z uvedbo izrednih razmer je 27. februarja prišlo do protestnega zborovanja v Cankarjevem domu. Združena opozicija in slovenske oblasti so obsodile uvedbo izrednih razmer, dosežen politični konsenz je bil temelj za kasnejše odločitve političnega vrha o prihodnosti Slovencev v skupni državi (Repe 2001a, 158). Dizdarević govori, da je bilo zborovanje izkoriščeno tudi kot del kontiuiranega ustvarjanja določenega razpoloženja v Sloveniji (Dizdarević 1999, 376). Podporo Albancem so Srbi razumeli kot izdajo ter so začeli proti Slovincem nastopati vse bolj nastrojeno. Reagirale so tudi srbske republiške institucije, ki so proti Sloveniji začele gospodarsko vojno, ki se je z sprejetjem amandmajev v slovenski ustavi še stopnjevala⁸³. Bojkot, ki so ga nadzirali srbski politični organi, je prizadel tudi jugoslovansko gospodarstvo, saj je bila s tem blokirana gospodarska reforma predsednika vlade Anteja Markovića. Hkrati je Srbija bojkot izvajala tako, da je sama imela karseda malo škode. Kljub predlaganim ukrepom slovenske strani, zvezna vlada ni ukrepala, predvsem zaradi pomanjkanja politične moči. Slovenska podjetja so zato vedno bolj iskala pot na tuje trge. Blokada je vplivala tudi na slovenske ustavne amandmaje, ki so oblikovali gospodarsko suverenost (Repe 2002, 141 – 142).

9.3 Razpad ZKJ - 14. Izredni kongres ZKJ maja 1990

Sprejeti ustavni amandmaji in 11. kongres ZKS⁸⁴ so ustvarili temelj večstrankarskemu sistemu v Sloveniji z razpisanimi volitvami za 8. aprila.

20. januarja se je v Beogradu začel 14. izredni kongres ZKJ. Vanj je vojaški vrh polagal velike upe in se začel intenzivno pripravljati kot nikoli dotlej (Špegelj 2001, 110). 6. januarja so pobude s slovenskega kongresa ZKS ostro zavrnili, nekateri visoki častniki so menili, da se

⁸² Slovenski član predsedstva dr. Janez Drnovšek se je glasovanja vzdržal (Jović 1996, 114).

⁸³ Odnose s slovenskimi podjetji je prekinilo okoli 230 srbskih podjetij. V primeru, da bi se slovenski izvoz v Srbijo zmanjšal za 100%, bi to pomenilo 15% zmanjšanje slovenske proizvodnje, neto osebni dohodki pa bi se zmanjšali za 13,8% (Repe 2002, 141).

⁸⁴ Na 11. kongresu ZKS je bilo odločeno, da bodo slovenski delegati na 14. kongresu ZKJ zahtevali preobrazbo ZKJ v zvezo samostojnih republiških organizacij, civilnega ministra za obrambo, da se v miru na vojaških sodiščih ne sodi civilistom (Marijan 2008, 127).

je ZKS treba upreti s silo (Repe 2002, 234). Na zadnjih pripravah je Kadijević podal smernice za prihodnje delovanje vojske in njene cilje. Poglavitno je bilo, da vojska zaključi kongres kot programsko in akcijsko okrepljena in ne oslABLJENA, saj bi bila v nasprotnem primeru izgubljena bitka za socializem in s tem bitka za Jugoslavijo. Vojska mora v bitko odločno in odprto. General je govor, ki je bil tajen, ponovil 18. januarja na seji v Beogradu (Marijan 2008, 127 – 128).

Na kongresu so srbski delegati zavrnili slovenske predloge, nakar so Slovenci kongres zapustili. Sledili so jim hrvaški delegati, kar je posledično pripeljalo do razpada ZKJ. Ker so želeli ohraniti ZKJ, je armada razmišljala tudi o oblikovanju nove ZKS, a za to ni bilo konsenza, ideji so nasprotovali tudi nekateri člani ZKJ iz 5. VO (Marijan 2008, 128 – 129). Za nadaljevanje kongresa si je prizadevala predvsem organizacija ZKJ v JLA vse do konca maja 1990⁸⁵. Kljub prizadevanjem za nadaljevanje kongresa so se na njem zadnjič sestale vse republike.

Neposredno po kongresu je Jović dejal, da je treba v Sloveniji povečati vojaško prisotnost, v takšni meri kot Slovenci zmanjšujejo svojo prisotnost v zveznih organih. Zvezni vrh je zmotila tudi slovenska podpora Albancem na Kosovu, ki naj bi svoje separatistične težnje zaradi te podpore stopnjevali. Kot ključno nalogo je videl preprečitev razpada države, nasilno in neustavno odcepitev ter bratomorno vojno. Vse to lahko stori armada, če bo v kritičnem trenutku pravočasno in primerno razporejena. Po Kadijevićevih besedah je JLA za podoben primer pripravljala podobne načrte, ki bi jih pokazali celotnemu Predsedstvu razen slovenskemu članu dr. Janezu Drnovšku⁸⁶ (Jović 1996, 93).

Vojaški vrh je po razpadu ZKJ oblikoval Zvezo komunistov – Gibanje za Jugoslavijo kot ljudsko fronto z vodilno vlogo komunistov⁸⁷. Gibanje je izhajalo iz dejstva, da bo JLA po svoje izvrševala ustavne obveznosti ter da bo predvzela prevzema oblast, saj so bile vse zvezne institucije, zlasti Predsedstvo, pred kolapsom. Vojaški vrh JLA je oktobra 1990 kot vodjo iniciativnega odbora Gibanja predlagal upokojenega zveznega sekretarja za obrambo admirala Mamulo (Mamula 1999, 190). Slednje govori, da je imel še vedno velik vpliv in ugled znotraj armade. Po njegovih besedah se je armada odločila, da bo branila ustavni red in ozemeljsko celovitost SFRJ, vendar je Mamula zmotno mislil, da bodo pri tem sodelovali Slovenci in Hrvatje (Mamula 1999, 193).

⁸⁵ V Srbiji so se komunisti združili z SZDL v Socialistično stranko, kar je Kadijevića zelo razočaralo in je v tem videl konec Jugoslavije (Jović 1996, 150).

⁸⁶ Kadijevića je bilo strah, da bi jih Drnovšek pokazal vodstvu Hrvaške in Slovenije (Jović 1996, 93).

⁸⁷ Konec leta 1990 je imela JLA 75.000 članov ZKJ (Repe 2002, 232).

9.4 Poskus podreditve TO in razorožitev TO

Pred prvimi večstrankarskimi volitvami 8. aprila v Sloveniji in na Hrvaškem je vojaški vrh obiskal obe republiki, kar je bilo razumljeno kot pritisk in zastraševanje. V Sloveniji je JLA proti predsedniku Demosa vložila obtožnico⁸⁸, ki je imela nasproten učinek (Repe 2002, 237). Na zahtevo ZSLO se je 3. aprila sestalo Predsedstvo, kjer je Kadijević ocenil, da se množično ruši ustavna ureditev, da državi pretili kaos in državljanska vojna ter se zavzel za dosledno upoštevanje ustave SFRJ (Jović 1996, 131). Jović in Kadijević sta se znova sešla, ko je bilo jasno, da so komunisti v Sloveniji izgubili⁸⁹. Kadijević je sestanek označil za najpomembnejšega od vseh. Poudarjal je pomen mednarodno političnega vidika jugoslovanske krize, češ da gre za vmešavanje ZDA, ki želi uničiti komunizem v Jugoslaviji za ceno njenega razpada. Po njegovi oceni so v Sloveniji in na Hrvaškem zmagale protijugoslovanske, protisocialistične in nacionalistične sile ter da obstaja nevarnost iste situacije v BiH. Potrebno je bilo preprečiti enak proces v ostalih republikah. Hkrati pa je bilo potrebno z vsemi sredstvi, tudi s silo, izsiliti izvajanje ustave in zveznih zakonov. To bi moralo Predsedstvo čimprej sprejeti in skupščina potrditi. JLA je že imela izdelane vse različice in aktivnosti uporabe. Podobno kot na Kosovu, bi lahko na Hrvaškem in Sloveniji najhitreje uveljavila svoj nadzor (Jović 1996, 137).

Sledili sta dve seji Sveta za varstvo ustavne ureditve. Na prvi je potekala razprava o položaju v državi, o čemer so si bili vsi enotni glede trenutnega stanja. Na drugi seji so sprejeli gradivo, ki ga je Joviću predstavil Kadijević. Ob nastopu funkcije predsednika Predsedstva je Jović dejal, da iz Jugoslavije lahko odide kdor želi, vendar je potrebno sprejeti zakon o odcepitvi. Hkrati je napovedal ničelno toleranco do neustavne in nezakonite samovolje. Dan kasneje, 16. maja, je Predsedstvo obravnavalo gradivo z obeh sej Sveta za varstvo ustavne ureditve (Jović 1996, 137 – 144). Drnovšek je pojasnil, da je bilo gradivo pripravljeno že marca, ko je ZSLO zahteval skupno sejo Predsedstva in GŠ-ja, da naj bi državi grozila državljanska vojna. Prav tako so zahtevali razveljavitev vseh republiških sklepov, ki niso v skladu z zvezno ustavo (Repe 2002, 239).

17. maja je GŠ po ukazu Predsedstva začel razoroževati TO in preseljevati njeno oborožitev v vojaška skladišča. Hrvatje in Slovenci so proti temu ostro protestirali, vendar narediti niso mogli nič. Kljub temu da je podpisal ukaz, se je Jović v telefonskem pogovoru s Kučanom

⁸⁸ Predsednik Demosa dr. Jože Pučnik je bil hkrati tudi kandidat za predsednika predsedstva, naj bi s plakatom »Demos za slovensko vojsko« grobo žalil JLA (Repe 2002, 237).

⁸⁹ Na parlamentarnih volitvah je zmagal Demos (Repe 2002, 127).

sprenevedal glede odvzema orožja in mu svetoval, naj se ne spopadajo z armado⁹⁰. Sledil je sestanek Drnovška in Kučana z Jovičem in Kadrijevičem. Slednji je Slovencem pojasnil, da so glavni razlogi za takšen ukaz slabo varovanje skladišč, slabšanje mednacionalnega in političnega položaja, da je varovanje in skladiščenje orožja izključno pristojnost vojske in ne stvar republik ter da ukrep velja za celotno državo (Jović 1996, 145). Slovensko vodstvo medtem ni čakalo do sestanka in je predajo ustavilo naslednji dan. Marijan sicer pravi, da je bil ukaz načelnika GŠ generala Blagoje Adžića izdan že 14. maja, še preden je Jović nastopil funkcijo predsednika Predsedstva. Jovićevo sprenevedanje ob razgovoru s Kučanom kaže na to, da so bili razlogi za razorožitev politični (Marijan 2008, 153). Tudi Janša govori, da je bila podlaga za razorožitev TO narejena že prej. Na seji vojaškega sveta v Beogradu je vojaški vrh visokim vojaškim starešinam pojasnil kontrarevolucionaren in protijugoslovanski značaj političnih sprememb v zahodnih republikah. Seje se je udeležil tudi poveljnik slovenske TO (Janša 1992, 49).

Del orožja TO je bil že pred tem zaradi praktičnih razlogov v vojaških skladiščih JLA⁹¹, kjer je bilo okoli 70 odstotkov formacijske ter dodatne oborožitve in opreme. Odvzem orožja je bil časovno dobro odmerjen, saj se je akcija začela ravno na dan konstituiranja nove slovenske vlade in ko v mnogih občinah še niso izvolili novih vodstev. Od vseh organov je bilo delujoče samo republiško predsedstvo. Če bi razorožitev bila izpeljana kasneje, Janša dvomi o njeni uspešnosti (Janša 1992, 48 – 49). Čeprav je vojska enako potezo izvedla na Kosovu leta 1981, je presenetila vodstvu obeh republik. Hkrati je med novima republiškima vodstvima in zveznimi vodstvi povsem pokvarila odnose. Vzporedno s tem je v Sloveniji poglobila nezaupanje med novoizvoljeno koalicijo Demos in republiškimi funkcionarji (Guštin 2002, 199).

Kadrijević je zahteval vojaško sodišče za Kučana, ker naj bi prekoračil svoja pooblastila in deloval na področju poveljevanja vojaškim zadevam TO, kar je bilo kaznivo po zakonu. (Jović 1996, 152). Slovensko upiranje razorožitvi je bilo v kontekstu tedanjih razmer zelo pomembno, saj je s tem postavilo pod vprašaj zakonitost ukaza, vojaški vrh pa prisililo, da opravičuje svoje sklepe pred zveznim Predsedstvom (Repe 2001a, 13).

Najvišji organ vodenja TO je bilo republiško predsedstvo, ki pa ni bilo obveščeno s strani njenega poveljnika generala Hočevarja. Njegovo stališče je bilo, da ima Slovenija preveč oborožitve, ljudje pa prelahak dostop do orožja, kar je potrebno onemogočiti. Od zveznega

⁹⁰ Jović je Kučanu svetoval, naj predajo orožje in da bodo v ponedeljek poskušali zadevo popraviti (Jović 1996, 144).

⁹¹ JLA je imela nadzor nad težjim orožjem, strelivom zanj in minsko-eksplozivnimi sredstvi (Janša 1992, 49).

Predsedstva je slovensko zahtevalo razrešitev poveljnika TO Hočevarja, kar je zvezno Predsedstvo zavrnilo. (Repe 2002, 242 – 243).

Zaostrovanje med JLA in Slovenijo je poleg razorožitve povečalo vprašanje nabornikov s strani slovenskih delegatov v zvezni skupščini. Zahtevali so zakon, ki bi omogočal služenje vojaškega roka v svoji republiki. Na pogajanjih z armado jim je uspelo doseči 20 odstotkov obveznikov oktobrske generacije. Slovenska skupščina je zaradi tega poslala na služenje le toliko obveznikov, kolikor je bilo zanje predvidenih mest za 5. vojaško območje.

Med tem je bila 2. julija sprejeta deklaracija o suverenosti slovenske države, ta je opredelila novo razmerje Slovenije do federacije. V njej je bilo predvideno, da zvezna ustava, zakoni in ostali predpisi v Sloveniji veljajo le, če so v skladu z slovenskimi zakoni in predpisi. Posegala je tudi na področje obrambe, saj je predvidevala popoln nadzor nad JLA na slovenskem ozemlju (Kolšek 2001, 32).

Zaradi sprejete deklaracije se je Kadijević pri Joviću zavzemal za preprečitev neustavnega ravnanja. Vojska je bila pripravljena narediti vse, če je le mogoče to storiti legalno s pokritjem Predsedstva, drugače je potrebno poiskati druge možnosti. Takšen načrt je imela vojska za Kosovo, Hrvaško in Slovenijo. Skupščina bi morala razveljaviti slovensko deklaracijo, Predsedstvo pa ukazati JLA začetno stopnjo pripravljenosti za določitev časa in načina sprejemanja nove jugoslovanske ustave in zakona o odcepitvi. Ukaz vojski bi pomenil izpolnjevanje njenih načrtov, ukinitvev dopustov in odpoklic vseh z dopustov. Nato na meji sprejeti vse ukrepe za preprečitev slovenski policiji prevzem nadzora nad mejami in odvzem preostalega orožja TO (Jović 1996, 160). V začetku septembra je vojaški vrh v oceni vojaško-političnih razmer ugotovil, da morajo biti pripravljeni uporabiti vojsko v Sloveniji že v septembru, na Hrvaškem v oktobru, na Kosovu pa kadarkoli (Jović 1996, 186).

Ker Slovenija ni več želela pošiljati svojih obveznikov izven 5. vojaškega območja, je vojaški vrh želel prevzeti naborne evidence in nadzor nad naborom. Z odlokom o vojaško-teritorialnih organih bi nabor neposredno prevzel ZSLO. Odlok je bil sprejet 28. avgusta, vendar ga je predsednik ZIS Ante Marković podpisal šele čez nekaj mesecev. Slovenci pa so naborniške evidence uspešno skrivali (Repe 2002, 245).

Zaradi razorožitve TO je Slovenija 28. septembra sprejela nove ustavne amandmaje, s katerimi je prenesla pristojnosti nad TO na republiško predsedstvo v miru in izrednih razmerah. Razrešen je bil general Hočevar, kot v.d. ga je nasledil Janez Slapar. Predsedstvo SFRJ je nato sprejelo odločitev, da poveljevanje nad slovensko TO prevzame ZSLO oz. poveljstvo 5. vojaškega območja. Ker slovensko predsedstvo sklepa ni upoštevalo in ga je

poslalo v presojo zveznemu ustavnemu sodišču, je vojska povečala bojno pripravljenost v Sloveniji. Štab TO v Ljubljani je zavarovala posebna enota vojaške milice. (Repe 2002, 243). Slovenska stran vseeno ni popustila glede pošiljanja nabornikov, zaradi tega je ZIS odločil, da z ustanovitvijo vojno-teritorialnih teles posle novačenja nabornikov v Sloveniji prevzame ZSLO. To je spet povzročilo odpor, nakar je poveljstvo 5. vojaške oblasti razdelalo ukrepe za prisilno ustanovitev vojaških okrožij, ki bi morali stopiti v veljavo na dan sprejetja slovenskega zakona o plebiscitu. Za uresničitev ukrepov so bile pripravljene interventne sile ljubljanskega, mariborskega, zagrebškega in varaždinskega korpusa in 10 vodov vojaške policije iz 5. VO. Kljub sprejetju zakona o plebiscitu, armada ni ukrepala, čeprav za to niso znani razlogi. Prav tako slovenska stran ni vedela za načrte armade (Marijan 2008, 190). Kolšek označuje zasedbo republiškega štaba kot tretjo usodno vojaškopolitično napako, s katero je armada povečala napetosti, nesoglasja in nezaupanja v medsebojnih odnosih.

22. oktobra 1990 se je Jović spet sestal z vojaškim vrhom, kjer so govorili o mogočih rešitvah krize z vojsko. Želeli so preprečiti vsakršno možnost nezakonitega oboroževanja in protiustavne ločitve (Jović 196, 211). Kljub vsemu pa je Jović Drnovšku na vprašanje, če bodo spoštovali slovensko odločitev o odcepitvi sprejeto na referendumu, odvrnil, da bodo⁹²(Jović 1996, 222).

23. decembra je Slovenija izvedla plebiscit, ki se ga je udeležilo 93,2 odstotka volilnih upravičencev, za samostojnost je glasovalo 88,2 odstotka (Repe 2002, 203).

⁹² Čeprav iz dnevnškega zapisa Jovića ni razvidno, koga je Drnovšek mislil, gre verjetno za predsedstvo SFRJ (Jović 1996, 222).

10 Poskus razorožitve Slovenije in Hrvaške

Zaradi izkušnje z odvzemom orožja je slovenska stran iskala rešitev za ustanovitev slovenske oborožene formacije. Na podlagi zakona o SLO in DS sta republiška ministra za obrambo in notranje zadeve ob vednosti vseh treh predsednikov⁹³ tajno ustanovila Manevrsko strukturo Narodne zaščite (Repe 2001a, 171). Slabe tri mesece po razorožitvi TO je ta oborožena formacija poleg miličnikov štela okoli 20.000 pripadnikov TO in je bila sposobna ob sodelovanju s posebnimi enotami slovenske policije zavarovati Slovenijo pred vojaško silo. Glavni namen MSNZ je bila zaščita vseh ukrepov nove slovenske države v nastajanju ter je predstavljala prehodno rešitev za vmesni čas do sprejetja slovenskih ustavnih amandmajev. V začetku oktobra so jo ukinili (Janša 1992, 50 – 53). V tem prehodnem času so številni teritorialci z različnimi zvijačami iz skladišč JLA na skrivaj odvažali orožje. Na ta način so v slabem letu TO vrnili okoli 5000 kosov pehotnega orožja (Janša 1992, 64). Nova vojaška formacija je bila prvič predstavljena 15. decembra v Kočevski Reki pred slovenskim republiškim vodstvom. S tem je dala Slovenija signal svojim volilcem in jugoslovanski javnosti, da ima silo, ki lahko ubrani sprejete osamosvojitvene akte.

10.1 Sklepi Predsedstva za razorožitev paravojaških skupin

Konec leta 1990 sta se Slovenija in Hrvaška začeli tajno oboroževati, kar je hotel vojaški vrh preprečiti. 10. decembra je ZSLO izdal *Informacijo o nepooblašчени ustanovitvi oboroženih enot v SFRJ*. Vsebina je govorila o nelegalnem uvažanju in nakupu orožja ter samovoljnem organiziranju oboroženih enot zunaj JLA in TO. V največji meri je merila na Hrvaško, vendar so v nadaljevanju leteli očitki tudi na slovenski uvoz, predvsem protioklepne in avtomatskega orožja. Omenjeno je bilo tudi oboroževanje na Kosovu. Cilj vseh paravojaških organizacij naj bi bil nasilno rušenje ustavne ureditve in oborožen upor večjega obsega. Če Predsedstvo ne bi sprejelo ukaza o razpustitvi vseh oboroženih paravojaških enot, bi to opravili organi kazenskega pregona JLA (Repe 2002, 249 – 253).

9. januarja je Predsedstvo obravnavalo *Informacijo* in nato izdalo ukaz o razpustitvi vseh oboroženih enot, ki niso del OS SFRJ ali organov za notranje zadeve ter oddajo orožja v desetih dneh (Jović 1996, 237 – 240). Hrvaška je zaprosila za en dan podaljšanja, ki je bil nemudoma odobren. Vseeno pa so nato na območju 5. vojaške oblasti zbrali vsega 58 trofejnih pušk, kar so imeli za izigravanje, napetosti pa so zaradi neizpolnitve ukaza rasle (Kolšek 2001, 90 – 91).

⁹³ Predsednika predsedstva, predsednika skupščine in predsednika vlade (Repe 2001a, 171).

10.2 Slovensko-hrvaški obrambni sporazum

Poteze armade v zvezi z odvzemom orožja so v veliki meri definirale nadaljne ukrepe novih republiških vodstev in ju maja 1990 približale. Zavezništvo med republikama je doseglo vrh pozno spomladi istega leta po prevzemu oblasti novih političnih garnitur. V nizu medsebojnih srečanj so se večinoma na ministrski in predsedniški ravni dogovarjali in obveščali o nadaljnih postopkih (Guštin 2008, 90 – 93). Pod pritiskom zahtev o razorožitvi paravojaških organizacij do 20. januarja 1991 sta sklenili medsebojno zvezo, ki bi se izrazila z usklajenim vojaško-političnim delovanjem v primeru posredovanja JLA⁹⁴. Dogovor je bil, da ob oboroženi intervenciji razglasita samostojnost in odpokličeta svoje predstavnike iz organov federacije, prekineta financiranje federacije, obvestita VS OZN in zahtevata intervencijo mirovnih sil, pozoveta vse svoje državljane naj zapustijo JLA, zaplenita premoženje federacije svojem teritoriju, prekineta oskrbovanje poveljstev, enot in ustanov JLA, uporabita vsa zakonita sredstva in ustanove Teritorialne obrambe ter organov za notranje zadeve. Vseeno je prišlo do razhajanj v pogledu na morebitno konfederacijo jugoslovanskih držav. Hkrati je Slovenija 14. maja Hrvaško postavila pred dejstvo, da bo po preteku 6-mesečnega plebiscitnega roka razglasila neodvisnost. Ta poteza je hrvaško vodstvo razočarala, saj je morala svoje priprave na samostojnost skrajšati, ker je bil njihov plebiscit o samostojnosti napovedan za 19. maja. Kljub neusklajenosti so zaradi situacije v državi⁹⁵ na podlagi januarskega sporazuma pripravljali dva strateško-operativna načrta s skupnim izhodiščem; teritorialna vojna brez frontalnega spopada. Koncentracija obrambe je bila predvidena na sremsko-donavskem pasu. Slovenija bi svoj delež prispevala s koncentracijo mobiliziranih enot na območju med Sevnico in Ptujem ter med Ilirsko Bistrico in Kostanjevico. Poleg tega je bilo predvidenih več deset sinhroniziranih napadov na vojaška skladišča in osamljene vojašnice. Sporazum o prijateljstvu ter medsebojnem priznanju sta republiki podpisali 25. junija. Po intervenciji zvezne vlade se je dva dni kasneje hrvaški predsednik Tuđman ob podpori strankarskih šefov odločil za nevmešavanje. Bil je namreč prepričan, da bi srbsko-slovenska kombinacija, ki bi dovolila slovenski odhod iz federacije, strateško oslabila Hrvaško⁹⁶. S to odločitvijo sporazum ni bil nikoli uresničen. Kljub tej odločitvi je Hrvaška Slovenijo obveščala o armadnih premikih, zahtevala umik vojske v vojašnice, pozivala

⁹⁴ Sporazum sta podpisala obrambna in notranja ministra Hrvaške in Slovenije (Špegelj 2001, 149).

⁹⁵ Med drugim tudi zaradi neizvolitve hrvaškega člana Predsedstva Stjepana Mesića za predsednika Predsedstva, o čem bo govora kasneje.

⁹⁶ Po drugi strani pa Špegelj v svojih spominih špekulira, da naj bi to bila posledica pogoditve Tuđmana z Miloševićem in da druge razlage za prekinitvev sporazuma nima (Špegelj 2001, 149).

hrvaške vojake naj izstopijo iz JLA ter nasprotovala uporabi hrvaškega ozemlja za delovanje proti Sloveniji (Guštin 2008, 94).

10.3 Propadli načrt za razorožitev

Vojaški vrh je o nakupih orožja še naprej obveščal Predsedstvo, ki je ponovno razpravljalo o oboroževanju, saj Hrvaška ni oddala orožja. Kadrijević je obtožil sosednje države, da so vpletene v prodajo orožja zahodnim republikam. Hkrati je napovedal, da bo vojska pričela z aretacijami in kazenskimi postopki zaradi neupoštevanja odloka Predsedstva. Bodoči predsednik Predsedstva Stipe Mesić je napovedal, da bo Hrvaška storila enake korake kot so bili napisani v slovensko-hrvaškem obrambnem sporazumu, če bo razorožena. 24. januarja je ŠVP dvignil polno bojno pripravljenost, kar je objavil v medijih in uvedel delno mobilizacijo. Na Hrvaškem je vojaška policija v sodelovanju s protiobveščevalno službo aretirala štiri vpletene v oboroževanje paravojaških enot. Sejo Predsedstva so nadaljevali 25. januarja. Vojaški vrh je želel s političnim, propagandnim in vojaškim pritiskom od Predsedstva dobiti soglasje za razorožitev. Predvsem je vojaški vrh s tem želel pridobiti glas bosanskega in makedonskega člana predsedstva (Repe 2002, 255 – 257).

Istočasno je Hrvaška policijske enote in druge oborožene sestave dvignila na najvišjo stopnjo pripravljenosti, delno so mobilizirali tudi rezervno sestavo. Sledile so burne razprave podkrepljene z dokazi o oboroževanju, zato je predsedstvo Hrvaški znova ukazalo razorožitev in demobilizacijo rezervistov. Kolšek govori, da se je že vnaprej vedelo, da takšni ukazi s strani Predsedstva ne bodo izvršeni, kljub formalnemu pristanku republiških vodstev (Kolšek 2001, 90 – 91). Hrvatje so se želeli predvsem obraniti pred »srbskim hajduštvom« in morebitnim vojaškim udarom. Predsedstvo in vojaški vrh sta jih prepričevala o nasprotnem rekoč, da nihče ne bo posegal v njihovo oblast. Hkrati pa je tudi Jović podobno kot Kolšek dvomil, da bodo kompromisi obveljali (Jović 1996, 255).

Istega dne popoldne je beograjska televizija predvajala film o hrvaških nakupih orožja, o načrtovanih terorističnih akcijah proti JLA, o naročanju likvidacij častnikov armade in njihovih družin. Film je bil delo protiobveščevalne službe in kot je kasneje preiskava pokazala je bil montiran⁹⁷. Kljub vsemu ni dosegel svojega namena, saj je vojaški vrh predvidel, da bo Predsedstvo sprejelo sklep o razorožitvi. Vojska bi potem na Hrvaškem začela ukrepati, film pa bi služil kot psihološka potrditev vojaškega posega. Vendar je predvajanje imelo celo nasproten učinek (Repe 2002, 257). Tudi Kolšek piše, da je armada računala na psihološki

⁹⁷ Film je posnel takratnega hrvaškega ministra za obrambo generala Martina Špegelja. Špegelj je bil pred tem poveljnik 5. armade in poveljnik 5. armadnega območja (Kolšek 2001, 91).

učinek predvajanja filma pri prebivalcih za pridobitev vsesplošne podpore vojski (Kolšek 2001, 91). Za razliko od Hrvaške Slovenija ni imela paravojaških enot in je bila pri nakupu orožja bolj previdna kakor Hrvaška. Kljub temu bi lahko bila Slovenija naslednja na vrsti, če bi se predviden scenarij vojaškega vrha na Hrvaškem izšel (Repe 2002, 260).

ZDA in Velika Britanija sta dala jugoslovanskemu vodstvu vedeti, da uporabe sile proti zahodnim republikam ne bosta tolerirali, kar je razmere malo umirilo (Jović 1996, 256). Kljub temu, da je vojaški vrh že nekaj časa delil interes s srbskim vodstvom in srbskim članom Predsedstva Jovićem, je začelo prihajati do razhajanj. Jović in Milošević sta vedno bolj zagovarjala tezo, da lahko Slovenija in Hrvaška odideta iz Jugoslavije, slednja brez ozemelj z večinskim srbskim prebivalstvom. Vojaški vrh s Kadijevićem na čelu, pa je zagovarjal enotno jugoslavijo v njenih avnojskih mejah. Jović govori, da konec januarja ni bilo več mogoče pustiti Hrvaško in Slovenijo, da se odcepita, ker se vojska ni pravočasno umaknila na nove položaje. Tega ni hotela, zahtevala ali dobila ukaz za to (Jović 1996, 257). Konec januarja je Kadijević Joviću predlagal revizijo načrta obrambe države z namestitvijo vojske na zahodu države. Formalno opravičilo za to bi bila grožnja tuje intervencije v tem delu države. Z namestitvijo vojske v zahodnih republikah bi imel vojaški vrh na razpolago dovolj vojaške sile (Jović 1996, 258).

10.4 Načrti vojaškega vrha za posredovanju v Sloveniji

Februarja 1991 so se v ocenah vojaškega vrha začeli pojavljati načrti posredovanja v Sloveniji in Hrvaški, ki ga je Kadijević usklajeval z Jovićem. Konec meseca je Kadijević Joviću predstavil načrte za strmoglavljenje oblasti v Sloveniji in Hrvaški: s podporo projugoslovanskih sil bi zrušili oblast najprej na Hrvaškem in nato v Sloveniji. Omahljivi republiki Makedonijo in BiH bi v to prepričali s kombiniranimi političnimi ukrepi; zrušili naj bi njuni vodstvi ali ju obrnili v drugo smer. Celotno akcijo bi morali voditi tisti člani predsedstva, ki bi se odločili za to. Vse zvezne institucije, ki bi sprejemale takšno usmeritev, bi bile vključene v akcijo, ostale bi bile vržene z oblasti. Izredno stanje bi uvedli, kjer bi bilo to potrebno. S političnimi in vojaškimi ukrepi bi akcijo najprej izpeljali na Hrvaškem in nato v Sloveniji. V obeh republikah bi potem uvedli vojaško upravo in oblikovali institucije iz vrst »nekompromitiranih« oseb⁹⁸. Začetek vojaških akcij bi moral biti hiter in energičen. Vsi nadaljni postopki bi bili potem izvajani na podlagi odločitev Predsedstva SFRJ (Jović 1996, 269 – 270).

⁹⁸ To bi bile osebe, ki bi bile projugoslovansko in ne bi podpirale politike republiških vodstev

Jović je dvomil predvsem v odločitev Predsedstva, saj je bilo precej omahljivo pri sprejemanju takšnih odločitev in nezmožno izglasovanja te opcije. Zato je želel pridobiti bošnjaškega in vojvodinskega člana Predsedstva ter ju pripraviti na stališča in načrte vojske, vseeno pa je vedel, da Predsedstvo tega ne bo podprlo. O načrtih se je Jović posvetoval tudi z Miloševićem, ki pa je bil mnenja, da je Slovenijo potrebno pustiti pri miru, saj po njegovem ni kršila vojaških zakonov v tolikšni meri kot Hrvaška, zaradi česar je zagovarjal milejšo različico le s strmoglavljenjem izvoljenih organov. Jović pa se je zavedal, da vojska ne želi ukrepati brez ustavnega kritja, za kar bi moralo Predsedstvo ustrezno poskrbeti (Jović 1996, 273).

11 Seja štaba vrhovnega poveljstva

V začetku marca je armada že dvakrat posredovala z odobritvijo predsedstva. Hkrati je slovenska skupščina sklenila, da slovenski vojaki ne bodo več služili vojaškega roka v JLA. Kljub temu je posredovanje armade na beograjskih ulicah in v Pakracu dvignilo samozavest vojaškemu vrhu (Repe 2002, 262 – 264). Nezačuden vojaški vrh s početjem zveznega Predsedstva kot vrhovnega poveljstva se je stopnjevalo, saj ni upoštevalo številnih ocen in predlogov zveznega sekretarja glede marsikaterih vprašanj. Zaradi tega je sklical sejo zveznega Predsedstva kot vrhovnega poveljstva in vojaškega vrha kot dela ŠVP⁹⁹. Po mnenju njegovih generalov bi Predsedstvo moralo za miren razplet krize sprejeti zahteve in predloge ŠVP po zaustavitvi negativnih tokov v državi. Pred sejo je bil sklenjen dogovor, da bodo poskušali najti mirno rešitev in politični razplet krize, za kar naj bi jamčila armada¹⁰⁰ (Kolšek 2001, 96).

ŠVP je stanje v državi ocenil kot začetek državljanske vojne, zaradi česar je Kadrijević je menil, da je glavna grožnja mirnemu razpletu krize, vključno z republikami, ki si želijo odcepitve, organiziranja in oboroževanja paravojaških enot po Jugoslaviji. V tem je prednjačila Hrvaška, nekaj primerov je bilo v Sloveniji, vendar v drugačnem obsegu, prav tako na Kosovu in BiH (Kadijević 1993, 87).

Predlogi oz. zahteve ŠVP so bili:

1. Sprejetje odloka o izrednem stanju na celotnem ozemlju SFRJ in razveljavitev vseh normativnih aktov, ki so v nasprotju z ustavo in zveznimi zakoni.
2. Sprejetje sklepov o dvigu bojne pripravljenosti JNA¹⁰¹, ki bo zagotavljala spoštovanje izrednega stanja, preprečevanje mednacionalnih oboroženih spopadov in državljanske vojne, uspešno zoperstavljanje poskusom zunanje vojaške intervencije in zagotavljanje pogojev za miren, demokratičen razplet jugoslovanske krize.

⁹⁹Na seji so bili prisotni vsi člani Predsedstva razen dr. Drnovška, načelnik GŠ OS, zvezni sekretar za NO, namestnik ZSLO, podsekretar ZSLO, pomočnik za ekonomska vprašanja, šef kabineta Predsedstva SFRJ, načelnik pravne uprave in šef kabineta zveznega sekretarja. Razen članov Predsedstva so bili vsi prisotni pripadniki vodstva armade (Kolšek 2001, 96).

¹⁰⁰Poveljniki vojaških območij so bili seznanjeni s sklicem seje, na kateri naj bi soglasno sprejeli odločitve in ukrepe za preseganje nastalih pomanjkljivosti, vojska pa naj bi prejela zakonska pooblastila za reševanje zaostalih problemov, kakršna sta bila odvzem orožja in razpust paravojaških enot (Kolšek 2001, 96).

¹⁰¹ Kolšek in Jović navajata dvig pripravljenosti oboroženih sil, kar bi pomenilo tudi Teritorialne obrambe, ne samo JLA, kot to navaja Kadrijević (Kadijević 1993, 88; Jović 1996, 280; Kolšek 2001, 97).

3. Sprejetje takojšnjih ukrepov, da se porušen obrambni sistem države vrne v ustavne okvire; razorožitev in razpustitev nezakonitih oboroženih sil v skladu z ukazom Predsedstva z dne 9.1.1991, vrnitev poveljevanja Teritorialni obrambi in sistema vojaške obveznosti v pristojnost oboroženih sil.
4. Intenzivno nadaljevanje političnih pogovorov o prihodnji ureditvi Jugoslavije; v republikah, kjer se vodstva odločijo za odcepitev, izpeljati referendum, na katerem bo imel vsak narod možnost neposrednega in svobodnega izrekanja, brez kakršnega koli diktata ali pritiska.
5. V skladu z izraženo voljo na referendumu čimprej in najkasneje v šestih mesecih sprejeti ustavo jugoslovanske države, organizirati večstrankarske volitve in konstituirati nove organe oblasti. Prihodnjo jugoslovansko družbo graditi kot parlamentarno demokracijo večstrankarskega tipa brez vsiljevanja kakršnihkoli ideoloških nadzorov ali monopolov s strani kogarkoli (Kadijević 1993, 88; Jović 1996, 280; Kolšek 2001, 97).

Jović dodaja, da je Kadijević pred glasovanjem o predlogih dodal, da nihče od vladajočih nima pravice soglašati pri odločitvi za razpad Jugoslavije. O njeni usodi lahko v skladu svojo izraženo voljo odločajo narodi sami. To bodo zagotovile oborožene sile SFRJ, ki pa ne sprejemajo razpada Jugoslavije s politiko izvršenih dejanj in ogrožanja njenega obstanka na kateri koli neustaven način. Vsako drugačno dejanje OS bi bila izdaja in najhujši zločin proti ljudstvu (Jović 1996, 280).

Zahteve so povzročile burno in polemično razpravo, ki je prinesla glasovanje proti zahtevam Štaba¹⁰². Člane Predsedstva so najbolj zmotili predlogi za uvedbo izrednega stanja, dvig polne bojne pripravljenosti in mobilizacijo dela sil po oceni štaba. (Kolšek 2001, 97).

Med odmorom je vojaški vrh skušal preoblikovati zahteve tako, da se izrednega stanja izrecno ne omenja, prav tako ne mobilizacije dela enot¹⁰³. Kljub temu je bila tudi takšna različica zavrnjena, česar si vojska ni želela (Repe 2002, 264).

V medijih so začele krožiti govorice o uvedbi izrednih razmer, zato je Jović po koncu seje dal izjavo za javnost, v kateri je prebivalstvo miril, rekoč da mir, varnost ter ustavno ureditev države zagotavljajo oborožene sile (Delo 1991a, 1).

¹⁰² Proti zahtevam so bili Mesić (Hrvaška), Tupurkovski (Makedonija), Bogičević (BiH) in Sapundžija (Kosovo) (Kolšek 2001, 98).

¹⁰³ Kadijević in Adžić sta vztrajala, da njihov predlog ostane enak in da oni kot strokovna služba vrhovnega poveljstva zgolj preoblikujejo predloge kot zahtevajo ostali (člani Predsedstva, op.a.), ne pa da dajo nove predloge (Jović 1996, 287).

11.1 Iskanje podpore v Sovjetski zvezi, 13. 3. 1991

Med enodnevnim premorom je Kadijević s soglasjem Jovića čez noč odletel v Moskvo na posvetovanje z sovjetskim obrambnim ministrom. V Moskvi je želel dobiti odgovor na vprašanje ali bi Sovjetska zveza zaščitila SFRJ pred morebitno intervencijo Zahoda, če bi se odločili za uporabo vojske pri izvajanju ukazov Predsedstva. Kadijevićeva pričakovanja je sovjetski sogovornik zavrnil, saj je bilo stanje v sovjetski vojski in SZ podobno kot v Jugoslaviji (Kolšek 2001, 103). Po Kolšku je bil Kadijevićev pogovor z Jazovom rezervni načrt v primeru, da Predsedstvo ne bi sprejelo predlaganih ukrepov armadnega vrha¹⁰⁴ (Kolšek 2001, 98).

Pred nadaljevanjem seje 14. marca se je Kadijević odločil za vojaški udar ne glede na to ali bi Predsedstvo sprejelo predlagane zahteve ali ne¹⁰⁵. Če bi odlok sprejeli, bi vojaškemu vrhu samo v prvih 48 urah služil kot kritje za mobilizacijo. V nasprotnem primeru bi vojaški vrh mobilizacijo izvedel sam. Kljub vsemu so se generali iz vojaškega vrha bali, da jih Predsedstvo zamenja (Jović 1995, 288). Z vojaškim udarom je Kadijević želel zamenjati vlado in Predsedstvo. Skupščine vojska ne bi zamenjala, vendar ji ne bi dovolila, da se sestane. Republiška vodstva in ostale bi pustili le, če bi podpirala udar. Cilj vojaškega udara naj bi bila določitev 6-mesečnega roka za sporazum o prihodnosti države, do takrat pa ustaviti razpadanje države. Hkrati je Jović uresničil rezervni scenarij in se odločil odstopiti, saj nadaljevanje seje ne bi prineslo zahtevanih ukrepov vojske. S tem je želel vojaškemu vrhu prepustiti proste roke za ukrepanje¹⁰⁶ (Jović 1996, 288).

11.2 Nadaljevanje seje, 14. 3. 1991

Seja se je naslednji dan nadaljevala s popolno sestavo Predsedstva¹⁰⁷. Kljub temu se člani vseeno niso strinjali s spremembo besedila, kjer ni bilo več omenjene mobilizacije, ampak samo povečanje bojne pripravljenosti. Drnovšek je opozoril, da je sprejem zahtev za Slovenijo nesprejemljiv in bi samo pospešil njen odhod iz federacije (Kolšek 2001, 103). Zahteve ŠVP ponovno niso bil sprejete, zaradi česar so Jović, Bućin in Kostić odstopili. Jović je zaradi te blokade želel predsestvo razpustiti in prepustiti odločanje vojaškemu vrhu. Vseeno so ostali člani dosegli ponovno nadaljevanje seje naslednji dan (Jović 1996, 289).

¹⁰⁴ Obisk Jazova je bil načrtovan že vsaj od februarja. Jović piše, da mu je Kadijević povedal za obljubo Jazova glede vojaške ocene o ogrožanju Madžarske (Jović 1996, 269).

¹⁰⁵ Kadijević in Adžić sta o nameri vojaškega vrha obvestila Miloševića in Jovića, ki sta odločitve JLA podpirala že nekaj časa (Kolšek 2001, 103).

¹⁰⁶ Podobno je predlagal črnogorskemu in vojvodinskemu članu Predsedstva Bućinu in Kostiću (Jović 1996, 288).

¹⁰⁷ Udeležil se je tudi slovenski član dr. Janez Drnovšek.

Isti dan je Kadijević vnaprej sklical sestanek vseh poveljnikov vojaških območij za dodelitev konkretnih nalog. Poveljnike je seznanil z nesprejetjem predlaganih ukrepov. Kljub nedorečenosti jim je ŠVP naložil krepitev bojne pripravljenosti, izvidovanje in oceno na terenu. Predlagane zahteve in stopnjevanje pripravljenosti oboroženih sil je vojaški vrh potrdil do mere, da se preprečijo mednacionalni spopadi in državljanska vojna.¹⁰⁸ Predsedstvu so dali še eno priložnost za odločitev glede zahtev. Kolšek navaja, da so poveljniki sestanek doživeli kot formalno ponavljanje dveh mesecev starih povelij, vseeno pa jim Kadijević ni razkril namere o vojaškem udaru (Kolšek 2001, 104).

Zaključek dvodnevne seje ni prinesel sprememb. Jović je pred ponovnim glasovanjem člane Predsedstva opozoril, da v primeru, da armada ne bo mogla izvajati svojih ustavnih obveznosti in zaščititi srbskega prebivalstva, lahko pride do oblikovanja srbske vojske zaradi samoobrambe.¹⁰⁹ Drnovšek je predstavil poglede slovenskega vodstva, ki je pozvalo k ustavitvi medsebojnih obtoževanj in napadov ter predlog, da se republike skušajo odprto pogovoriti o možnih rešitvah in oblikah nadaljnih povezav. Ponovil je tudi, da je Slovenija pripravljena ponovno odpreti vprašanje financiranja vojske, ki ga je treba rešiti na primeren način. Kljub temu je opozoril na nekatere sprejete slovenske odločitve, ki pa se jim ne bo odpovedala¹¹⁰ (Jović 1996, 291)

Načelnik GŠ Adžić je poudaril, da bi bila vojska pripravljena popustiti, v kolikor bi Slovenija zamrznila svojo odločitev, da svojih nabornikov ne bo več pošiljala v JLA in razpustila po mnenju vojske nelegalno oblikovan štab TO ter da bi Hrvaška sama pobrala orožje in ga dala pod nadzor armade. Dodal je, da so predlagani sklepi ŠVP edina razumna rešitev, saj Predsedstva nihče več ne posluša, niti ne izvajajo njegovih odločitev (Jović 1996, 292).

Rdečo nit maratonskih sej Predsedstva in štaba vrhovnega poveljstva je povzel Tupurkovski, ki je videl nevarnost v predlaganih sklepih. Če Predsedstvo ne sprejme izrednih sklepov, bo morda izbruhnila državljanska vojna. Le ta pa lahko izbruhne tudi, če jih Predsedstvo sprejme. Zaradi tega je predlagal glasovanje proti, saj tudi brez izrednega stanja nihče ni podcenjeval JLA (Jović 1996, 293).

Ker ŠVP ni imel več predlogov, je Kadijević sejo zaključil z opozorilom, da si ŠVP jemlje pravico in dolžnost, da nemudoma oceni položaj in iz njega potegne ustrezne zaključke. (Kolšek 2001, 106).

¹⁰⁸ Aktualno stanje je Kadijević primerjal z letom 1941 in omenil navzočnost tujega faktorja in petokolonašev (Jović 1996, 289).

¹⁰⁹ Dodal je, da se tej srbski vojski ne bo moč postaviti po robu (Jović 1996, 289).

¹¹⁰ Plebiscit, skupščinske odločitve in ustavni amandmaji (Jović 1996, 291).

Zaključek se je prinesel odstop predsednika Predsedstva, ki ga je podal preko televizije. Kljub temu da je poudaril, da se JLA ne bo vmešavala v politične odločitve, je z odstopom vojaškemu vrhu dal proste roke in povečal možnost za ukrepanje vojske v posameznih republikah.

Mediji so poročali, da je v vojaškem vrhu zaznati »trdo« in »mehko« generalsko linijo. K prvi so prištevali načelnika GŠ Adžića in predsednika Predsedstva Jovića, medtem ko naj bi zvezni sekretar zaradi izjav v preteklosti govoril v bolj umirjenem tonu:

»Lahko vam zagotovim, da se dokler bom na tem položaju, ne glede na to, kaj si kdo misli in kdo je kje in kaj načrtoval, ne bo nič zgodilo. Lahko se zgodijo posamezne stvari, za katere pa ne prevzemam odgovornosti. Nobene aktivnosti, da bi zrušili katerokoli zakonito institucijo v tej družbi, nismo, ne bomo pripravljali in je ne pripravljamo ne glede na to, kako kdorkoli od nas na to gleda« (Klasinc 1991, 1).

V članku so se sklicevali na skoraj dva meseca staro izjavo. Medtem je vojska že dvakrat posredovala na Hrvaškem¹¹¹, poleg tega je vojaški vrh želel stvari vzeti v svoje roke, Slovenija pa se je čedalje bolj nagibala k odcepitvi. Vendar javnost ni vedela za obisk v Moskvi in iskanje podpore za vojaško intervencijo v državi. Prav tako se je Kadijević sam odločil za vojaški udar.

¹¹¹ Posredovanje vojske na Plitvicah in Pakracu je bilo opisano že 1. poglavju.

12 Priprave vojaškega vrha na posredovanje

Že med marčevsko maratonsko sejo vrhovnega poveljstva je postalo jasno, da je vojaški vrh pripravljen na vojski udar. Kar je ponavljal že dalj časa, se je začelo uresničevati. Namreč, da ob pogajanjih o usodi države vojska ne bo stala križem rok. Vojaški vrh je svojo namero o vojaškem udar preoblikoval v načrt za razorožitev Hrvaške in postavitvijo slovenske TO v ustavne okvire.

Dva dneva po odstopu Jovića se je pri njem znova sešel vojaški vrh skupaj z Miloševićem. Obema so predstavili načrt z dvema različicama, katerega cilj bi bil po njihovem zagotoviti spremembe po demokratični poti. Po prvi različici bi v njeni prvi etapi izpeljali ukrepe¹¹², ki so jih predlagali Predsedstvu na prejšnji seji, s čimer bi JLA izpolnila svoje naloge. V primeru zavrnitve teh ukrepov bi vojska prešla v drugo etapo. Ta je vključevala blokado oblasti¹¹³, vojaško upravo in uporabo sile. Vojaški vrh je v tej etapi predvideval poglobitev krize s paraliziranjem zveznih institucij ali njihov razcep. ŠVP bi republike razglasile za nelegalen in zavrnile izvrševanje njegovih ukazov, v samoobrambi pa bi izvedle mobilizacijo TO in policije. K odporu bi pozvale prebivalstvo in razglasile odcepitev, JLA bi razglasile za okupatorja. Izključeni niso bili mednacionalni spopadi ter vojaška blokada tujine in vojaška intervencija. Druga različica, za katero se je vojaški vrh odločil, je izhajala iz predpostavke, da Predsedstvo ni sprejelo predlaganih odločitev ter da bi armada neodvisno od tega izvajala svoje ustavne dolžnosti (Jović 1996, 300 – 302).

19. marca je ŠVP sporočil, da ne bodo dovolili državljske vojne, da bo armada varovala zunanje meje in da se ne bo vmešavala v politične dogovore, ne bo sprejemala odgovornosti za nelegalno oboroževanje in da armada ni odvezana odgovornosti za obstoj in varnost države kljub temu, da Predsedstvo ni sprejelo predlaganih ukrepov ŠVP. A je vojaški vrh vseeno opozoril, na morebiten dvig bojne pripravljenosti dela enot, odvisno od »situacije in konkretnih okoliščin« (Saopštenje v Repe 2002, 268). Kljub očitnim nameram in izdelanim načrtom, armada v nasprotju s pričakovanju ni izvedla državnega udara. Z neodločnostjo vrha JLA je bila načeta morala vojske, naraščala je tudi nervoza med starešinami. Vseeno pa svojih načrtov vojaški vrh ni opustil.

Slovenija je dogajanje v Beogradu razumela kot večanje možnosti za vojaško intervencijo JLA ter je pohitela s pripravami na osamosvojitvev. Neposredno po seji ŠVP je slovensko

¹¹² Vojska bi postopoma izvedla povečanje bojne pripravljenosti, mobilizacijo, ultimati za razorožitev, pošiljanje nabornikov, vključitev TO Slovenije v OS in financiranje vojske (Jović 1996, 299).

¹¹³ Jović navaja, da generali niso obrazložili katerih oblasti, po njegovem je šlo za tiste, ki bi vojsko ovirale (Jović 1996, 300).

predsedstvo ustanovilo Operativno koordinacijsko telo za primer izrednih razmer. Organ, ki je štel 19 članov, je izvajal in usklajeval politično-vojaške ukrepe. Med kasnejšim oboroženim spopadom v Sloveniji je postal osrednji organ vodenja in poveljevanja (Guštin 2001, 206).

26. marca je Kadrijević sklical kolegij¹¹⁴, kjer je bilo ponovno govora o stanju v državi in tudi v JLA. Po njegovih besedah je kriza načela tudi vojsko. Armada je imela vedno večje kadrovske in likvidnostne težave, saj ni bilo nabornikov, financiranje vojske je bilo pretrgano, vrhovno poveljstvo paralizirano, hkrati pa je vojska razpadala na nacionalni osnovi.

Podobno malodušje naj bi vladalo na zasedanju vojaškega sveta 16. aprila v Beogradu. Neodločnost in omahovanje vojaškega vrha sta se videla tudi pri nekaterih starešinah. Kolšek navaja, da je varnostna služba 5. vojaškega območja ocenjevala, da je med vojaki začelo prihajati do delitev na nacionalni osnovi, slovenski vojaki so se začeli pripravljati na odhod iz JLA¹¹⁵, kar je vplivalo tudi na hrvaške vojake, srbski vojaki so izjavljali da ne bodo branili tujega ozemlja (Kolšek 2001, 109 – 112, 118). Vojska se je na Hrvaškem ponovno srečala z enakim odporom kot 3 leta poprej med procesom proti četverici. V Zagrebu so sodili obtoženim za tihotapljenje orožja. Vendar je bilo sojenje preloženo zaradi silnih demonstracij (Potočnik 1991b, 3).

Hud udarec za armado je pomenilo tudi sprejetje 96. in 97. ustavnega amandmaja v slovenski skupščini, s katerim je bilo zaustavljeno pošiljanje slovenskih nabornikov v JLA¹¹⁶. (Taškar 1991, 1).

Amandmaji so bili nadgrajeni s sprejetjem zakona o vojaški obveznosti 17. aprila. Z zakonom, ki je bil označen kot zadnji najpomembnejši osamosvojitveni akt na obrambnem področju, je slovenska skupščina sklenila odpoklicati vse slovenske vojake, ki so na služenju v JLA več kot 7 mesecev. Kolšek navaja, da je bila slovenska zahteva za odpoklic slovenskih nabornikov hud udarec za ŠVP (Kolšek 2001, 119).

Navzlic izjavam vojske, da medetničnih spopadov ne bo dovolila, je na Hrvaškem prihajalo do vse večjih spopadov med republiški silami in srbskimi paravojaškimi enotami. V vseh primerih je armada posredovala prepozno, saj je povsod prišlo do smrtnih žrtev. Tragični dogodki v Borovem selu so imeli posledice po celotni Hrvaški, najbolj v Splitu.

¹¹⁴ Navzoč je bil vojaški vrh in poveljniki vojaških območij ter poveljnik vojaškega letalstva in protiletalske obrambe (Kolšek 2001, 109).

¹¹⁵ V začetku maja je iz enote v Bihaču odšlo 6 Slovencev, ki bi se naj v Slovenijo prebili peš (Flegar 1991b 1).

¹¹⁶ Sprejetje je bilo tik pred zdajci, saj so nekateri slovenski fantje že dobili poziv, da bi se morali zgledati v svoji enoti tri dni po sprejetju amandmaja (Vukelić 1991, 1)

Vojaški vrh je znova ukazal dvig bojne pripravljenosti¹¹⁷ in zagrozil Predsedstvu, da bo ukazal mobilizacijo, če organi federacije ne bodo zagotovili miru. S tem je Predsedstvu sugeriral uvedbo izrednih razmer, vendar ni bilo jasno, ali bi veljale samo za Hrvaško ali po celotni državi, tudi tam, kjer ni spopadov. S ponovno zahtevo po uvedbi izrednih razmer je vojaški vrh želel urediti tudi vprašanje slovenskih nabornikov, ki niso več odhajali v JLA, ampak v TO (Soban 1991a, 1). Istočasno je Adžić znova sklical sestanek poveljnikov vojaških območij, kjer je dejal, da sedajšnji način uporabe armade ni bil ustrezen, saj ni delovala s silo, medtem ko drugi so. Z dvigom bojne pripravljenosti in mobilizacijo dela enot naj bi armada učinkoviteje reševala probleme. Določil je tri naloge vojske: popoln nadzor nad mejami, preprečitev mednacionalnih spopadov in ukrepanje, če politični organi ne bodo našli rešitve za krizo (Kolšek 2001, 122). Vojska je začela s premiki krepiti svoje enote na 5. vojaškem območju z bataljoni iz vzhoda države. V Petrinjo je bil premeščen oklepni bataljon iz Prijedora, v Pivko bataljon tankov iz Skopja, dekonzervirana sta bila tudi 2 rezervna oklepna bataljona v Postojni (Kolšek 2001, 120). Na Vrhniko so bili prepeljani srbski rezervisti, ki so takrat zaključili služenje vojaškega roka in so bili vpoklicani na vojaške vaje (Pečauer, Marko, Stojanov, Veso, Vasle, Vinko in Vukelič, Majda 1991, 3).

7. maja je imelo Predsedstvo¹¹⁸ znova maratonsko sejo, ki je prinesla precejšnja pooblastila armadi, saj so sprejeli večino zahtev z marčevske seje vrhovnega poveljstva. Sprejete zahteve so se nanašale predvsem na Hrvaško in njena krizna območja, a je vseeno obstajala nevarnost, da bi lahko zadevale tudi Slovenijo. Prav tako je bilo zelo malo verjetno, da bo Hrvaška sprejete sklepe Predsedstva upoštevala¹¹⁹ (Repe 2002, 270). Vojaški vrh je Miloševiću in Joviću znova predlagal modificirane načrte za državni udar.

Uvedene bi bile izredne razmere, v katerih bi JLA omogočila referendum o prihodnosti Jugoslavije, sprejetje nove ustave in vzpostavitev nove pravne ureditve. Organi, ki bi sprejemali takšen način, bi lahko delovali naprej, ostale bi vojska zamenjala. Po drugi različici bi vojska popolnoma prevzela oblast za 10 do 15 dni, nato bi bil imenovan kombiniran organ vojaških in civilnih oseb, ali pa bi oblast v celoti prevzel ŠVP. Zvezne skupščine ne bi razpustili, ne bi pa smela delovati, vlada bi bila tehnična ali pa bi postavili novo. V republikah bi lahko delovali tisti, ki bi se s tem strinjali, v nasprotnem primeru bi uvedli vojaško upravo. Začetek stanja je bil predviden trenutek blokade zveznega Predsedstva, večji mednacionalni

¹¹⁷ V pol leta je bil to že tretji ukaz o dvigu najvišje stopnje bojne pripravljenosti (Soban 1991a, 2).

¹¹⁸ Na seji so poleg članov Predsedstva sodelovali tudi predsednik zvezne skupščine in vlade ter predsedniki vseh šestih republik (Jović 1996, 312).

¹¹⁹ Podobnega mnenja sta bila tudi Jović in Kolšek (Jović 1996, 313, Kolšek 2001, 125).

spopad ali drugi spor, npr. odcepitev Slovenije od Jugoslavije. Takšno stanje bi trajalo od šestih mesecev do enega leta oz. dokler se ne uvede nova ustavna ureditev (Jović 1996, 313 – 314).

Milošević je menil, da bi bilo smiselno pustiti Slovenijo, da se odcepi in tako zmanjša število nasprotnikov in se osredotoči na srbska ozemlja izven Srbije po velikosrbskem načrtu in da vojska brani ozemlja tistih, ki želijo ostati v Jugoslaviji. S tem se je strinjal tudi Kadijević (Repe 2002, 271).

Načrtovana in rutinska menjava predsednika Predsedstva, ki bi morala biti 15. maja, ni bila izpeljana, saj je srbski lobi preprečil izvolitev hrvaškega člana. To je bilo stanje, ki ga ni predvidevala ne ustava ne predsedniški poslovnik. S tem se je ponovno ponudila možnost armadi za prevzem oblasti, saj je de facto ostala brez vrhovnega poveljnika. Vojaški vrh blokade Predsedstva ni izkoristil, niti je ni podprl¹²⁰ (Jović 1996, 317).

12.1 Stopnjevanje pritiska

4. aprila se je vojaški vrh v Beogradu sestal s slovensko delegacijo¹²¹, od katere je zahteval popolnjevanje JLA s slovenskimi obvezniki, tudi s silo. Kadijević je predlagal, da vojska ne bo uporabila sile do 15. maja, če Slovenija pošlje polovico marčevske generacije na služenje maja in drugo polovico junija. Vse omenjene predloge armade je slovenska stran zavrnila. Janša navaja, da je bil sestanek kljub vsemu koristen, saj so dokončno spoznali, da z armadno stranjo ni več mogoč dogovor (Janša 1992, 71). Pomembno vlogo pri odpuščanju slovenskih vojakov iz JLA so imeli tudi njihovi starši, ki so z zborovanji in protesti zahtevali vrnitev njihovih otrok (Flegar 1991a, 1). 18. maja je Kadijević ponovno sklical sestanek poveljnikov VO in kolegija obrambnega ministra, kjer so ponavljali oguljene fraze s prejšnjih sej o nevmešavanju v politično reševanje krize, o umiritvi razmer in ustavnih nalogah vojske. Načrtovali so sprejem slovenskih nabornikov 22. maja, glede katerih se je v Ljubljani s slovenskim vodstvom sestal poveljnik 5. VO. Po navodilih vojaškega vrha bi morali dvigniti bojno pripravljenost, aretirati odgovorne in uporabiti silo, če do predaje vojaških evidenc ne bi prišlo (Kolšek 2001, 127 – 129).

Kolšek je 21. maja v Sloveniji od slovenskih oblasti zahteval izročitev evidence in sezname vojaških obveznikov do 23. maja, prekinitve usposabljanja na Igu in Pekrah ter napotitev

¹²⁰ Tako Kadijević kot Adžić sta bila zelo proti srbskemu bojkotu (Jović 1996, 317).

¹²¹ S Kadijevićem in njegovim namestnikom Slovencem admiralom Brovetom sta se sestala dr. Drnovšek in predsednik vlade Lojze Peterle (Janša 1992, 71).

slovenskih nabornikov v JLA do konca meseca¹²². Ultimatum ni bil poslan zaradi okoliščin nastalih zaradi zaostritve situacije na Kosovu, ukinitve gospodarske pomoči ZDA in hitrega organiziranja hrvaške vojske (Kolšek 2001, 191).

V senci majske seje Predsedstva je Slovenija nadaljevala z osamosvojitvenim procesom. Slovenska skupščina je 9. maja zvezni skupščini poslala izjavo o odcepitvi od Jugoslavije, do katere naj bi prišlo 26. junija. 15. maja je Slovenija začela usposabljanje prvo generacijo slovenskih nabornikov v Pekrah in na Igu, kljub predhodnim opozorilom ŠVP za preložitve usposabljanja (Kolšek 2001, 132). S posredovanjem v Pekrah je armada razširila območje potencialnih lokalnih incidentov s Hrvaške. S samovoljo nekaterih visokih poveljujočih častnikov pa je obstajala nevarnost, da bi incident lahko hujše eskaliral¹²³. Z incidentom, ki je bil načrtovan v vojaškem vrhu, je želela armada zaostriti razmere, posredovala pa je mimo Predsedstva. Kasneje se je pokazalo, da je za akcijo v Pekrah neposredno stal vojaški vrh, ki je deloval mimo 5. VO, vojaško neposredno pristojnega za Slovenijo. Glavni namen armade je bil, da bi na pogajanjih med TO in vojsko ugrabili predstavnika republiškega vodstva, ki bi mu preko vojaškopravosodnih organov, podrejenih GŠ, sodili za kršenje zveznih zakonov (Delo 1991b, 1).

Kolšek navaja, da so se tudi kasneje dogajali primeri delovanja brez vednosti 5. VO, oz. ožjega dela poveljstva¹²⁴ (Kolšek 2001, 149).

Prikazana slovenska pripravljenost na obrambo je imela za vojsko preventivni učinek, saj bi v nasprotnem primeru lahko vojska zajela nabornike na služenju, vojaški vrh pa bi prišel do tako zelenih evidenc. Prav tako bi vojska zaprla center v Pekrah, kar bi zagotovo vplivalo na vojaške priprave na osamosvojitve. Morala bi bila slabša, obrambna sposobnost Slovenije šibkejša, prepričanje in samozavest armade, da lahko brez težav disciplinira Slovenijo, pa večje (Repe 2002, 280).

Vseeno pa vojaški vrh še ni želel odnehati v želji po ohranitvi Jugoslavije oz. pokoravanju Slovenije. Armada je nadaljevala z okrepljenimi aktivnostmi na slovenskem ozemlju. Aktivna je bila zlasti vojaška obveščevalna služba. Konec maja in v začetku junija je JLA na slovenskem teritoriju izvedla dve vojaški vaji. Prvo vojaško vajo je izvedel korpus vojaškega letalstva s sedežem v Zagrebu. V vaji, ki je trajala od 27. do 31. maja, so sodelovale enote iz

¹²² Kolšek navaja, da bi je bil prevzem evidenc in seznamov nemogoč, saj je vedel, da so bile vse evidence prenešene na skrivne lokacije (Kolšek 2001, 131).

¹²³ Poveljnik mariborskega korpusa je grozil s streljanjem po okoliških naseljih. Poveljnik 5. VO Konrad Kolšek je zahteval njegovo zamenjavo, ki jo je Kadrijević sprva odobril, po pogovoru z Adžičem pa zavrnil (Kolšek 2001, 132 - 134).

¹²⁴ Obstajali naj bi posamezniki, ki so izvrševali »neke« ukaze, kar naj bi se zgodilo tudi, ko je z brniškega letališča odletelo 10 lahkih letalj kragulj, ki so bile v lasti TO Slovenije (Kolšek 2001, 149).

Zagreba, Cerkelj, Pule in Bihača z namenom preverjanja pilotov in njihovih enot (Delo 1991č, 3). Več napetosti je povzročila poveljniško-štabna vojaška vaja Bedem 91, ki je potekala na ozemlju 5.VO (C.R. 1991, 1).

Temelj delovanja JLA v napadu na Slovenijo je bil vojaški načrt *Sutjeska-2*, ki je predvideval napad Zahoda. Drug načrt, ki je predvideval napad Vzhodnega bloka, a je v začetku 90. let izgubil svoj namen s koncem hladne vojne, se je imenoval *Sutjeska-1*. Osnovni namen načrta *Sutjeska* je predvideval, da se agresorju onemogoči element strateškega presenečenja in da država lahko organizirano preide na vojno. Z odločno obrambo osrednjega dela države je bilo načrtovano prevzemanje strateške iniciative in ob ugodnih pogojih načrtovano razbitje agresorja. (Marijan 2008 172 – 182).

Načrt S-2 je služil kot osnova za poveljniško-štabna bojno vajo *Bedem 91*, za katero je načrt v strogi tajnosti izdelalo poveljstvo 5. VO. Vajo je podprl vojaški in politični vrh Jugoslavije kot ukrep, da bi se zaradi kaotičnih razmer v državi pravočasno preprečil razpad države. Po scenariju bi se spopadla »modri« (Nato) in »rdeči« (JLA). Glavni cilj slednjih je bil zlomiti upor slovenske TO in ohranitev celovitosti SFRJ. Scenarij vaje je obsegal razorožitev slovenske TO, aretacijo slovenskih častnikov TO in pomembnih politikov. Poleg tega je predvideval pomorsko, kopensko in zračno blokado Slovenije vključno z mejnimi prehodi s sosednjimi državami. Blokado bi izvedle oklepno-mehanizirane in motorizirane enote JLA s 5. AO, ki bi s premikom v najkasneje 48 urah zasedle svoje bojne položaje v Sloveniji, ob podpori VL JLA. V teh 48 urah bi enote JLA zasedle ključne vojaške položaje, objekte in komunikacije v lasti slovenske TO ter obmejne kontrolne točke z delovanjem zvezne policije in carine. Vaja v prvotnem obsegu ni bila izvedena zaradi organizacijskih in finančnih težav JLA, kljub vsem pa je armada imela pripravljene obveščevalne in operativne podatke. (Peternej 2009, 28 – 30).

Podobno kot je TO odpeljala armadne oklepnike iz mariborskega TAMa, je 21. junija vojska z brniškega letališča ugrabila 10 letal kragulj, ki so bila odpisana in potem predana v uporabo TO. Letala niso imela bojne vrednosti, saj so bila namenjena le šolanju in izvidovanju. Ugrabitev letal je bil znak slovenskemu vodstvu, da armada ne bo mirno opazovala slovenske osamosvojitve (Soban 1991b, 1). Poleg tega je slovensko vodstvo na podlagi informacij virov iz GŠ ocenilo, da se vojska ne namerava spuščati v akcije podobne pekrski, temveč ima v načrtu rešitev »vseh svojih težav s Slovenijo naenkrat« (Janša 1992, 148). Zaradi tega je bil izdelan »Operativni načrt zavarovanja ukrepov osamosvajanja Slovenije«. Vseboval je po korakih razdelane ukrepe in akcije do dneva samostojnosti. Obveščevalni podatki so slovensko vodstvo prisilili k pozornosti, saj so bili v JLA ukinjeni vsi dopusti, častniki so

morali oddati potne liste, armado so lahko zapustili vsi častniki, ki se niso strinjali z njenimi načeli (Balažic 2011, 197).

12.2 Uvod v spopad

Slovenijo je še zadnjič skušal pregovoriti zvezni premier Ante Marković. V nagovoru slovenski skupščini je opozoril na veliko strateško napako, če se osamosvoji. Kakšne naj bi bile posledice te napake, bi naj še videli (Delo 1991d, 3). Marković je spoznal, da v federaciji ne more narediti reda brez pomoči vojske. Tudi vojaški vrh, ki je iskal formalno pokritje za ukrepanje, je videl, da je Predsedstvo blokirano in da je Markovičeva vlada edini organ, ki funkcionira. 17. junija sta se sestala zvezna vlada v ožji sestavi in ŠVP. Dan kasneje je Kadijević sklical kolegij, ki je bil hkrati zadnja seja pred napadom na Slovenijo. Poveljnikom je predstavil sklepe seje in možne variante razpleta situacije v državi: pustiti Jugoslavijo razpasti in ne storiti ničesar (kar bo posledično pripeljalo do spopadov), uvesti vojaško diktaturo (po eni varianti z odstopom ZIS, po drugi varianti skupen prevzem oblasti), tretja varianta pa je bila lasten vojaški program državne reforme. Vojaški vrh se je odločil za kombinacijo druge in tretje variante, pri čemer pa pravšnja mera pri uporabi sile ni bila razdelana (Kolšek 2001, 146 – 149).

Marković je v jugoslovanski skupščini še enkrat opozoril, da bo ZIS z vsemi zakonitimi sredstvi preprečil enostransko spreminjanje notranjih in zunanjih meja. Kljub podobnim stališčem vrha JLA in ZIS še ni bilo jasno, ali bo vojska sodelovala z vlado, saj bi lahko izvedla vojaški udar brez vlade oz. z njeno podrejeno vlogo, česar premier ne bi sprejel. Šele po posredovanju Mamule je Kadijević soglašal s skupno akcijo (Repe 2002, 282 – 283). Tako je slovenska pot v neodvisnost združila ZIS in JLA, oboji so v tem videli razbijanje Jugoslavije. Zvezno Predsedstvo ni funkcioniralo, nekdo je moral dati zeleno luč za uporabo armade. Po zbližanju vojske in vlade je bila Jugoslavija pripravljena odgovoriti na razglasitev samostojnosti. Vojska je hkrati potrebovala denar od carin, vlada pa je na primeru Slovenije želela dokazati odločnost vsem kršiteljem zveznih predpisov (Marijan 2008, 200).

Slovenija je razglasila odcepitev in samostojnost 25. junija, zadnji dan pred potekom šestmesečnega plebiscitnega roka. Njena skupščina je sprejela ustavno deklaracijo o osamosvojitvi, s katero je postala samostojna država izven Jugoslavije¹²⁵ (Guštin 2001, 202). Istočasno je jugoslovanska skupščina razglasila nezakonnost slovenskih osamosvojitvenih zakonov ter naročila vsem državnim organom, vključno z JLA in SDV, naj preprečijo spremembo notranjih in zunanjih meja z ustreznimi ukrepi (Repe 2002, 283).

¹²⁵ Istočasno je samostojnost razglasila tudi Hrvaška (Potočnik 1991d, 1).

Zvezna vlada je začela zasedati zvečer in v zgodnjih jutranjih urah sprejela sklepe, da zaradi zagotavljanja uresničevanja zveznih predpisov o prehodu državne meje in gibanju v obmejnem pasu v Republiki Sloveniji in zaradi zagotavljanja uresničevanja mednarodnih ovez SFRJ, nemotenega odvijanja prometa in svobodnega prehajanja ljudi preko državnih meja zvezni sekretariat za notranje zadeve prevzema neposredno vse v zvezi s kontrolo prehodov državne meje. Izvršitev te naloge bo sodeloval z ZSLO, z angažiranjem enot JLA, pri čemer se bosta o načinu izvajanja naloge dogovorila zvezni sekretar za LO in zvezni sekretar za NZ. V primeru odpora pri kontroliranju prometa in blaga mora zveznim upravnim organom pomagati ZSNZ. Prav tako je prepovedano postavljanje mejnih prehodov znotraj ozemlja SFRJ, že postavljeni bodo odstranjeni. Za uresničitev tega sklepa bosta poskrbela ZSNZ in ZSLO. (Repe 2002, 284).

Z mandatom zvezne vlade je vojska dobila neizpodbitno navodilo, da se loti oboroženega spopada za zaščito meje. Kljub predhodnemu vztrajanju vojaškega vrha, da je vojska podrejena samo zveznemu Predsedstvu, ne pa skupščini in izvršnemu svetu, je armada sprejela politični blagoslov za dolgo pričakovano intervencijo v Sloveniji.

Guštin navaja, da so se zadnji meseci Slovenije v Jugoslaviji kazali v svojevrstni tekmi za dosego strateške prednosti, tj. neodvisnost pred posredovanjem armade. Kljub razglasitvi neodvisnosti je bilo slovensko ozemlje za ZIS in JLA ter preostali svet, še vedno del Jugoslavije. Vojaški spopad med njima je potekal med dvema državama z diametralno različnim položajem; na eni strani mednarodno pravno priznana država SFRJ ter na drugi mednarodno pravno nepriznana Slovenija, a z vsemi atributi države¹²⁶ (Guštin 2001, 200 – 202). Podobnega mnenja je tudi Hadžić, ki piše, da se je junijski oboroženi spopad leta 1991 začel z neenakih strateških in operativnih pozicij. Na strani armade in srbskih federalistov je bila kvaliteta in količina orožja, številčnost in izurjenost bojne sestave, zaradi česar je bila njihova zmaga samo še vprašanje tehnične izvedbe. Vendar je ta koalicija prezrla premoč, ki sta jo Slovenija in Hrvaška pridobili v notranjih in mednarodnih okoliščinah; obe sta imeli natančen in jasen vojaško-politični cilj, zaradi česar sta lahko osredotočili svoje sile in kapacitete. S predhodno nacionalno monolitizacijo in fanatizacijo sta svoje prebivalstvo pripravili do stopnje žrtvovanja za državne cilje in (eno)nacionalno prihodnost. Obe sta pridobili močne mednarodne zaveznike. Prav tako sta vodstvi obeh republik dobro preučili

¹²⁶ Teritorij, državljani in efektivna oblast, deloma omejena s prisotnostjo oboroženih sil druge države na njenih mejah in delih ozemlja (Guštin 2001, 202).

JLA. Obe republiki sta tudi veliko bolje precenile in izkoristile sebi v prid nacionalno in politično ureditev v Jugoslaviji (Hadžić 2004, 127 – 128).

Kadijević kot eden ključnih mož vojaškega vrha piše, da oborožen spopad Slovenije z Jugoslavijo predstavlja logično posledico dogodkov skupnega stanja v Jugoslaviji in zlasti vloge Slovenije kot nosilke razbijanja Jugoslavije. Na podlagi sprememb slovenske ustave leta 1989 je Slovenija začela nizati aktivnosti za razbijanje edinstvenega jugoslovanskega sistema obrambe in ustvarjanja slovenske vojske; upiranje prevzema popolnega nadzora nad TO, nepošiljanje nabornikov iz Slovenije v JLA in neplačevanje svojega dela finančnih obveznosti v zvezni in armadni proračun (Kadijević 1993, 91).

Kljub vsemu je armada tudi po zanjo najslabšem scenariju jugoslovanske krize imela strateško prednost pred ostalimi akterji krize. Z materialnim in ljudskim potencialom bi lahko dosegla vse, kar je v ŠVP načrtovala vodilnaskupina generalov. Za razliko od ostalih akterjev krize bi morala po ustavi biti pripravljena na vojno, kar njen poraz dodatno potencira.

13 Zaključek in verifikacija hipotez

1. hipoteza: *Vojaški vrh JLA se je razglasil za edinega varuha države in možnega rešitelja jugoslovanske krize, zaradi tega je na osnovi ustavnih določil želel prevzeti oblast v državi in rešiti krizo na svoj način.*

Generali iz vojaškega vrha, ki so preživljali zadnje dneve s Titom, so v pogovorih z njim med vrsticami dobili navodila, kako ravnati v primeru krize. Prav zadnji uradni sestanek s pokojnim maršalom je imel obrambni minister Ljubičić. Prava slika in vloga vojske se je pokazala slabo leto po tem, ko je JLA intervenirala na Kosovu. Takratni vojaški vrh, ki je bil še Titov izbor, je uspešno demonstriral silo na ulicah Prištine in zadušil nemire ter nakazal, kakšno vlogo bo imela vojska v notranjepolitičnih zadevah v prihodnosti. Kakršnokoli odstopanje od togih socialističnih smernic revolucije in avnojske Jugoslavije ne bi prišlo v upoštevanje. Z uvedbo novih normativnih in doktrinarnih rešitev si je armada izborila večje pristojnosti v notranji politiki, kar je dokaz, da se je vojaški vrh pripravljal na notranje konflikte. Preoblikovanje vloge armade, podreditev in razorožitev Teritorialne obrambe, večanje proračunskih zahtev in megalomanski projekti vojske so skupaj z revidiranimi načrti pomenili, da je JLA razumela izpolnjevanje svojih ustavnih obveznosti izven okvirov obrambe države pred zunanjim sovražnikom ter se posvetila razvnetemu notranje-političnemu dogajanju. Armada je v tem času vedno bolj izgubljala potencialnega zunanega sovražnika. Zaradi obstoja funkcionalne legitimnosti je morala poiskati njegov ekvivalent, ki ga je našla v notranjem sovražniku. Vojaški vrh JLA je pod vodstvom admirala Mamule videl vojsko kot političen faktor, da poseže v politične odločitve že v drugi polovici 80. let. Reorganizacija in preoblikovanje OS SFRJ sta dokaz, da se je armada pripravljala tudi na notranje konflikte. Hladna vojna se je v drugi polovici 80. let približevala svojemu koncu, nevarnost zunanega napada na Jugoslavijo se je zmanjševala, kar so vedeli tudi generali iz vrha JLA. Titova smrt je pripeljala do tega, da nad vojaškim vrhom ni bilo več ustrezne avtoritete, ki bi jo vojaški vrh priznaval. Sam Mamula je zapisal, da je bilo kolektivno Predsedstvo za armado nič drugega kot kultura s katero se je JLA srečala po Titovi smrti. Po dogodkih v Paraćinu si je vojaški vrh z Mamulo začel prilaščati odgovornost za usodo države, tudi za ceno vojaškega udara. Ta občutek odgovornosti so potem imeli tudi novi člani vojaškega vrha, saj so bili izbrani na predlog Mamule. Vojaški vrh se je začel vedno bolj vmešavati v politične odločitve, poleg tega je v zraku več ali manj visela tudi grožnja z vojaškim udarom. Zadnje dejanje s katerim so želeli rešiti usodo države na svoj način je bil napad na Slovenijo. Pred slovensko osamosvojitvijo je vojaški vrh zavračal kakršnokoli sodelovanje z zvezno vlado, saj je ves čas poudarjal, da je vrhovni poveljnik JLA zvezno Predsedstvo. Ob osamosvojitvi pa je

zvezna vlada pooblastila sekretariat za notranje zadeve naj ob pomoči sekretariata za obrambo zavaruje meje SFRJ. Ta mandat je vojaški vrh potem razumel izključno kot mandat vojski, da izvrši svojo ustavno nalogo. Vojaški vrh je Predsedstvo SFRJ nenehno opozarjal ustavno vlogo JLA, tisto, ki je dolžna braniti ustavni red. Že na 13. kongresu ZKJ leta 1986 so delegati JLA zahtevali, da se JLA prizna status enakopravnega političnega subjekta v vodenju države. Kljub temu, da so v začetku 90. let odpovedali oz. niso pravilno funkcionirali zvezni organi, je vojaški vrh želel krizo rešiti z silo, za kar je imel pripravljene načrte že nekaj časa. Zaradi tega lahko potrdim prvo hipotezo.

2. hipoteza: Med slovenskim republiškim vodstvom in vojaškim vrhom je v 80. letih vedno bolj prihajalo do konfrontacij in groženj s silo s strani vojaškega vrha JLA, kar se je uresničilo po razglasitvi samostojnosti.

Spori in nasprotja med Slovenijo in JLA so dodatno pripomogli k poglobljanju krize. Slovenija je imela že dolgo dolgo zgodovino nasprotij in nesoglasij z JLA in federacijo. Vendar pa so se glavna nasprotja pojavila v 80. letih. S preimenovanjem GŠ JLA v GŠ OS si je vojaški vrh podredil republiške TO, čemur se je uprla le Slovenija. Dosežen cilj je vojaški vrh nadgradil z ukinitvijo armadnih oblasti in uvedbo vojskovališč. Slovenija je izgubila poveljstvo 9. armade v Ljubljani, kar je doživela podobno kot ukinitev slovenske partizanske vojske. V dveh letih je ostala brez pristojnosti poveljevanja nad TO in izgubila poveljstvo armade. Kljub vsemu, pa je glavni spor z armado povzročil t.i. proces proti četverici. Vojska je bila za posredovanje v Sloveniji pripravljena že dva meseca pred sojenjen. Če je reorganizacija OS in prenos pristojnosti nad TO izzvala manj nasprotovanj v javnosti, je po drugi strani sojenje štirim civilistom na vojaškem sodišču izzvalo burne reakcije javnosti in pritegnilo na množice Slovencev na mirne proteste. To je pomenilo večanje prepada med Slovenijo in JLA, saj ni šlo več za politična nasprotja. Pojavljati so se začela tudi stara vprašanja glede slovenskega jezika v vojski, kot tudi pozivi k zmanjšanju financiranja JLA, služenju nabornikov v Sloveniji in obsojanju nepotizma admirala Mamule. Vojaški vrh je želel v Sloveniji uvesti izredne razmere in izvesti državni udar. Razmere so se kasneje umirile, v določeni meri tudi z zamenjavo vojaškega vrha. Vseeno pa so se napetosti in namere po posredovanju v Sloveniji pojavile ob sprejetju slovenskih republiških amandmajev ter ob oboroževanju TO. Do skorajšnje uporabe sile je prišlo ob blokadi učnega centra Pekre, kjer je želela JLA z grožnjami uporabe orožja tudi po civilnih ciljih dobiti nazaj zajeta svoja zajeta vojaka. Z napadom na Slovenijo je uresničila dolgo napovedane grožnje, s čimer potrjujem drugo hipotezo.

3. hipoteza: *Vojaški vrh JLA je v slovenski osamosvojitvi videl grožnjo obstoju SFRJ in s tem tudi obstoju JLA. Zaradi nasprotovanju demokratičnim spremembam je vojaški vrh želel obdržati obstoječi družbeni red, tudi z izpeljavo vojaškega udara.*

S pozivi opozicije, civilne družbe, nekaterih medijev po večji decentralizaciji federacije, demokratičnih spremembah, kasneje tudi slovenski neodvisnosti, je postajala predmet kritike tudi JLA in njen vojaški vrh. Kritike JLA in njenega vrha so bile v takratnem sistemu in do tistega časa nepredstavljljive ter nedopustne. Vojaški vrh so najbolj zmotili pozivi k zmanjšanju financiranja vojske, služenju slovenskih nabornikov v Sloveniji, večji rabi slovenskega jezika in civilnemu sekretarju za obrambo. Vsakršne tovrstne pozive po spremembah in kritike je vojaški vrh, tolmačil kot napad na Titovo dediščino in pridobitve revolucije. Zavrnitev po spremembah so utemeljevali, da bi vse to vodilo k slabitvi JLA in zmanjšanju njene vojaške moči za obrambo države. Vojaški vrh je seveda pričakoval sankcioniranje avtorje in pobudnike kritik, a tega zvezni vrh ter slovensko republiško vodstvo nista storila. V tej nezmožnosti, nemoči ali pomanjkanju volje za sankcioniranje napadov na enega izmed temeljev družbe so užaljeni generali na čelu z Mamulo želeli ukrepati po svoje. O vojaškem udaru je vojaški vrh razmišljal najmanj od leta 1987 oz. od streljanja v Paraćinu. Menjava v vojaškem vrhu ni prinesla velikih sprememb, saj je naslednik Mamule bil njegov izbranec. Če na začetku svojega mandata ni imel odkritih načrtov za vojaški udar, so le-ti prišli na plan v vrhuncu jugoslovanske krize, ko se je vojaški vrh povezal s srbskim vodstvom, kar je njegov predhodnik zavračal. Zaradi tega je želel vojaški vrh izvesti vojaški udar ali vsaj uvesti izredne razmere v Sloveniji in na Hrvaškem, s tem bi tudi postavil zgled za ostale republike, ki bi želele iti po njuni poti. Vojaški vrh je želel tudi pomoč oz. Podporo Sovjetske zveze in njenih generalov pri izvršitvi vojaškega udara, a je ni dobil, saj so Sovjeti sami imeli težave. Slovenske osamosvojitvene težnje je vojaški vrh videl kot grožnjo obstoječemu družbenemu redu. Prav tako je razumel svojo vlogo reševanja jugoslovanske krize zgolj in samo v okviru ustavnih določil, ki ji nalagajo obrambo države in ohranitev njene suverenosti in ozemeljske celovitosti. Vojaški vrh je z napadom na Slovenijo želel doseči ohranitev Jugoslavije, jugoslovanskih meja in posledično tudi ohranitev svojih privilegijev. Nasprotoval je demokratičnim spremembam, saj v Sloveniji želel odstranitev demokratično izvoljene oblasti postavitev JLA in federaciji lojalnih politikov. Vendar je s svojim delovanjem povzročil velik razkorak med svojimi nameni in doseženim rezultatom. V slabem letu dni je JLA pod njenim vodstvom prešla pot od zaščitnika Jugoslavije do okupatorske vojske. Poraja se vprašanje, ali bi takratni vrh lahko ravnal drugače kot je. Zagotovo bi lahko, vendar ni. Podobno vprašanje

si lahko postavimo tudi zaradi generalov, ki so zasedali najvišje položaje v JLA. Konec koncev so bili le plod in rezultat vojaškega sistema, ki je ustvarjal takšne častnike.

Vojaški vrh se je za Jugoslavijo boril skoraj do njenega konca. Kljub očitnemu zavezništvu s srbskim republiškim vodstvom in srbskim blokom v zveznem predsedništvu, ki se je zavzemal za obrambo teritorija s srbskim prebivalstvom, so želeli vodilni generali po izgubljenem položaju v Sloveniji ponovno izvesti napad. Vendar bi bil to napad širših razsežnosti z intenzivnejšo uporabo vojaškega letalstva. Slednja namera priča tudi o maščevalnosti generalov, ki nikakor niso pričakovali, da jim bo Slovenija kos. Neupoštevanje mnogih dejstev in podcenjevanje nasprotnika je pripeljalo do poraza vojske, ki je kmalu dočkala tudi svoj konec. Mamula je še vedno mnenja, da bi morala JLA izpeljati vojaški udar, saj bi bila usoda Jugoslavije verjetno drugačna. Potrdim lahko tudi tretjo hipotezo.

14 Literatura

1. Alač, Zvonko. 2011. *Hrvatska ih je poslala u klopku i oprostila njihovim ubojicama: 20 godina od masakra policajaca u Borovu selu*. Dostop prek: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/hrvatska-ih-je-poslala-u-klopku-i-oprostila-njihovim-ubojicama-20-godina-od-masakra-policajaca-u-borovu-selu/549595.aspx> dostop (9. maj 2011).
2. Balažic, Milan. 2011. *Samostojna Slovenija in iztek demokratične revolucije*. Ljubljana: Študentska založba.
3. Bebler, Anton. 1991. »JLA« pred izzivom politične demokracije. *Teorija in praksa* 28 (8 – 9): 983 – 997.
4. ---1992. Jugoslovanska ljudska armada in razpad Jugoslavije. V *Razpotja nacionalne varnosti*, ur. Anton Grizold, 44 – 57. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
5. Bilandžić, Dušan. 1980. *Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije: glavni procesi*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
6. Bjelajac, Mile. 2005. *Pokušaj rešavanja jugoslovenske krize vojnim udarom*. Dostopno prek: www.cpi.hr/download/links/hr/7329.pdf (18. maj. 2011).
7. Brigović, Ivan in Ante Nazor. 2010. *Zapovjedni vrh JNA: siječanj 1990 – svibanj 1992*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
8. C.R.. 1991. JLA vadi oborožen koflikt. *Delo*, 1 (1. junij).
9. --- in Peter Potočnik. 1991. Spet skrajno zaostren položaj v okolici Knina. *Delo*, 1 (29. april).
10. Delo. 1991a. Zadnja vest: Izjava Borisava Joviča po seji predsedstva, 1 (13. marec).
11. --- 1991b. Udar proti sloveniji izdelal načelnik štaba Adžić, 1 (27. maj).
12. --- 1991c. Spet ultimatum vojske, 1 (29. maj).
13. --- 1991č. Vojska vadi s polno paro, 3 (30. maj).
14. --- 1991d. Skupna rešitev pred koncem razdruževanja, 3 (13. junij).
15. Dimitrijević, Bojan B.. (2001) *Armija i jugoslovenski identitet 1945-1992. godine*. *Vojno delo* 53 (2). Dostopno prek: www.cpi.hr/download/links/hr/7898.pdf (18. maj 2011).
16. Drnovšek, Marjan, France Rozman in Peter Vodopivec, ur. 1997. *Slovenska kronika XX. stoletja 1941 – 1995*. Ljubljana: Nova revija.

17. Dukić, Slobodan. 1991. Po krvavih demonstracijah tanki na ulicah Beograda. *Delo*, 1 (11. marec).
18. Dupuy, Trevor Nevitt. ur. 1993. *International Military and Defence Encyclopedia* (2). Washington; New York: Brassey's.
19. Đaković, Spasoje. 1984. *Sukobi na Kosovu*. Beograd: Narodna knjiga.
20. Flegar, Vojko. 1991a. Slovenci zapuščajo enote JLA na kriznem območju. *Delo*, 1 (6. maj).
21. --- 1991b. Vojaški obvezniki se vrnejo domov. *Delo*, 1 (21. maj).
22. Godeša, Bojan in Damijan Guštin. 2005. Utrditev Osvobodilne fronte in odnos do nove Jugoslavije. V *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848 – 1992*, ur. Zdenko Čepič, Neven Borak in Jasna Fischer, 666 – 674. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino
23. Guštin, Damijan. 2005. Vojna kot(raz)rešitev jugoslovanske krize? (prepletanje vzrokov za oboroženi spopad v Jugoslaviji). V *Vojaška zgodovina* 6 (1/05), ur. Karlo Nanut, 18–32. Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske: Vojaški muzej.
24. --- 2008. Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od nenačelne koalicije do raspada vojnog saveza 1989.-1991.). *Časopis za suvremenu povijest*. Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/file/42895> (15. maj 2014).
25. --- 2010. Teritorialna obramba – vojaška potreba in politični projekt 1968 : 1988. V *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, ur. Zdenko Čepič, 279 – 294. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
26. Hadžić, Miroslav. 2001. *Sudbina partijske vojske*. Beograd: B92.
27. --- 2004. *Jugoslavenska Narodna Agonija*. Beograd: Dan graf: Centar za civilno-vojne odnose.
28. Holmes, Richard. ur. 2001. *The Oxford Companion to Military History*. Oxford; New York: Oxford University Press.
29. Jakljič, Ivan. 1994. *Strateški vidiki vojaškega posega JLA v Sloveniji: julij-junij 1991*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
30. Janša, Janez. 1986. Enakopravnost jezikov v JLA. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* (91/92): 7 – 22.
31. --- 1992. *Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988 – 1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

32. Jelušič, Ljubica. 1991. Kriza legitimnosti zvezne armade kot izvajalke kolektivnega nasilja v Sloveniji. *Teorija in praksa* 28 (8 – 9): 997 – 1002.
33. Jović, Borisav. 1996. *Zadnji dnevi Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
34. Jugoslavija, 1974. *Ustava Socialistične Federativne Republike Jugoslavije*. Ljubljana: Dopolna delavska univerza.
35. Kadijević, Veljko. 1993. *Moje viđenje raspada: vojska bez države*. Beograd: Politika.
36. Kavčič, Niko. 1996. *Pot v osamosvojitve*. Ljubljana: samozaložba.
37. Klasinc, Janja. 1991. Vročja seja predsedstva, tokrat v polni sestavi. *Delo*, 1 (15. marec).
38. Kolšek, Konrad. 2001. *Spomini na začetek oboroženega spopada v Sloveniji 1991*. Maribor: Obzorja.
39. Korošec, Tomo. 1998. *Slovenski vojaški jezik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
40. Krajnc, Viktor. 2007. *Naše korenine*. Ljubljana: Defensor.
41. Kranjc, Marijan F. 2004. *Zarote in atentati na Tita*. Grosuplje: Grafis trade
42. --- 2008. *Balkanski vojaški poligon: Kdo so glavni krivci za razbijanje Jugoslavije?(Varnostno-vojaški zapisi)*. Dostopno prek: <http://www.scribd.com/doc/86522563/Balkanski-Poligon-Marijan-F-Kranjc> (19.maj 2011).
43. Križnik, Božena in Marjeta Šoštarič. 1991. Proizvodnja za vojaške namene prinaša denar tudi slovenskemu gospodarstvu. *Delo*, 3 (3. junij).
44. Krunić, Zoran. 1997. *Strategija posrednega nastopanja*. Ljubljana: Unigraf.
45. Mamula, Branko. 2000. *Šlučaj Jugoslavija*. Podgorica: CID.
46. Marijan, Davor. 2006. *Jugoslovenska narodna armija – važnija obilježja*. Dostopno prek: hrcak.srce.hr/file/26479 (19. maj. 2011).
47. --- 2008. *Slom Titove armije: Jugoslovenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. – 1992*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Hrvatski institut za povijest.
48. --- 2009. *Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ: Vrhovna razina*. Dostopno prek: <http://www.hrcak.srce.hr/file/87648> (18. maj 2011).
49. Marković, Zvezdan. 2007. *Jugoslovenska ljudska armada*. Ljubljana: Defensor.
50. Meier, Viktor. 1999. *Yugoslavia: a history of its demise*. London; New York: Routledge.
51. Micić, Aleksandar. 2004. *Cenzura v tisku – Mladina in oblast od 1985 do osamosvojitve*. Ljubljana. Diplomsko delo.

52. Moravček, Goran. 1991a. Krvav spopad na Plitvicah med hrvaškimi in srbskimi policaji. *Delo*, 1 (1. april).
53. --- 1991b. Uporniške občine so se priključile Krajini. *Delo*, 1 (2. april).
54. Moravček, Goran in Potočnik, Peter. 1991. Vojska zahteva, naj bo predsedstvo odločnejše. *Delo*, 1 (3. april).
55. Munda, Mirko. 2001. *Beograjska spletk*. Maribor: Večer.
56. Nanut, Karlo. 2004. Vzroki poraza JLA v Sloveniji leta 1991. *Vojaška zgodovina* 5 (2/04), ur. Karlo Nanut, 6 – 103. Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske: Vojaški muzej
57. Pečauer, Marko, Veso Stojanov, Vinko Vasle in Majda Vukelič. 1991. Srbski rezervisti na Vrhnikih. *Delo*, 3 (9. maj).
58. Peternej, Boštjan. 2009. Skrivnost poveljniško-štabne bojne vaje Bedem 91. *Slovenska vojska* 10: 28 – 30.
59. Petrović, Petar. ur. (1981). *Vojni leksikon*. Beograd: Vojnoizdavački zavod
60. Pirjevec, Jože. 2003. *Jugoslovanske vojne : 1991 – 2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
61. --- 2011. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
62. Prebilih, Vladimir in Damijan Guštin. 2010. Politične in varnostne razsežnosti informbiroja. *Teorija in praksa* 47 (4) 866 – 882.
63. Potočnik, Peter. 1991a. Po nemirni soboti v Pakracu mirna nedelja. *Delo*, 1 (4. Marec).
64. --- 1991b. Zaradi množičnih demonstracij preložili sojenje osmerici. *Delo*, 3 (9. april).
65. --- 1991c. Padle so nove žrtve srbskih teroristov. *Delo*, 1 (3. maj).
66. --- 1991č. Hrvati umirajo pod streli teroristov Dr. Tuđman poziva k zmagi razuma. *Delo*, 3 (4. maj).
67. --- 1991d. Hrvaška je samostojna. *Delo*, 1 (26. junij).
68. Radaković, Ilija T.. 1991. *Besmislena Yu-ratovanja*. Beograd : Društvo za istinu o antifašističkej narodnooslobodilačkej borbi u Jugoslaviji (1941-1945).
69. Rendulić, Zlatko. 2001. Razmatranja o JNA. *Polemos*. Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/2856> (15. maj 2012)
70. Repe, Božo. 1992. *Liberalizem v Sloveniji*. Ljubljana: Borec.
71. --- 2001a. Slovenija od medvojne federalne enote preko povojne jugoslovanske republike do samostojne države. V *Jutri je nov dan*, ur. France M. Dolinar (et al)., 95 - 225. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
72. --- 2001b. Na koncu samo še JLA. *Sobotna priloga*, 14 (30. unij).

73. --- 2001c. Pritisk armadnega vrha. *Sobotna priloga*, 12 (7. julij).
74. --- 2002. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan
75. --- 2005. Vzroki za spopad med JLA in Slovenci, *Vojaška Zgodovina* 6(1/05), ur. Karlo Nanut, 4 – 17. Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske: Vojaški muzej.
76. Savezni sekretariat za narodnu odbranu. 1987. *Strategija opštenarodne odbrane i družbene samozaščite*. Beograd: SSNO, COSSIS Maršal Tito.
77. Soban Branko. 1991a. Vojska zahteva uvedbo izrednih razmer po vsej državi. *Delo*, 1 (8. maj).
78. --- 1991b. Vojaški piloti ugrabili 10 letal, last štaba TOS. *Delo*, 1 (22. junij).
79. Špegelj, Martin. 2001. *Siječanja Vojnika*. Zagreb: Znanje.
80. Taškar, Jasna. 1991. Slovenski fantje bodo po novem služili doma. *Delo*, 1 (8. marec).
81. Vasle, Vinko. 1991. Kdo so generali, ki jugoslovansko armado izrabljajo za notranjepolitične obračune? *Delo*, 3 (13. marec).
82. *Vojna enciklopedija (1970 – 1976)*. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
83. Vukelić, Majda. 1991. Zbogom, armada. *Delo*, 1 (8. marec).
84. Wikipedia. 2011a. *Cestna Afera*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Cestna_afera (9. maj 2011).
85. Wikipedia. 2011b. *Janko Bobetko*. Dostopno prek: http://hr.wikipedia.org/wiki/Janko_Bobetko dostop (9. maj 2011).
86. Wikipedia. 2011c. *Bugojanska skupina*. Dostopno prek: (http://hr.wikipedia.org/wiki/Bugojanska_skupina) (9. maj 2011).
87. Wikipedia. 2011d. *Demonstracije na Kosovu 1981*. Dostopno prek: http://sh.wikipedia.org/wiki/Demonstracije_na_Kosovu_1981 dostop (9. maj 2011).
88. Wikipedia. 2011e. *Srpsko-albanski sukob*. Dostopno prek: http://sh.wikipedia.org/wiki/Srpsko-albanski_sukob dostop (9. maj 2011).
89. Wikipedia. 2011f. *Bitka za Pakrac*. Dostopno prek: http://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_za_Pakrac dostop (9. maj 2011).
90. Wikipedia. 2011g. *Republic of Serbian Krajina*. Dostopno prek: [www://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Serbian_Krajina](http://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Serbian_Krajina) (9. maj 2011).
91. Wikipedia. 2011h. *Plitvički krvavi Uskrs*. Dostopno prek: http://sh.wikipedia.org/wiki/Plitvi%C4%8Dki_krvavi_Uskrs dostop (9. maj 2011).
92. Wikipedia. 2011j. *Kijevo*. Dostopno prek: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Kijevo> (9. maj 2011).

93. Wikipedia. 2014. *Antibirokratska revolucija*. Dostopno prek:
http://www.sh.wikipedia.org/wiki/Antibirokratska_revolucija (11. marec 2014).
94. Wikipedia. 2015. *Brezhnev Doctrine*. Dostopno prek:
http://en.wikipedia.org/wiki/Brezhnev_Doctrine (11. marec 2015).
95. Youtube.2011. (BBC) *Smrt Jugoslavije (2od6) Put u rat* Dostopno prek:
<https://www.youtube.com/watch?v=Pr5GGW-4H7M> (6. november 2011).
96. Youtube. 2012. *Josip Broz Tito, interview 1978. english subtitle Pitanje: "Sta ce biti sa SFRJ posle Vas?"* Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=6cCxrBkzoak&NR=1> (10. april 2012).